

Focus op professie

Rapport Commissie Positionering Hoger Beroepsonderwijs

Focus op professie

Rapport Commissie Positionering Hoger Beroepsonderwijs

Driebergen-Rijsenburg, november 2022

Inhoudsopgave

- 1 **Proloog** 5
- 2 **Hoofdlijn van advies** 7
- 3 **Analyse** 13
  - 3.1 Het hbo anno 2022: een positief beeld 13
  - 3.2 De arbeidsmarkt loopt vast door grote tekorten aan goed opgeleide beroepskrachten 19
  - 3.3 De instroom in het (hogere) beroepsonderwijs loopt terug 23
  - 3.4 Intermezzo: over- en onderwaardering - cultuur én randvoorwaarden 28
  - 3.5 Groei van de universiteiten 29
  - 3.6 Leven Lang Ontwikkelen 35
  - 3.7 Het belang van onderzoek 38
  - 3.8 De gevolgen van krimp 42
  - 3.9 Het internationale perspectief 43
- 4 **Zes vraagstukken** 46
- 5 **Het hbo in en van de toekomst** 48
- 6 **Adviezen** 53
  - 6.1 De unieke kracht van kwalificerende bachelor- en Associate degree-opleidingen 53
  - 6.2 Naar een volwassen assortiment van masteropleidingen 57
  - 6.3 Aantrekkelijkheid van het hbo 59
  - 6.4 Leven Lang Ontwikkelen 61
  - 6.5 Hogere beroepsopleidingen kunnen niet meer zonder praktijkgericht onderzoek 63
  - 6.6 Kwalificatie en professionele ontwikkeling 66
  - 6.7 Structuur en cultuur van de hogescholen 68
  - 6.8 Noodzaak tot versterkte dialoog met werkgevers 70
- 7 **De waaier doordacht: naar een rijk geschakeerd spectrum van hoger onderwijs** 72
  - 7.1 Het onderwijsstelsel onder de loep 72
  - 7.2 Beeldvorming en feiten 73
  - 7.3 De waaier omvat het wo, het hbo én het mbo 74
  - 7.4 Het hbo én het wo moeten bewust positie (kunnen) kiezen 75
  - 7.5 Op zoek naar een nieuwe taal 77
- 8 **Epiloog** 80

Bijlage 1: Samenstelling Commissie Positionering Hoger Beroepsonderwijs 82

1 — Proloog

De opdracht aan het hbo is om te zorgen voor goed gekwalificeerde professionals en het bijdragen aan de verbetering van de samenleving door praktijkgericht onderzoek en innovatie. Zijn de hogescholen ook op de lange termijn voldoende toegerust en goed gepositioneerd om deze opdracht waar te kunnen maken? Met die vraag is de commissie, voor een belangrijk deel bestaande uit lectoren¹, aan de slag gegaan. De conclusie van de commissie is dat het hbo zich de afgelopen decennia goed gekweten heeft van zijn belangrijke maatschappelijke rol, maar ook dat er twijfels zijn of het hbo die kan blijven waarmaken. Zowel in het licht van de snelle transitie in de samenleving als van de kaders en spelregels zoals we die in Nederland voor het hoger onderwijs hebben ontworpen. Het hbo heeft meer armslag en ontplooiingsruimte nodig teneinde haar maatschappelijke rol te blijven vervullen.

Juist ook om invulling te kunnen geven aan de 'waaiergedachte' zoals die door minister Dijkgraaf is gelanceerd. Terecht wijst hij de samenleving op het feit dat we teveel gefixeerd zijn geraakt op het 'zo hoog mogelijk' studeren. En het is goed dat hij aandacht vraagt voor het belang dat voldoende jonge mensen geïnspireerd raken om een beroepsopleiding te volgen. De minister draagt met een dergelijk moreel appèl bij aan een veranderend maatschappelijk klimaat waarin de waardering voor het beroepsonderwijs groeit. Dat is extreem belangrijk, niet alleen voor het hbo, ook voor het mbo en het vmbo. De associatie van 'lager' met beroepsonderwijs, moeten we van ons af willen werpen.

De commissie denkt dat de waaiergedachte een heldere uitwerking en concretisering behoeft om de diepe verankering van overwaardering van (zo hoog mogelijk) algemeen vormend onderwijs te kantelen. En zij komt tot de conclusie dat de herwaardering van het beroepsonderwijs, gelet op de grote arbeidsmarktnelpunten van nu én in de toekomst, in een context waarbij we allemaal voor grote opgaven staan die we nog niet helemaal doorgronden, meer dan ooit nodig is. De grote transitie die deze tijd kenmerken, vragen beroepsonderwijs dat innovatief is, jonge mensen wendbaar en weerbaar maakt en hen het gereedschap meegeeft om hun vernieuwende bijdragen te leveren aan de samenleving. Dat hen ook helpt in maatschappelijke opzicht burger te zijn in een fragmenterende samenleving. Dat heeft gevolgen voor het aanbod van onderwijs van het hbo, zijn relatie met onderwijspartners en werkgevers, de richting en het volume van het onderzoek en de professionaliteit van zijn medewerkers. In dit advies komt de commissie met concrete aanbevelingen op al die terreinen en geeft aan welke randvoorwaarden geschapen moeten worden.

---

1 Bijlage 1 geeft de samenstelling van de commissie weer.

Hbo moet de betere versie van zichzelf worden

De commissie formuleert voorstellen die het hbo in staat stelt de betere versie van zichzelf te worden, waardoor het hbo door iedereen als een aantrekkelijke optie gezien wordt: mensen die al werken, de mbo'er die verder wil studeren en de havist en de vwo'er die graag in een beroepsgerichte, professionele omgeving wil studeren. Ook om maximaal gebruik te kunnen maken van het maatschappelijk en economisch effect van de innige verbinding die het hbo nu al kent met zijn omgeving. Het vraagt een doordenking van de principes, de spelregels en de set van rechten en plichten, waar ons stelsel van hoger onderwijs op gebouwd is. De commissie bepleit dat we een periode van zeven jaar nemen om haar voorstellen in hun omvattendheid te realiseren.

Met deze voorstellen maken we het 'project' af, waarmee in de jaren 80 van de vorige eeuw een start is gemaakt: de verheffing van het hoger beroepsonderwijs. Door het hbo uit de Wet op het Voortgezet Onderwijs te halen en onderdeel te laten zijn van één wettelijk kader voor het hoger onderwijs, een begin te maken met een stevige professionaliseringsslag en schaalvergroting en – later – het hbo ook armslag te geven waar het zijn onderzoeksfunctie betreft, werd een gelijkschakeling van het hoger beroepsonderwijs aan het wetenschappelijk beoogd. Die gelijkschakeling vergt een laatste stap. Niet om te komen tot uniformiteit in het landschap. Maar juist om een divers en gevarieerd aanbod van onderwijs en onderzoek te realiseren.

Het was een genot om in dit gezelschap van onderzoekers, ontwerpers en denkers uit het hbo over deze vragen na te denken, samen aan oplossingen te werken en samen teksten te schrijven. De diversiteit in invalshoeken dwong een ieder scherp na te denken, opvattingen ter discussie te stellen en formuleringen preciezer te maken. Het heeft uiteindelijk geleid tot dit unanieme advies. Wij hopen dat het hbo zelf – aan wie we dit rapport aanbieden - geïnspireerd raakt door het perspectief dat de commissie biedt. De commissie rekt op een open houding en debat in eigen kring en met onze partners: de overheid, het maatschappelijke veld, de Nederlandse kennisinstellingen en het onderwijs. Dat is nodig want zij vraagt bestaande denklijnen te verlaten. De vraagstukken waar we voor staan, eisen dat.

Ron Bormans, voorzitter

Erwin van Braam, secretaris

Namens de Commissie Positionering Hoger Beroepsonderwijs

— Hoofdlijn van het advies

Innig verbonden met een wereld in transitie

De commissie Positionering Hoger Beroepsonderwijs is ingesteld door de Vereniging Hogescholen om een antwoord te vinden op de vraag of het hoger beroepsonderwijs voldoende in positie is om effectief antwoord te geven op de grote vraagstukken waar het voor staat. Die vraagstelling plaatst het hbo meteen in een diepe verbondenheid met een omgeving die, zacht gezegd, in beweging is. Hogescholen worden dagelijks geconfronteerd met de uitdagingen én onzekerheden die de grote transitie van nu met zich meebrengen. De ogen zijn niet te sluiten voor het feit dat we onze energievoorziening anders zullen moeten gaan organiseren, dat we ons moeten verstaan met een radicaal wijzigend klimaat, dat we opereren in een maatschappelijk onrustige omgeving. Met een immense druk vanuit de arbeidsmarkt om mensen te leveren. Natuurlijk, een aantal van die vraagstukken zijn op scherp gezet door de pandemie van de afgelopen jaren en het feit dat er oorlog is in Europa. Maar die transitie illustreert ook iets structureels dat gaande is, met een bredere strekking, dat gaat over hoe we werken, met elkaar omgaan en de toekomst vormgeven. Het heeft een radicaal effect op de beroepen van de toekomst en hun inhoud. En het stelt daarmee eisen aan de competenties die we onze alumni meegeven.

Die structurele verandering stelt vanzelfsprekendheden ter discussie. De arbeidsmarkt zoekt een andere structuur en werkwijze. Je ziet het terug in de taal waarmee bijvoorbeeld werkgevers de noodklok luiden, zoals recent rondom de techniek. In hun plan voor de vijf technische sectoren spreken VNO-NCW en MKB-Nederland over een “compleet anders in te richten arbeidsmarkt”.² Het laat zien dat de wijze waarop we nu georganiseerd zijn, eindig is. We zijn op zoek naar andere modellen: sociaal, circulair, betekenisvol. Dat geldt in generieke zin, maar ook specifiek voor bepaalde domeinen. Kijk bijvoorbeeld naar de gezondheidszorg die in de huidige vorm snel onhoudbaar zal blijken te zijn als we blijven werken zoals we werken. Of naar wat de impact van de data-revolutie is. En dan hebben we het niet eens over de zoektocht naar nieuwe vormen van maatschappelijke cohesie en het vraagstuk van een overheid die in deze verwarrende tijden getest wordt op haar anticiperend vermogen, empathie en effectiviteit.

2 Metaalmagazine.nl. *Aanvalsplan Techniek voor vervullen van 60.000 vacatures*. November, 2022

Beroepsonderwijs zonder gefixeerde beroepen

Zo maar een opsomming van de omgeving waarin het hoger beroepsonderwijs positie moet vinden en zijn opdracht opnieuw zal moeten definiëren. Waarbij het zich vooral rekenschap zal moeten geven van de onzekerheid die dit met zich meebrengt. Voor de ontwikkeling van beroepen, voor jonge mensen en de keuzes die ze maken, en voor zichzelf, uiteraard. Het stelt eisen aan de wijze waarop we beroepsonderwijs ontwerpen. Klassieke manieren daarvoor, zoals van buiten naar binnen redeneren, werken niet meer als er weinig gezegd kan worden wat *buiten* nodig heeft. Een ander ontwerpprincipe is nodig, één dat uitgaat van het gegeven dat als de toekomst niet te kennen is, we haar moeten vormgeven.

We moeten onderwijs ontwerpen voor een toekomst zonder gefixeerde beroepen, met als constante een (on)zekere mate van onzekerheid. Dat is bij uitstek de verantwoordelijkheid die de hogescholen hebben richting onze studenten. Zij zijn die toekomst. Hen moeten we toerusten met de kennis en vaardigheden om weerbaar en wendbaar te zijn in die dynamische samenleving. Voor hen moeten hogescholen zich innig en duurzaam verbinden met haar maatschappelijke omgeving. En in die verbinding het onderwijs in co-creatie tot stand laten komen. Waarbij het bewust de grote maatschappelijke vraagstukken opzoekt en met onderwijs en onderzoek bijdraagt aan de oplossingen daarvoor. Niet alleen volgend, maar juist ook door de omgeving te bevragen en uit te dagen.

Onderwijs en onderzoek dicht op de huid van de samenleving

De commissie zoekt vanuit die basisgedachte antwoorden op de vraag wat dat voor het hoger beroepsonderwijs betekent en wat het hbo moet betekenen voor de samenleving. Waarbij zij de basale waarde van het hbo versterkt zou willen zien: het is onderwijs en onderzoek dat dicht op de huid van de samenleving zit, dat zijn legitimatie direct ontleend aan de noden van die samenleving en in directe interactie daarmee vorm wil geven. Waarbij we over het beroepsonderwijs praten met een taal die rijker is dan 'hoog' versus 'laag', die meer dimensies omvat dan het effect op de arbeidsmarkt – hoe essentieel ook – maar die het gehele palet aan waarden dat 'opgeslagen' ligt in het beroepsonderwijs een plek geeft. De betekenis die beroepsonderwijs heeft in emancipatoire bewegingen, de bijdrage die zij levert aan de cohesie van de samenleving, hoe zij regionaal een essentieel onderdeel is van het maatschappelijk en economisch weefsel van een stad of regio.

Aantrekkelijk beroepsonderwijs

De commissie ziet dat door die diepe verbondenheid met de samenleving het hbo veel potentie heeft, wellicht meer dan ooit tevoren. Tegelijkertijd neemt zij waar, dat als we niets doen, het hoger beroepsonderwijs in volume gaat krimpen. Juist nu, waar we te midden van

alle onzekerheden één ding juist wel zeker weten: de arbeidsmarkt staat stevig onder druk en dat zal alleen maar gaan toenemen. De commissie interpreteert de vraag die aan haar is voorgelegd – is het hoger beroepsonderwijs goed gepositioneerd om de toekomst in te gaan? – daarom ook als een vraag naar zijn aantrekkelijkheid: is het hoger beroepsonderwijs voldoende attractief voor jonge – en wellicht ook minder jonge – mensen? Een vraag die overigens ook geldt voor het vmbo en mbo. Waarbij de commissie niet zozeer lang hoeft na te denken over het antwoord als zodanig. Want de aantrekkelijkheid van ons beroepsonderwijs staat onder druk en dat vraagstuk wordt breed erkend. Ook door de huidige minister, die recent plannen gelanceerd heeft zowel richting het hbo als het mbo. De commissie juicht dat toe, maar komt tot de conclusie dat er meer nodig is. De commissie geeft daarom antwoord op de vraag *hoe* de aantrekkelijkheid van het beroepsonderwijs kan worden versterkt.

Een evenwichtig hoger onderwijs

Opvallend is dat prognoses aangeven dat het hoger beroepsonderwijs gaat krimpen terwijl het wetenschappelijk onderwijs blijft groeien. De verhoudingsgetallen – die lang min of meer stabiel waren – tussen het Nederlandse hbo en wo, gaan verschuiven. De commissie neemt waar dat de groeiende massaliteit van de universiteiten (ook in universitaire kringen zelf) zorgen oproept. De universiteiten dreigen hun identiteit van *research university* te verliezen, zo klinkt het regelmatig. Overigens, niet alleen als gevolg van de groeiende massaliteit, de universiteiten lijken ook bewust meer en meer het beroepsgerichte op te zoeken. De commissie wijst op het maatschappelijk en politiek breed onderschreven rapport van de *commissie-Veerman*³ uit 2010. Die pleitte ervoor de universiteiten de ruimte en het comfort te bieden een zodanige omvang te behouden dat zij hun *research* identiteit kunnen koesteren. Met als ‘opdracht’ die keuze dan ook te maken. Er gloort – ruim 12 jaar later – een cynische werkelijkheid: universiteiten gaan lijden onder massaliteit en zullen moeite hebben hun identiteit van *research university* waar te maken. Hogescholen vrezen de aantasting van hun functionaliteit, regionale betekenis en effectiviteit als gevolg van krimp.

Onderwijs en onderzoek in verbondenheid met de praktijk

De commissie komt met een duiding van wat hoger beroepsonderwijs moet en kan betekenen voor de Nederlandse samenleving en leidt daar een aantal voorstellen uit af die de positionering van het hoger beroepsonderwijs zullen gaan versterken. Een duiding die sterk leunt op de krachtige (regionale) verankering die de hogescholen de laatste decennia hebben weten aan te brengen. Die organische verbinding met zijn (directe) omgeving, maakt het beroepsonderwijs uniek, ook door zijn voortdurende bereidheid het onderwijs en

3 Adviescommissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel. *Differentiëren in drievoud*. 2010

onderzoek daar kort-cyclisch op aan te passen. De voorstellen van de commissie versterken die basale identiteit en zorgen voor een aantrekkelijk hoger beroepsonderwijs. Zij gaan over de verdere doorgroei van die verbindingen, over onderwijs, onderzoek, de derde cyclus, de mensen die in het hbo werken en het onderwijsaanbod, in het bijzonder het masteronderwijs.

Het 'hoogste' doel

De commissie doet voorstellen die als effect gaan hebben dat de beeldvorming over het hbo – vanuit het perspectief van de student en diens talent – gaat passen bij de formele plek van het hbo: als het 'hoogst' haalbare niveau van beroepsonderwijs, nevens geschikt aan, en sterk verweven met, de algemeen vormende en academische kolom. Die voorstellen betreffen onder meer een nog sterkere inbedding van het Associate degree- en bacheloronderwijs in maatschappelijke opgaven, waardoor de regionale verankering alleen maar verder toeneemt, een uitbouw van zijn onderzoekcapaciteit, forse groei van professioneel georiënteerde masteropleidingen en een stevige positie in de Leven Lang Ontwikkelenopgave. Het advies hamert op de noodzaak de banden met de werkgevers verder aan te halen, alsmede met de partners in de beroepskolom. Zodat voor alle leerlingen en studenten het perspectief ontstaat om op basis van hun talenten – hoe verschillend die ook zijn – studiepaden te bewandelen die steeds een reëel perspectief bieden om door te groeien naar het hoogste doel: een beroepsopleiding die past.

Zo kunnen we invulling geven aan de gedachte die door de minister is gelanceerd. We moeten minder gaan denken in hiërarchische termen, maar meer in de vorm van een *waaier*, in een poging om die heilloze opwaartse druk in het onderwijs te keren en daarmee de overwaardering van algemeen vormend onderwijs ten opzichte van beroepsonderwijs. De commissie plaatst wel een kanttekening: de waaiergedachte, louter als moreel appèl en zonder substantiële interventies in het systeem, gaat niet werken. We zullen moeten onderkennen dat zo'n minder hiërarchisch concept als een waaier alleen slaagt als de algemeen vormende en beroepsroute beide, gevoelsmatig én reëel, gelijkwaardige kansen en perspectieven bieden in loopbaan en salaris. In het huidige klimaat met zijn impliciete en expliciete bevoordeling van het 'hogere' onderwijs ten opzichte van het 'lagere', en binnen het huidige stelsel, dat impliciete en expliciete bevoordeling van het algemeen vormende onderwijs ten opzichte van het beroepsonderwijs kent, krijgt de waaier-gedachte zonder stevige concretisering geen kans.

De waaier vereist een breder speelveld voor de beroepskolom binnen de Nederlandse onderwijsstructuur, met meer ontplooiingsmogelijkheden voor het beroepsonderwijs. Zij vraagt ook een grondig maatschappelijk debat – niet in de laatste plaats met werkgevers – hoe we het morele appèl meer waardering te hebben voor het beroepsonderwijs, gepaard kunnen laten gaan met modernisering van de arbeidsmarkt, nieuwe vormen van samenwerking én herziening van de beloningsstructuur. Op incidentele verschuivingen na is het zo

hoog mogelijk willen eindigen in de onderwijskolom, door het behalen van een universitaire graad, vanuit het perspectief van de student een wel te begrijpen keuze: het betaalt gemiddeld genomen beter.

Een kwantumsprong

De commissie ziet hoe noodzakelijk dit alles is om meer kansengelijkheid te realiseren in ons onderwijs en om het spectrum van beroeps- en hoger onderwijs krachtiger te laten functioneren en effectiever te laten zijn voor bredere lagen in de samenleving en haar economische en maatschappelijke sectoren. Zij realiseert zich dat ze daarmee – na de sprong naar hoger onderwijs en schaalvergroting in de jaren 80 en de introductie van bachelor-master en praktijkgericht onderzoek vanaf 2002 – een nieuwe kwantumsprong voorstelt voor het hbo. In de eerste plaats voor de hogescholen zelf, die stevig zullen moeten investeren in de kwaliteit van onderwijs en onderzoek, personeel en organisatie om deze immense opgave te kunnen waarmaken.

Het betekent ook een grote bijdrage van de overheid, want de benodigde armslag en ontwikkelruimte vraagt stevige beleidsaanpassingen én investeringen. De commissie adviseert de hogescholen en werkgevers versterkt in te zetten op de beweging die gaande is, namelijk samen het arbeidsmarkt vraagstuk – kwantitatief en kwalitatief – op te pakken. Want een integrale aanpak werkt. Ieder voor zich niet. Ten slotte nodigt de commissie ook de universiteiten en het mbo uit te komen tot intensivering van de samenwerking om in gezamenlijkheid te komen tot onderwijs en onderzoek dat de samenleving optimaal bedient.

Van een binair model van hoger onderwijs naar een breed en gevarieerd spectrum

De voorstellen van de commissie raken aan het debat dat in Nederland periodiek met enige felheid en emotie gevoerd wordt: de binariteit. Is de commissie een voorstander van het opheffen van de binariteit? Om die vraag te kunnen beantwoorden is het nodig dat begrip scherp te definiëren. Binariteit staat voor een hoger onderwijs dat een breed spectrum bestrijkt: aan het ene uiterste instellingen die zich sterk profileren als *research universities* waarin de dynamiek van de wetenschap bepalend is voor de programmering van onderwijs en onderzoek. En aan het andere uiterste *professional universities* waarin de dynamiek van de samenleving bepalend is voor onderwijs en onderzoek. Beide zijn van groot belang, beide omarmen onderzoek en leiden mensen op die betekenisvol werk doen, maar hun oriëntatie in het ontwerp van onderwijs en onderzoek is verschillend.

De commissie spreekt nadrukkelijk van een spectrum, waarmee zij erkent dat binnen het wo en het hbo nu al een grote diversiteit te zien is op die *research-professional* as. De universiteiten hebben naast de meeste theoretische fysica ook de beroepsgerichte

opleidingen geneeskunde in huis. Het hbo biedt een tehuis aan het kunstvakonderwijs dat een bijzondere relatie onderhoudt met de arbeidsmarkt. De binariteit, aldus geduid, zou de commissie willen aanscherpen. En zien in de vorm van een *spectrum* waarin er instellingen zijn die keuzes maken. De hogescholen zullen op dat spectrum een profiel kiezen waarbij het praktijkgerichte dominant is. Universiteiten worden uitgenodigd een profiel te kiezen aan de researchgeoriënteerde kant.

Binariteit in juridische zin zal verdwijnen

De commissie ziet ook voor zich dat de binariteit op termijn obsoleet zal blijken te zijn. Hier gebruikt zij dit begrip in de context van de (formele) spelregels waarop het Nederlandse hoger onderwijs is gebaseerd: de rechten en plichten. Het gaat dan om ontplooiingsmogelijkheden in het onderwijs, met name waar het de masteropleidingen betreft, de derde cyclus en toegang tot onderzoekfinanciering. De voorstellen van de commissie zoeken in dat opzicht een gelijk speelveld. De commissie komt tot de conclusie dat we dan een decennialange ontwikkeling van voortdurende herdefiniëring van de binariteit – in de formele zin van het woord – kunnen afronden. Een geschiedenis die overigens laat zien dat de hogescholen die toenemende speelruimte gebruikt hebben om hun professionele profiel aan te scherpen. Kijk naar het onderwijsaanbod, kijk naar hun specifieke masteropleidingen, kijk naar de onderzoekprogrammering. En we gaan het zien bij de pilots rondom de Professional Doctorate. Dat gaat óók gebeuren als we die laatste stap zetten: formele nevenschikking van hogescholen en universiteiten in een gevarieerd bestel. Die een waaier aan mogelijkheden biedt aan leerlingen en studenten.

De commissie bepleit een gelijk speelveld waar het de spelregels en rechten en plichten betreft waar instellingen in het hoger onderwijs mee van doen hebben: om daarmee de ruimte te creëren voor een aanscherping van de binariteit in inhoudelijke zin.

De inclusieve samenleving heeft krachtig beroepsonderwijs nodig

Een belangrijke reden het (hoger) beroepsonderwijs goed in stelling te houden, is het feit dat empirisch vastgesteld kan worden dat via het (hoger) beroepsonderwijs emancipatoire bewegingen in de samenleving plaatsvinden. Het hbo, vaak met als aanloop het vmbo en het mbo, heeft het hoger onderwijs altijd ontsloten voor nieuwe groepen en zal dat moeten blijven doen. Een sterke beroepskolom versterkt emancipatoire tendensen en geeft cohesie aan een samenleving die daar naar snakt. Het geeft bovendien de onderwijsinstellingen die zij herbergt, waar – als een van de weinige instituties in deze gefragmenteerde en deels gesegregeerde samenleving – de gemeenschap met al haar diversiteit en spanningen constructief nog samenkomt, samen werkt en samen leert, cachet.

— Analyse

3.1 Het hbo anno 2022: een positief beeld

Kwaliteit voor studenten en medewerkers

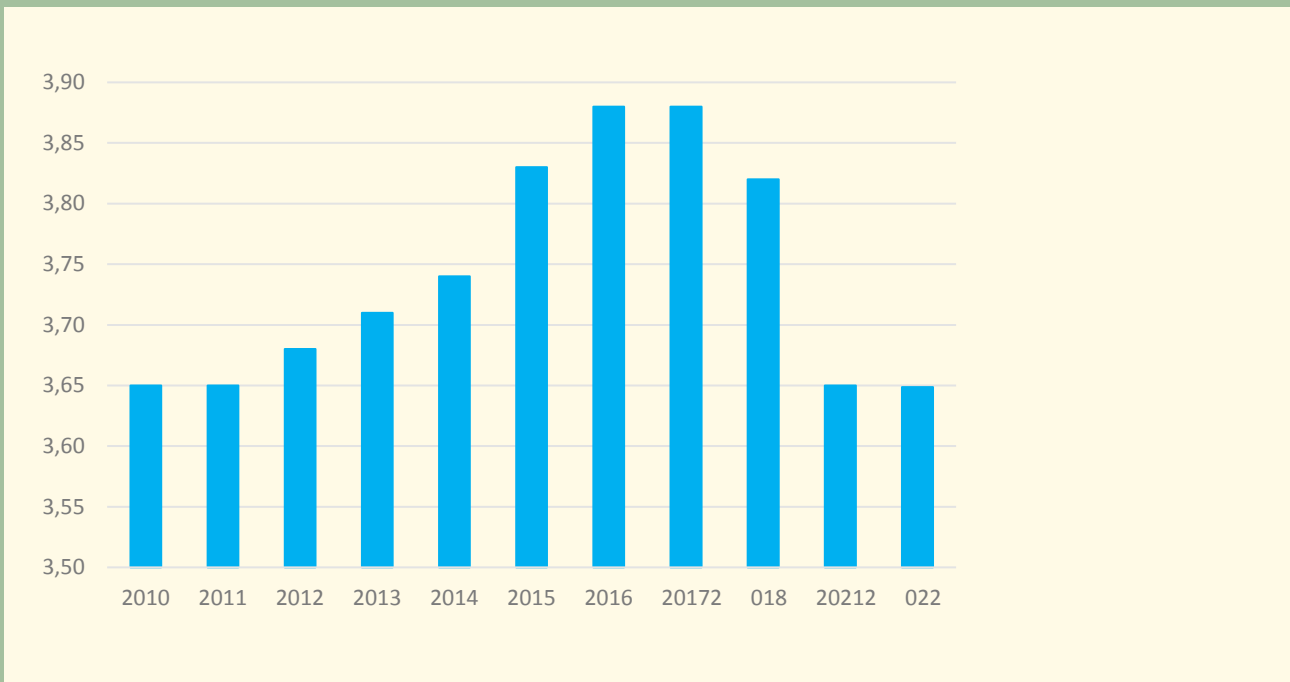
Het hbo staat er op zich goed voor. Hogescholen bieden nu drie van de vier hoger onderwijsniveaus aan (Ad, bachelor, master) en starten zelfstandig met pilots met promotietrajecten (Professional Doctorate). Recente rapporten van de NVAO laten zien dat de hogescholen hun kwaliteit op orde hebben. In haar jaarverslag over 2021⁴ constateert ze dat de kwaliteit over de volle breedte zeer goed en stabiel is. De Inspectie schetst in haar meest recente jaarlijkse reflectie op het Nederlandse onderwijs⁵, dat in 2021 qua invulling sterk gekleurd is door de Corona-epidemie en de ingrijpende sociale impact daarvan, een sector die zowel de kwaliteit als de borging ervan op orde heeft. De Inspectie plaatst wel kanttekeningen bij het vermogen van hogescholen en universiteiten om in te spelen op individuele leer- en begeleidingsbehoeften. Het moeten terugvallen op online onderwijs heeft duidelijk laten zien dat hier nog stappen te zetten zijn. Ondanks die zorgen neemt het studiesucces van de Ad- en bacheloropleidingen van de hogescholen toe. Wel constateert de Inspectie dat de groei van het aantal bachelorstudenten in de afgelopen jaren in het hbo zich (nog) niet heeft vertaald in een groei van de masteropleidingen.

Studenten zijn tevreden over de kwaliteit van hun opleiding, al doorbrak de Corona-epidemie wel de gestaag opgaande lijn van de jaren daarvoor.

4 Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO). *Jaarverslag 2021*. 's-Gravenhage: mei 2022

5 Inspectie van het Onderwijs. *De staat van het onderwijs 2021*. www.onderwijsinspectie.nl

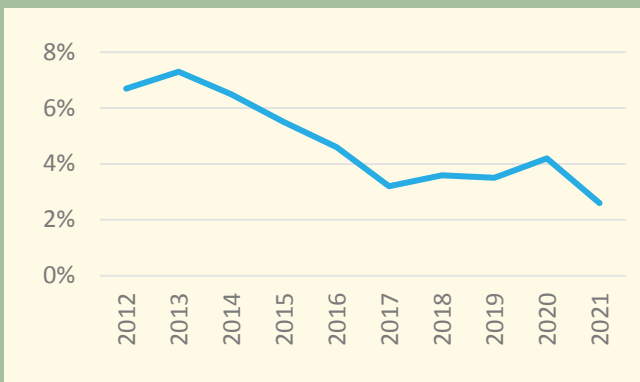
Figuur 1 Gemiddelde studenttevredenheid met opleiding in het algemeen (schaal 0-5)

Bron: Vereniging Hogescholen. Bewerking van de gegevens uit de Nationale Studentenenquête

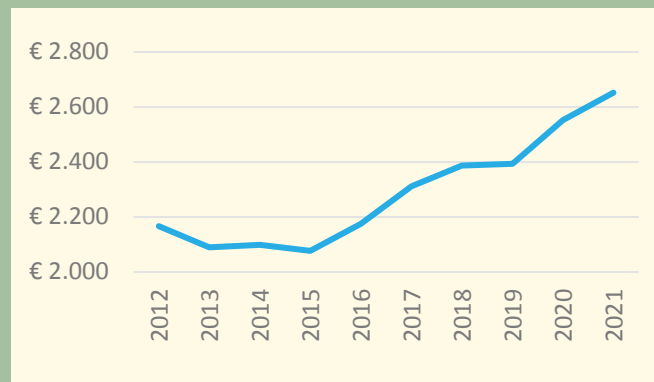
In toenemende mate verdringen bedrijven en publieke instellingen zich voor de deur van de hogeschool. Niet alleen omdat zij een grote behoefte hebben aan onze afgestudeerden, maar ook voor kennis die hen helpt producten, diensten en processen te verbeteren. De aansluiting op de arbeidsmarkt is dan ook over de volle breedte zeer goed en het bruto salaris van startende hbo-bachelors is in de afgelopen jaren flink toegenomen.

Figuur 2 Gemiddelde werkloosheid (% afgestudeerden 1,5 jaar na afstuderen)

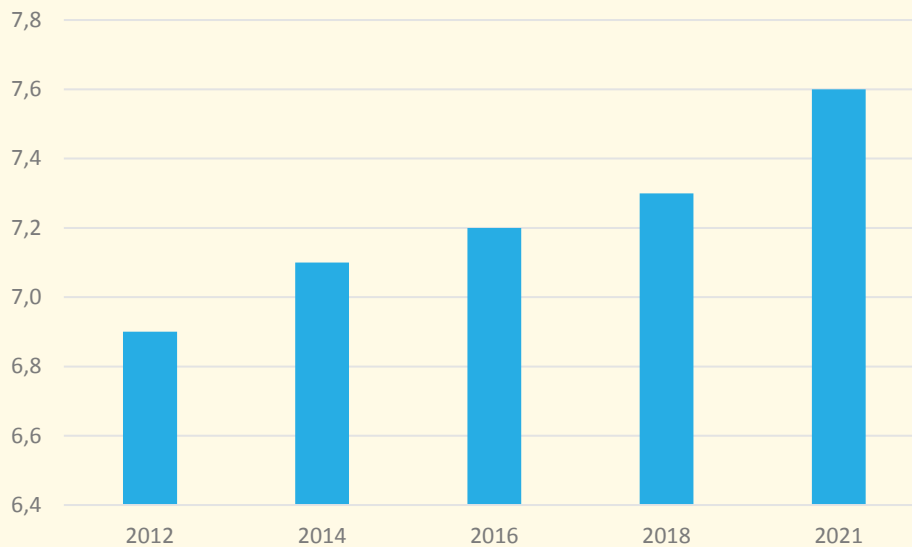
Bron: HBO-Monitor

Figuur 3 Gemiddelde bruto maandloon (1,5 jaar na afstuderen)

Medewerkerstevredenheidsmetingen roepen een beeld op van relatief grote en toenemende tevredenheid. De meest recente werkdrukanalyse van de sector⁶ laat zien dat werknemers in het hbo tevreden, betrokken en bevroegen zijn. Waarschijnlijk deels onder invloed van de Corona-epidemie gaven zij in de laatste meting aan dat de hogeschool veel voor hen betekent.

Figuur 4 Medewerkerstevredenheid (schaal 1-10)

Bron: Zestor

Contrasterend met die hoge en toenemende tevredenheid is de toenemende beleving van werkdruk in de sector. Met name docenten in de leeftijd waarin werk en privé beide hoge eisen stellen (34-59 jaar) hebben moeite met het vinden van een goede balans.

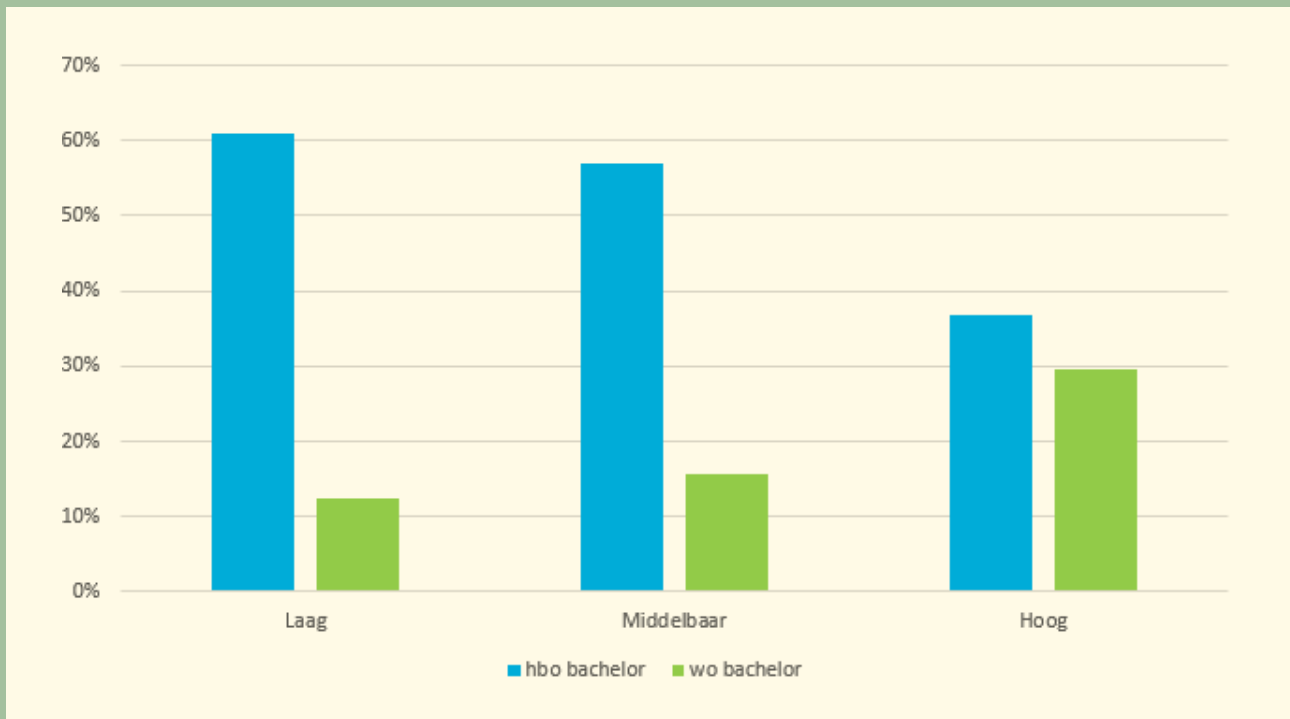
Brede toegankelijkheid

Mbo en hbo, hebben zich bewezen als breed toegankelijk. Dat is een gegeven dat politiek en maatschappelijk zeer gewaardeerd wordt. Die toegankelijkheid heeft er in de afgelopen eeuw voor gezorgd dat steeds weer nieuwe doelgroepen (aanvankelijk kinderen uit wat toen nog het arbeidersmilieu heette, vrouwen, jongeren met een migratieachtergrond) de weg naar het hoger onderwijs vinden. Tot op de dag van vandaag kent het hbo een fiks

6 *Werkbeleving in hogescholen. Benchmark 2020-2021.* Zestor. Den Haag: mei 2022

groter aandeel eerstegeneratiestudenten, studenten die de eersten uit hun familie zijn die doorstromen naar het hoger onderwijs, dan het wo. Onderstaande grafiek, die het opleidingsniveau van ouders van ingeschreven studenten beschrijft, laat zien dat het hbo nog altijd veel meer studenten opneemt waarvan de ouders een laag opleidingsniveau hebben.

Figuur 5 % afgestudeerde kinderen van ouders per onderwijsniveau in studiejaar 2019/2020

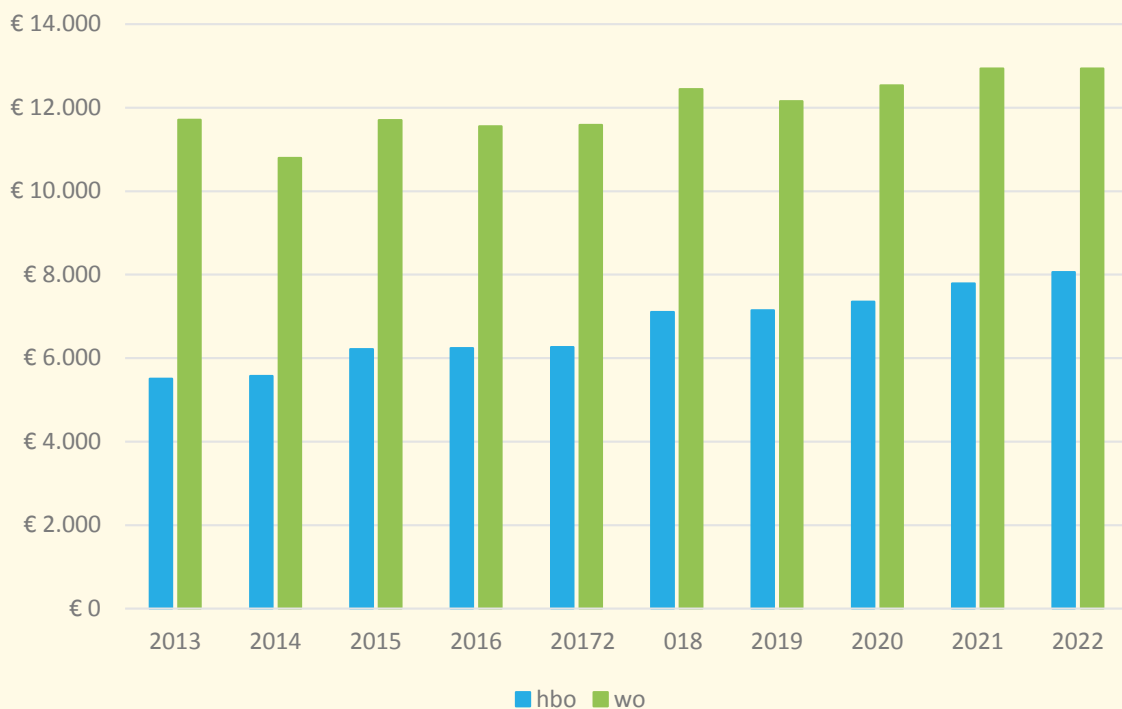
Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

Die functie is en blijft van wezenlijk belang. Niet alleen vanuit het perspectief van kansengelijkheid. Maar ook in een op kennis, creativiteit en innovatie gerichte samenleving waarin elk talent hard nodig is. Anders gezegd, inclusie staat niet alleen voor iets dat maatschappelijk wenselijk is, het is ook een economische noodzaak.

Die brede toegankelijkheid had – en heeft – ook een financiële kant. Door de aanvankelijk nauwelijks aanwezige onderzoeksfunctie van het hbo was de massificatie van het hoger onderwijs via het hbo, waar er geen bekostiging hoefde te zijn voor onderzoek, veel goedkoper dan via het wo. Tot op de dag van vandaag zijn de verschillen in bekostiging (en bemensing) navenant. Het internationaal unieke verhoudingsgetal, namelijk dat altijd zo'n 60 procent van de studenten in het hbo heeft gestudeerd en zo'n 40 procent in het wo, heeft Nederland financieel geen windeieren gelegd.

Figuur 6 Kosten per student

Bron: Rijksbijdragenbrieven ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Praktijkgericht onderzoek heeft directe impact

Het hoger beroepsonderwijs heeft zijn scope verbreed door de introductie van praktijkgericht onderzoek en de lectoraten sinds 2002. Vanaf dat moment heeft de onderzoeksfunctie van het hbo zich stevig ontwikkeld, vooral gemotiveerd vanuit de behoefte van het werkveld om sneller kennis toe te kunnen passen in de professionele praktijk. Vanuit een sterk groeiend besef dat veel actuele vraagstukken in die beroepspraktijk een multi- of transdisciplinaire benadering vragen. Het paradigma van lineaire kennisproductie en -toepassing werd voor zulke praktijkvraagstukken vervangen door een circulaire benadering.⁷ In die benadering vindt het onderzoek juist plaats in de beroepspraktijk en zijn niet alleen wetenschappers, maar ook de professionals zelf betrokken. Niet de discipline maar het vaak veelvormige en complexe vraagstuk vormt het uitgangspunt voor het onderzoek. Het gaat in de kern om *praktijkverbetering door kennisontwikkeling*. De kwaliteit ervan wordt vastgesteld door *extended peer review* waarin ook het werkveld een rol vervult.

7 Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. & Trow, M. (1994). *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies* (1ste editie). SAGE Publications Ltd.

Zowel de lectoren als de werkveldpartners ervaren de directe impact van het praktijkgerichte onderzoek als een meerwaarde. Hogescholen kunnen verregaand en direct bijdragen aan het realiseren van concrete toepassingen van nieuwe en bestaande kennis in producten, diensten, processen en werkwijzen. Dat heeft inmiddels ook invloed op de sociale innovatie binnen werkorganisaties. Zo zien we bijvoorbeeld in de zorg- en (para)medische sector een groeiende behoefte aan krachten met een professionele master op zak: de Nurse Practitioner en de Physician Assistant nemen complexe taken over van de arts. Ook van fysiotherapeuten en ergotherapeuten wordt steeds meer verwacht dat ze beschikken over kennis, vaardigheden en een beroepshouding die hen in staat stellen op het hoogste niveau behandelingen te verbeteren en meer complexe problemen zelf op te lossen.

De introductie van het praktijkgericht onderzoek heeft ertoe bijgedragen dat hogescholen anders zijn gaan communiceren met bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden. Voornamelijk in hun regio⁸, maar vaak ook (inter)nationaal. Traditioneel leunden de hogescholen sterk op de gezamenlijk ontwikkelde landelijke opleidingsprofielen bij de invulling van het onderwijs. De regionale inkleuring kreeg voornamelijk vorm via de zogeheten werkveldcommissies. De kennis uit het onderzoek, maar ook keuzes die gemaakt worden in het onderwijs, namelijk meer werken vanuit actuele thematieken, in een stevige verknoping met het afnemende veld en vanuit reële vraagstukken, hebben ertoe geleid dat er veel meer organische verbindingen zijn ontstaan tussen onderwijs, onderzoek en praktijk. Dat heeft veel opgeleverd:

- Het hbo heeft kennis en onderzoek voor veel bedrijven en organisaties toegankelijker gemaakt. Lectoren, docent-onderzoekers en studenten dragen daadwerkelijk bij aan concrete toepassingen en innovaties in de praktijk.
- Professionals uit de praktijk, (hoofd)docenten, lectoren en docent-onderzoekers zijn daarbij onderdeel geworden van regionale kennisnetwerken. Nog in 2010^{9,10} constateerde de OECD in analyses van de regionale kennisinfrastructuur van Amsterdam en Rotterdam dat het gebrek aan regionale netwerkvorming en gemeenschappelijke agendavorming rondom *Human Capital*-ontwikkeling en innovatie een belangrijke belemmering vormde voor het ontstaan van gezonde en krachtige economische ecosystemen. De OECD benoemde overigens toen al de potentie van de hogescholen om hier een stevige rol te spelen. In toenemende mate zijn hogescholen ook die rol gaan vervullen, zoals blijkt in participaties in *Human Capital-agenda's*, regionale *triple helix*-verbanden en andere samenwerkingsnetwerken.
- Die betere verbindingen hebben de relevantie van stages en onderwijs- en onderzoeksopdrachten enorm vergroot. Het is volstrekt normaal geworden dat de studieopdrachten die studenten binnen zulke contexten uitvoeren een concrete en gewaardeerde gebruikswaarde hebben voor de werkveldpartij.

8 Het begrip regio is in het hbo vaak meer dan alleen een geografische duiding. Vaak impliceert 'regio' de verbondenheid met werkveldpartners. In een wereld waarin internationalisering en globalisering normaal zijn geworden zijn dat ook vaak internationale partners. Bij sommige hogescholen of opleidingen, zoals in het kunstonderwijs, maar ook breder, is deze verbinding met de praktijk zelfs dominant. De commissie hanteert het begrip regio, maar vat dat breder op om die toegenomen relevantie van globalisering en internationalisering te onderkennen: nauw verbonden met de regio, open naar de wereld.

9 *Higher education in Regional and City Development: Amsterdam The Netherlands*. OECD: 2010

10 *Higher education in Regional and City Development: Rotterdam The Netherlands*. OECD: 2010

3.2 De arbeidsmarkt loopt vast door grote tekorten aan goed opgeleide beroepskrachten

Beroepsonderwijs zonder beroepen

Kijkend naar de arbeidsmarkt, ziet de commissie dat we geconfronteerd worden met een *kwalitatief* en een *kwantitatief* vraagstuk. Wat heden ten dage speelt is iets wat oud inspecteur-generaal van het Onderwijs, Ferdinand Mertens ons al in 2001 voor hield:¹¹ we moeten nadenken hoe we ons beroepsonderwijs ontwerpen. Waarbij het niet zo is dat we in een situatie terecht komen waarin er geen beroepen meer zijn (hoewel er ook stemmen zijn die ons oproepen veeleer in termen van 'rollen' te gaan denken¹²). Maar we moeten wel uitgaan van het feit dat beroepen iets ongrijpbaars gekregen hebben. Dat maakt het ontwerpen van dat onderwijs uitdagend en complex.

Klassieke vormen van ontwerpen in het onderwijs redeneren van buiten naar binnen. Er is een duidelijk beeld van een beroep, we leiden daar de eindtermen van af, om vervolgens een curriculum te ontwerpen, inclusief toetsstelsel. Dat werkt bij duidelijk gedefinieerde beroepen, meestal beroepen die omgeven zijn met protocollen die het handelen reguleren omdat er veiligheidskwetsies spelen. Denk aan de opleiding Maritiem Officier in het hbo, of de opleiding verpleegkunde in zowel mbo als hbo. De tijdens de opleiding ontwikkelde competenties zijn dan over het algemeen gebaseerd op 'routines', veelal ontwikkeld op basis van op 'evidence' gebaseerde kennis en uiteraard voorzien van 'discretionaire ruimte' die noodzakelijk is omdat veel ook niet in protocollering te vangen is. Maar toch: die ontwerpmethodologie, van buiten naar binnen, werkt (nog altijd) prima voor zulke helder gedefinieerde beroepen.

Maar wat als beroepen op de golven van maatschappelijke en technologische vernieuwing veranderen? Of wanneer we de inhoud van beroepen gewoon niet kennen? Wat als opleidingen in toenemende mate opleiden voor een breder scala aan beroepen? En als mensen voor bepaalde beroepen worden gerekruteerd uit een steeds grotere waaier van opleidingen? Dat stelt vragen aan het ontwerp van ons onderwijs. Zeker nu we in een tijd terecht zijn gekomen dat de grote transities een additionele onzekerheid met zich meebrengen. Niet dat daarmee gezegd is dat er geen ruimte meer zal zijn voor basiskennis (de grote misvatting bij sommige 'moderne' onderwijsopvattingen) en routines. Integendeel. Maar wel dat het 'slechts' aanleren van basiskennis en deze enkel in geroutineerde situaties kunnen toepassen, bij lange na niet meer voldoet. Een noodzakelijk complement aan die 'routine-expertise' is de ontwikkeling van adaptieve expertise¹³: het vermogen om flexibel nieuwe kennis en vaardigheden op te doen om nieuwe situaties en onverwachte problemen

11 F.J.H. Mertens. *Beroepsonderwijs zonder beroepen: gevraagd een herontwerp van technische opleidingen*, in: Meer van hetzelfde? Over de beweging in het onderwijs. Den Haag: 2001

12 Zie bijvoorbeeld F. Tabarki. *Het einde van het midden*. Amsterdam: 2016

13 Zie ook Kuijjer-Siebelink, W. Samenspel. *Leren voor verandering in werk en samenleving*. Lectorale rede aan de Hogeschool Arnhem Nijmegen, gepresenteerd op 6 oktober 2022.

het hoofd te kunnen bieden. Dat adaptieve vermogen ontwikkelen én het toepassen ervan ter plekke, in het midden- en kleinbedrijf, in die school, in dat ziekenhuis, in de wijk, zullen van doorslaggevend belang zijn. En dat zullen we studenten moeten leren.

Juist voor de in de beroepskolom opgeleide professionals wordt dat, gelet op de brugfunctie die zij vaak spelen in de werkorganisatie, van steeds groter belang. Zij vormen als leidinggevende of professional, denk bijvoorbeeld aan de zorg, het onderwijs, de ICT of de logistiek, vaak de cruciale verbinding tussen de academische specialismen en de professionals die verantwoordelijk zijn voor de operatie. Om die rol goed te vervullen in werkvelden met een hogere omloopsnelheid van nieuwe kennis, en waarbij er in en tussen organisaties netwerken ontstaan om kennistoepassingen te ontwerpen en te realiseren, zijn die flexibiliteit en adaptiviteit onmisbaar.

Toenemende complexiteit

Bij die toenemende onzekerheid over de inhoud van beroepen zien we dat de complexiteit binnen beroepen toeneemt. Beide staan niet op zichzelf. Zij versterken elkaar. Kijk bijvoorbeeld naar de paramedische zorg waar kennisaccumulatie leidt tot steeds meer specialismen, en binnen die specialismen wordt steeds meer gevraagd om de diepgang en het handelingsvermogen dat past bij het masterniveau. Niet alléén vanwege de kennis, maar ook omdat de behandelaar flexibel en adaptief moet kunnen handelen.

Die kwalitatieve ontwikkeling binnen beroepen doet zich over de volle linie voor. Ook dit stelt ontwerp vragen aan het hbo. De sector denkt soms zelf ook nog teveel vanuit het paradigma van 'de hbo-opleiding' - daarmee verwijzend naar de vierjarige bacheloropleiding – als panacee voor alles. De vraag is of dit op de langere termijn nog houdbaar is. Niet alles kan in die goede oude, vierjarige opleiding worden gestopt. De hogescholen zullen in de verschillende kennisdomeinen moeten selecteren wat thuishoort in de bachelor, maar vooral ook welke inhouden en specialismen in Ad-opleidingen of masteropleidingen aan de orde moeten komen.

Overigens, die kwalitatieve uitdaging in het hbo is niet uniek. Het is in feite een uitdaging waar het hele beroepsonderwijs voor staat. Ook veel van de ambachten waarvoor het mbo opleidt worden complexer. Dat vraagt dieper inzicht en generieke vaardigheden als innovatief denken, ondernemen, samenwerken, teamwork, een wat diepere kennis van de theorie en het vermogen om over de grenzen van de eigen kunde heen kunnen kijken. Ook in het mbo speelt de vraag of zulke vermogens aan bod moeten komen in de mbo-4-opleiding of dat gekeken moet worden of dat anders kan om deze behapbaar te houden. Het is niet voor niets dat mbo-instellingen vaak zelf het initiatief nemen voor samenwerking met hogescholen om te bekijken hoe de Associate degree een rol kan spelen in het realiseren van die volgende ontwikkelstap.

De grote ontwerp vragen van het beroepsonderwijs gaan niet alleen over wat het moet aanbieden, maar ook *waar* en *in samenwerking met wie*. Veel mbo-scholen en hogescholen zijn, al dan niet via centres of expertise of de centra voor innovatief vakmanschap, structurele samenwerkingen aangegaan met werkveldpartners. Vanuit de gevoelde noodzaak om goede netwerken te vormen, onderwijs te ontwerpen en uit te voeren rondom direct aan de praktijk ontleende vraagstukken en door beter gebruik te maken van moderne faciliteiten.

Grote vraag naar beroepsbeoefenaren

En dan is er het kwantitatieve vraagstuk. Het werkveld schreeuwt om meer en hoger opgeleide krachten die in de beroepskolom zijn opgeleid. Maar het beroepsonderwijs kan niet leveren. Dat is geen onwil, maar een uitdrukking van een wig die is ontstaan tussen de alsmaar grotere vraag naar beroepsgericht opgeleide mensen en de achterblijvende – in de toekomst teruglopende – deelname aan het middelbaar en hoger beroeps-onderwijs. En die wig zal groter en groter worden.

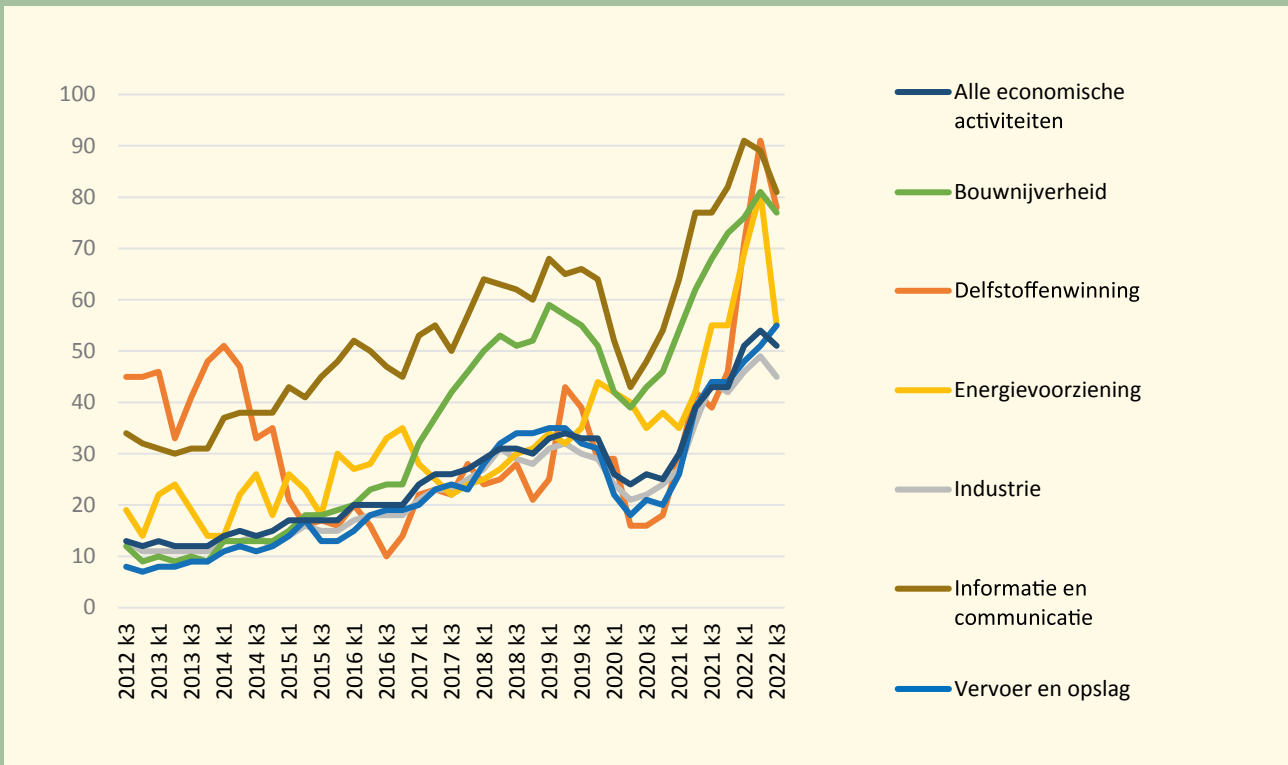
Ook op het bachelorniveau – waar het hbo feitelijk het monopolie heeft op opleidingen die direct kwalificeren voor de arbeidsmarkt, de wo-pondant richt zich immers nog altijd primair op doorstroom naar de master – zijn de ervaren tekorten enorm. Die stellen bedrijven en maatschappelijke organisaties nu al voor grote problemen. Maar het meest zorgelijke van die tekorten is dat deze structureel van aard zijn. In de zorg en in het onderwijs was dat al lang duidelijk. Lees, als voorbeeld, het rapport van de WRR *Kiezen voor houdbare zorg*¹⁴ en de conclusie zal zijn dat op hetzelfde pad verder gaan de zorg zal doen vastlopen. Zonder verandering moet over 40 jaar één op de drie Nederlanders in de zorg werken. Die verhouding is nu één op zeven.

Dat betekent dat we het arbeidsmarkt vraagstuk niet los kunnen zien van vernieuwing op én van de werkvloer. Daar zijn professionals nodig die niet terugdeinzen voor innovatievraagstukken en de adaptieve vermogens hebben daar mee om te gaan. Het kwantitatieve vraagstuk en het kwalitatieve vraagstuk vloeien in elkaar over.

Zeker ook in de hogere technische beroepen wordt nu zichtbaar dat er onder de conjunctuurbewegingen, die de afgelopen jaren vrij heftig zijn geweest (economische crisis, corona en nu de oorlog in Oekraïne) er structurele tekorten zijn ontstaan die de komende jaren niet ingelopen zullen worden. Onderstaande grafiek, die het aantal openstaande vacatures relateert aan het aantal banen, brengt die ontwikkeling scherp in beeld.

14 WRR. *Kiezen voor houdbare zorg*. Den Haag: 2021

Figuur 7 Vacaturegraad – Openstaande vacatures per 1000 banen

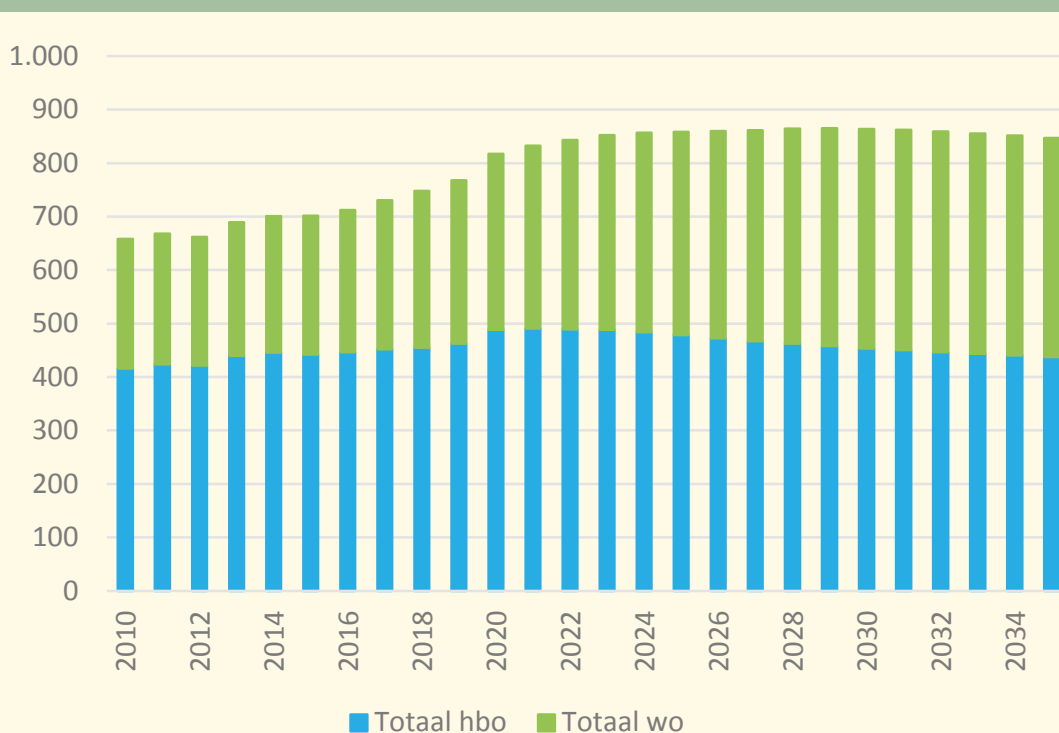
Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

Over de volle breedte is de arbeidsmarkt zo langzamerhand overspannen. En dat terwijl Nederland – naast de stille rampen die zich nu aan het voltrekken zijn in het onderwijs en in de zorg – dringend behoefte heeft aan hoog opgeleide beroepsbeoefenaren die de grote opgaven van dit moment in bijvoorbeeld de bouw, de energietransitie en het klimaat aanpakken.

3.3 De instroom in het (hoger) beroepsonderwijs loopt terug

Het paradoxale is dat aan de kant van het hoger beroepsonderwijs, de sector die bij uitstek in staat zou moeten zijn het werkveld te helpen die tekorten aan te pakken, de instroom krimpt. Bij de universiteiten zijn de studentenaantallen de afgelopen jaren juist flink gestegen en volgens de prognoses lopen de aantallen de komende jaren nog verder op. De recent gepubliceerde cijfers van de instroom studiejaar 2022-2023¹⁵ zouden gezien kunnen worden als een voorbode hiervan. Het aantal nieuwe studenten in het hbo is afgenomen met 5,5 procent.

Figuur 8 Prognose hbo/wo-studenten (aantal x1.000)

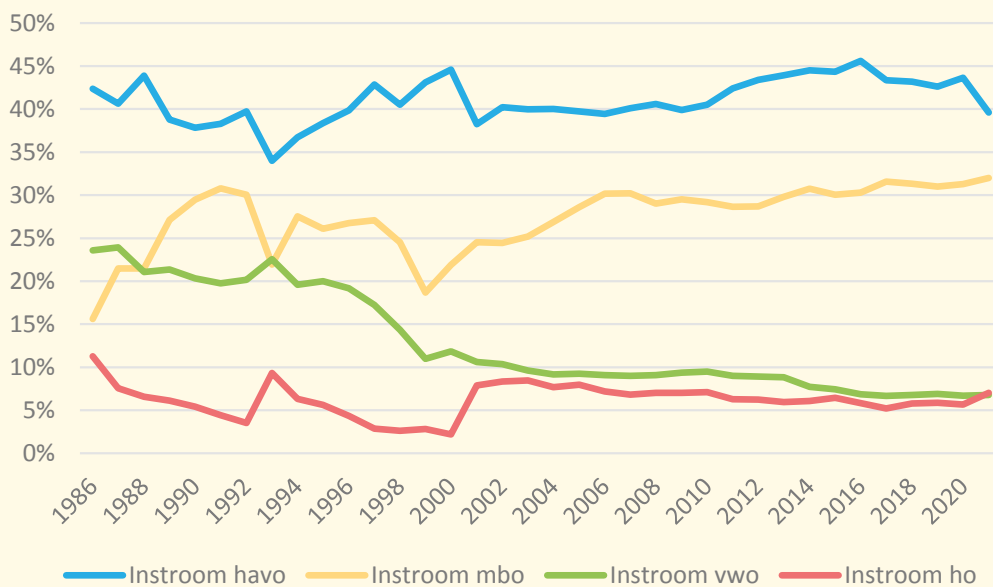
Bron: Referentieraming 2022 ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

15 Vereniging Hogescholen. *Voorlopige instroomcijfers hbo voor studiejaar 2022-2023*. vereniginghogescholen.nl, 10 november 2022.

Aan die ontwikkeling ligt een aantal oorzaken ten grondslag:

- Maatschappelijk is de waardering voor het algemeen vormend onderwijs sterk toegenomen, onder invloed van de gedachte dat kinderen moeten worden voorgesorteerd voor het hoogst mogelijke onderwijs – de universiteit. Vooral in de hogere sociaal-economische lagen van onze maatschappij is er veel druk op kinderen om zo ‘hoog mogelijk’ te komen. Nederland kijkt omhoog, aangedreven door expliciete en impliciete opvattingen over ‘hoog’ en ‘laag’, maar ook expliciete en impliciete vormen van overwaardering van het algemeen vormend onderwijs en onderwaardering van het beroepsonderwijs. Het vmbo en mbo verliezen zo leerlingen en studenten aan de havo. Het hbo kende in zijn geschiedenis een fluctuerende instroom van vwo’ers. Maar zo’n 20 jaar geleden, toen dat percentage nog 25 procent van de totale instroom was, is een structurele afkalving ingezet, zoals figuur 8 laat zien. Inmiddels is dit nog maar weinig meer dan 5 procent.

Figuur 9 Instroom naar vooropleiding

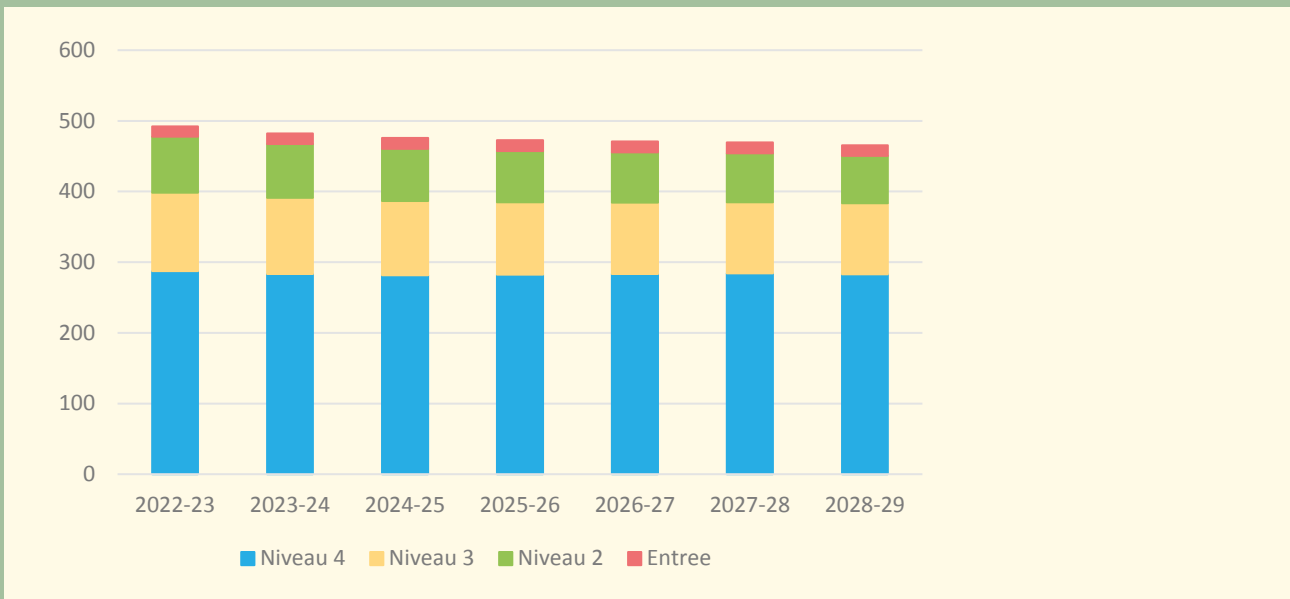

Bron: 1 cijfer HO

- Hoewel de studentenaantallen in het mbo de afgelopen jaren nog licht zijn toegenomen, wordt voor de komende jaren krimp daarvan verwacht over de volle linie van het beroepsonderwijs. De krimp op niveau-4 lijkt beperkt (zo’n half procent per jaar gemiddeld) maar is dramatisch te noemen in het licht van de grote tekorten op de arbeidsmarkt.

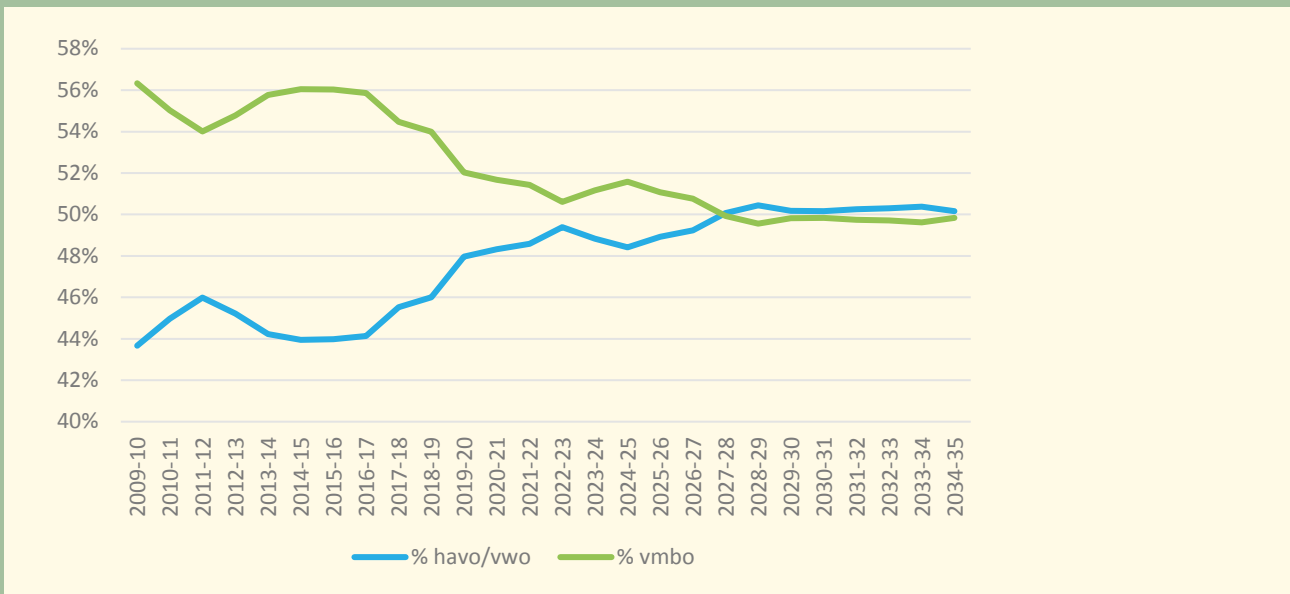
Figuur 10 Prognose studenten in het middelbaar beroepsonderwijs, naar niveau (aantal x1.000)

Bron: Referentieraming 2022 ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

- Die krimp kent twee oorzaken:
  - Het aantal jongeren in Nederland neemt de komende jaren licht af.
  - De voorkeur voor het algemeen vormend onderwijs is de verwachting in de ramingen dat het mbo zal krimpen ten gunste van havo/vwo.

Figuur 11 Percentage vmbo en havo/vwo-gediplomeerden

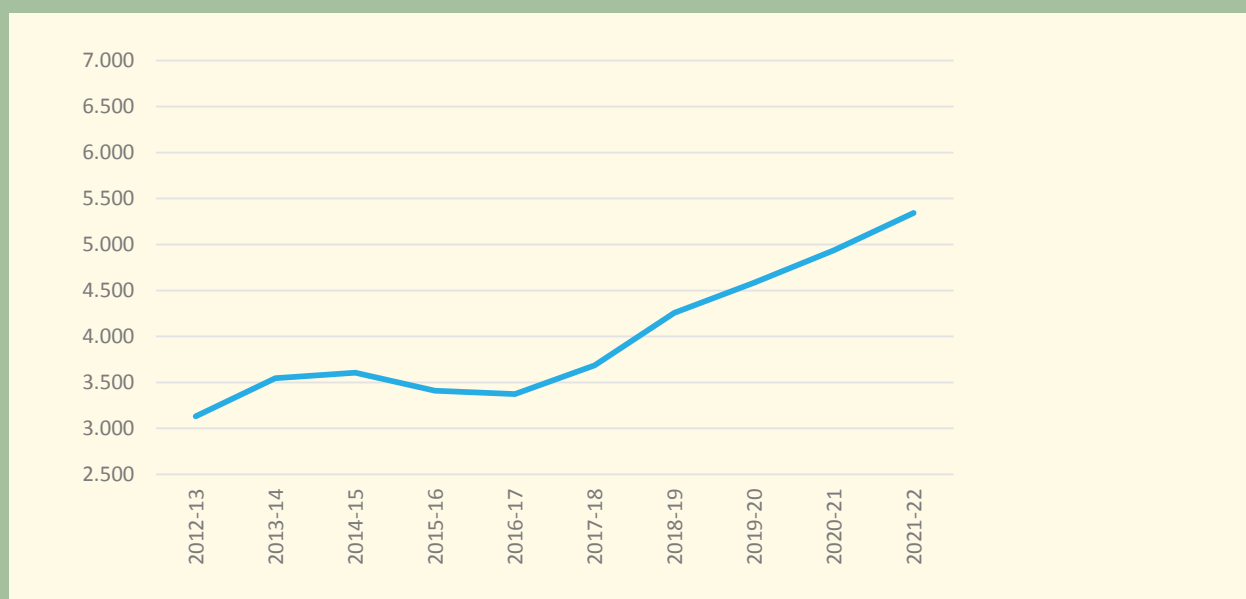

Bron: Referentieraming 2022 ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

- In het verlengde daarvan is ook het 'stapelen', waarbij jonge mensen de kans krijgen hun eigen route uit te stippelen, al is deze niet altijd even efficiënt, steeds minder een gangbare route. In de jaren 90 werd stapelen via financiële prikkels ontmoedigd. Onder druk van dat efficiency-denken en de hierboven beschreven maatschappelijke overwaardering van het algemeen vormend onderwijs is ons onderwijs sterk gestratificeerd geraakt. Als een kind eenmaal in het vmbo, havo of vwo terecht gekomen is, is de onderwijsloopbaan voor een belangrijk deel al bepaald. Bijna nergens in Europa is het switchen tussen onderwijstypen zo lastig als in Nederland. Recent nog concludeerde het CPB dat stapelen ook de afgelopen jaren steeds moeilijker is geworden, overigens vooral als gevolg van de opkomst van de categorale scholen.¹⁶
- Er is echter één groep die de laatste jaren wel 'stapelt' en dat is de havist die steeds vaker de hbo-propedeuse verwerft om deze te gebruiken als entreebewijs voor een universitaire bacheloropleiding.

Figuur 12 Instroom in wo met hbo-propedeuse

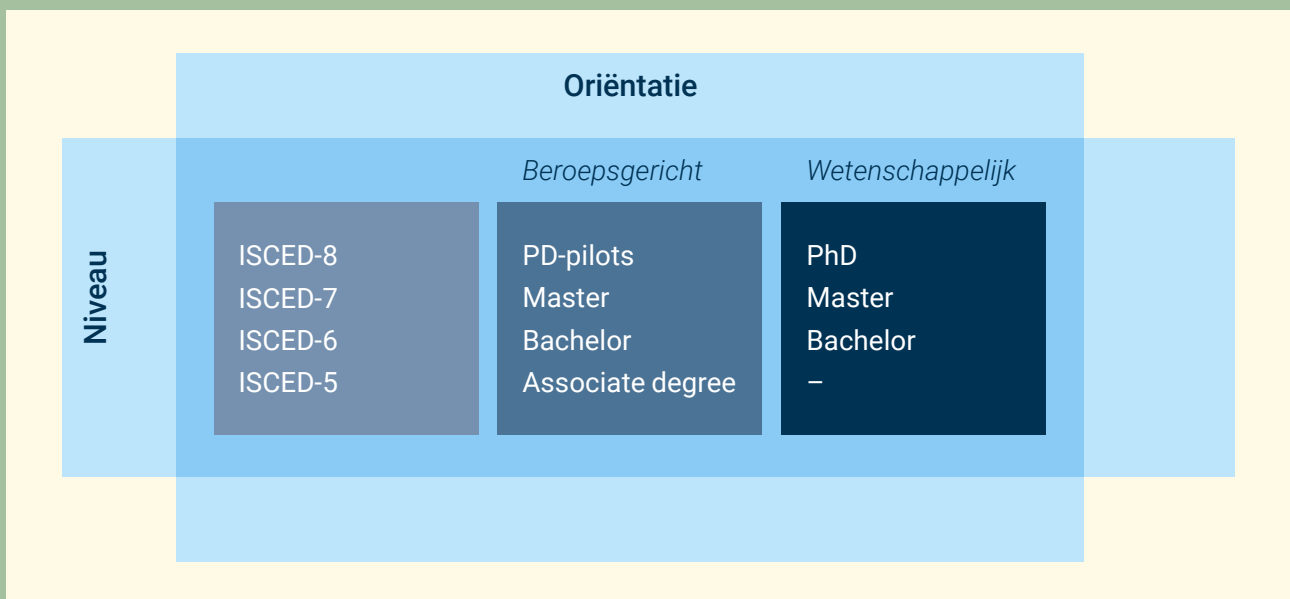
Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

- De route van het vmbo naar de hbo-bachelor is lang en voor velen lastig. Er zijn nog altijd onvoldoende aantrekkelijke trajecten die een reëel een haalbaar perspectief bieden op een drempelloze en kansrijke studieloopbaan via de beroepskolom. Het nog grotendeels niet ingevuld zijn van de Associate degree, als kortere route met een stevig civiel effect, laat zich hierbij voelen.

¹⁶ Visser, D., Lemmens, A., Magnée, C. & Dillingh, R. *Stapelen in het voortgezet onderwijs*. Centraal Planbureau: februari 2022.

- Ten slotte constateert de commissie dat doorstroom van de hbo-bachelor naar de wo-master meestal lastig is. Vaak zijn er stevige eisen (minoren, doorstroomprogramma's) die een drempel opwerpen. En ondanks de uitbouw van het praktijkgerichte onderzoek en de versterking van de kwaliteit van het docerend en onderzoekend personeel heeft het hbo zelf nog onvoldoende een substantieel en gevarieerd aanbod van goed aansluitende masteropleidingen voor doorstromers en werkenden ontwikkeld die (jonge) professionals groeikansen bieden. Dat mag de sector zichzelf aantrekken, maar zij werd ook niet geholpen door de restrictieve benadering die de overheid hanteert. Voor het starten van hbo-masteropleidingen gelden nog altijd striktere voorwaarden dan voor wo-masteropleidingen.¹⁷
- Ook speelt hierbij een beeldvormingsaspect. Door het ontbreken van een stevig aanbod aan masteropleidingen met een professionele oriëntatie wordt de universitaire master nog altijd gezien als dé masteropleiding. Twintig jaar na invoering van het bachelor-mastersysteem zit het denken in termen van niveaoverschil (Ad-bachelor-master-promotie) en het oriëntatie-onderscheid (beroepsgericht-wetenschappelijk) nog altijd bij haast niemand tussen de oren. Nog altijd wordt het onderscheid hbo-wo gezien als een niveaoverschil. Later komt de commissie terug op dit punt.

Figuur 13 De formele inrichting van het Nederlandse hoger onderwijs

17 Zie regeling macrodoelmatigheid. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0041061/2022-08-01>

3.4 Intermezzo: over- en onderwaardering – cultuur én randvoorwaarden

Het feit dat we in Nederland het beroepsonderwijs – in den brede – relatief laag waarderen, is in zekere zin onderdeel geworden van onze cultuur. Hetzelfde geldt voor het denken in termen van ‘laag’ en ‘hoog’. Het is in ons gekropen en het heeft zich zelfs genesteld in het denken binnen het (hoger) beroepsonderwijs zelf: de impliciete aanname dat het net wat minder is, met daarbij de onuitgesproken veronderstelling dat dat zo is en zo moet blijven. Zelfs in de taal die we soms hanteren in Nederland om iets te doen tégen die onderwaardering sluipt vaak die impliciete vormen van onderwaardering: “Het hbo is ook best een goede opleiding voor sommige vwo’ers”, “Het is maar goed dat de hbo’ers praktisch ingesteld zijn. Bedrijven hebben behoefte aan handjes, niet alleen aan verstandjes” of “Met het mbo kun je ook best een goede boterham verdienen”. Vormen van micro-agressie, noemen we dat in deze tijd...

Laag en hoog aan de ene kant, en beroepsgericht en algemeen vormend aan de andere, zijn niet alleen begrippenparen die maatschappelijk-cultureel een bepaalde rangorde aanbrenge(n), het zijn ook nog eens begrippen die zich slecht verhouden tot de werkelijkheid. Die is binnen universiteiten en hogescholen zo divers, dat die zich niet in die simpele schema’s laat vangen. Het is niet de theoreticus versus de praktisch uitvoerende. De werkelijkheid binnen het laboratoriumonderwijs in het hbo is een andere dan die binnen het kunstonderwijs. Het economisch onderwijs binnen het hbo en het wo kennen qua niveau en oriëntatie grote overlap. Zelfs in ‘geordende’ werelden als de techniek of de gezondheidszorg voldoen die simpele schema’s geenszins.

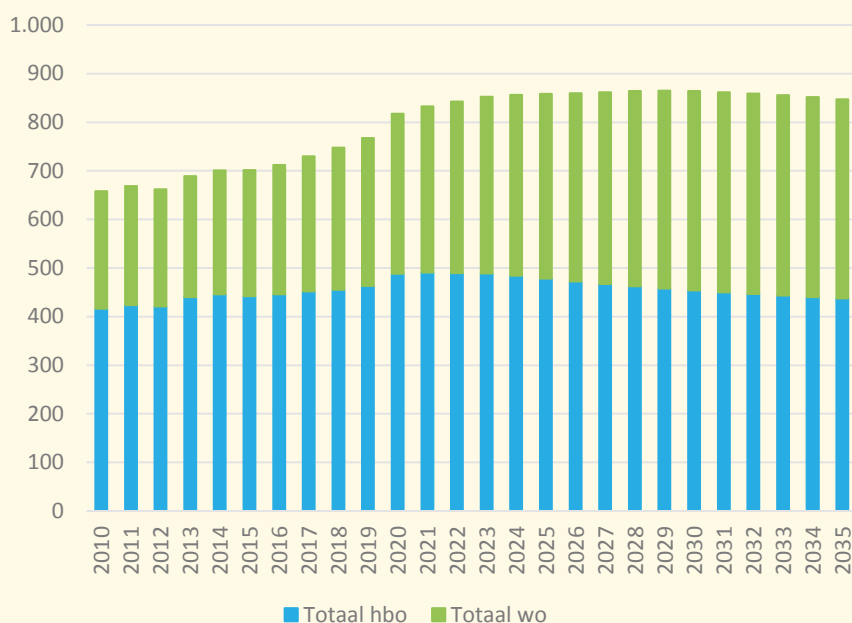
De commissie kan zich niet aan de indruk onttrekken dat er ook een materiële grondslag ligt in de vormen van onder- of overwaardering en zou toejuichen dat er een degelijk bestuurskundig onderzoek zou plaatsvinden naar wat in die wetenschap de *beleidstheorie*¹⁸ genoemd wordt. Het gaat dan om de set van impliciete of expliciete veronderstellingen die aan het beleid ten grondslag liggen. Die zouden in termen van waardering wel eens niet neutraal kunnen zijn: kijk naar rechten en mogelijkheden die vmbo’ers hebben ten opzichte van de havist en de vwo’er, kijk naar de kwaliteit van gebouwen van ROC’s in relatie tot die van hogescholen of universiteiten, kijk naar het gemiddelde salarisoniveau van docenten op een gymnasium ten opzichte van die op het vmbo om de hoek. Het is een vraagstuk dat breder ligt dan de opdracht van de commissie, maar zij acht deze wel zeer de moeite waard om op te pakken. De conclusie die de commissie in dit rapport slechts kan trekken is dat het (hoger) beroepsonderwijs in ieder geval een meer open *beleidstheorie* verdient die het de armslag geeft die nodig is.

18 Hoogerwerf, A. *Beleid berust op veronderstellingen: de beleidstheorie, Acta politica*, 19, Leiden: 1984.

3.5 Groei van de universiteiten

De Nederlandse universiteiten zijn de afgelopen jaren qua studentenaantallen flink gegroeid, en die groei zet de komende jaren nog flink door. Van 242.000 studenten in 2010 tot 410.000 in 2034.

Figuur 14 Prognose aantal hbo/wo-studenten (aantal x1.000)

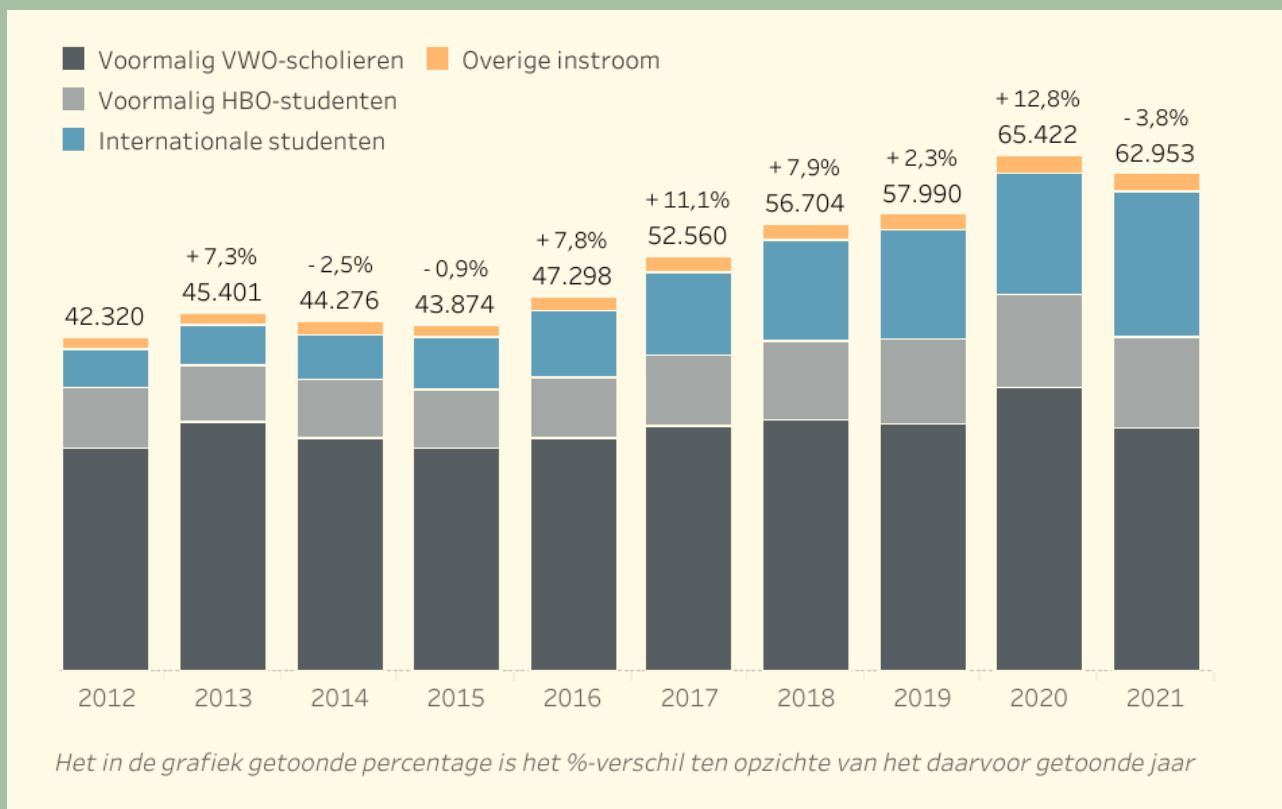
Bron: Referentieraming 2022. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Wo-bacheloropleidingen

De instroom van vwo'ers houdt gelijke tred met de omvang van die groep in de populatie. En daarmee is er een hele lichte, en over de jaren vrij stabiele groei (met uitzondering van Covid-jaar 2021) vanuit deze groep. De groep voormalig hbo-studenten – relatief stabiel – betreft in de eerste plaats afgestudeerde hbo-bachelors die een pré-master of schakelprogramma volgen aan de universiteit.

Wat sterk opvalt bij de wo-bacheloropleidingen is de sterke groei van de groep internationale studenten. Zowel in absolute aantallen als relatief. Tussen 2012 en 2021 is het aantal internationale studenten gegroeid van 5.005 tot 18.433. Het aandeel is gestegen van 12 procent naar ruim 29 procent.

Figuur 15 Instroom studenten bacheloropleidingen universiteiten

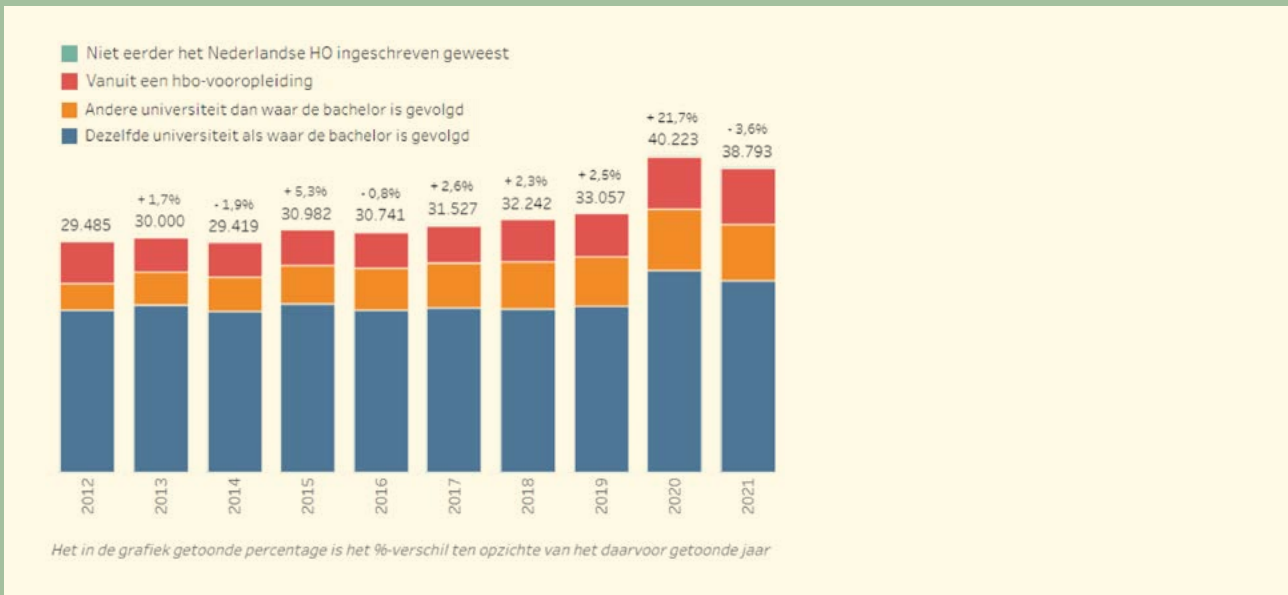

Bron: website Universiteiten van Nederland

Wo-masteropleidingen

Een zelfde patroon is zichtbaar voor de universitaire masters. Vanuit het perspectief van de Nederlandse studenten is er sprake van een relatief stabiele situatie met gemiddeld genomen jaarlijks een lichte groei (met uitzondering van de Corona-jaren 2020 en 2021). Daarbij nemen zowel de aantallen als het aandeel hbo-bachelors dat doorstroomt naar een wo-master licht toe.

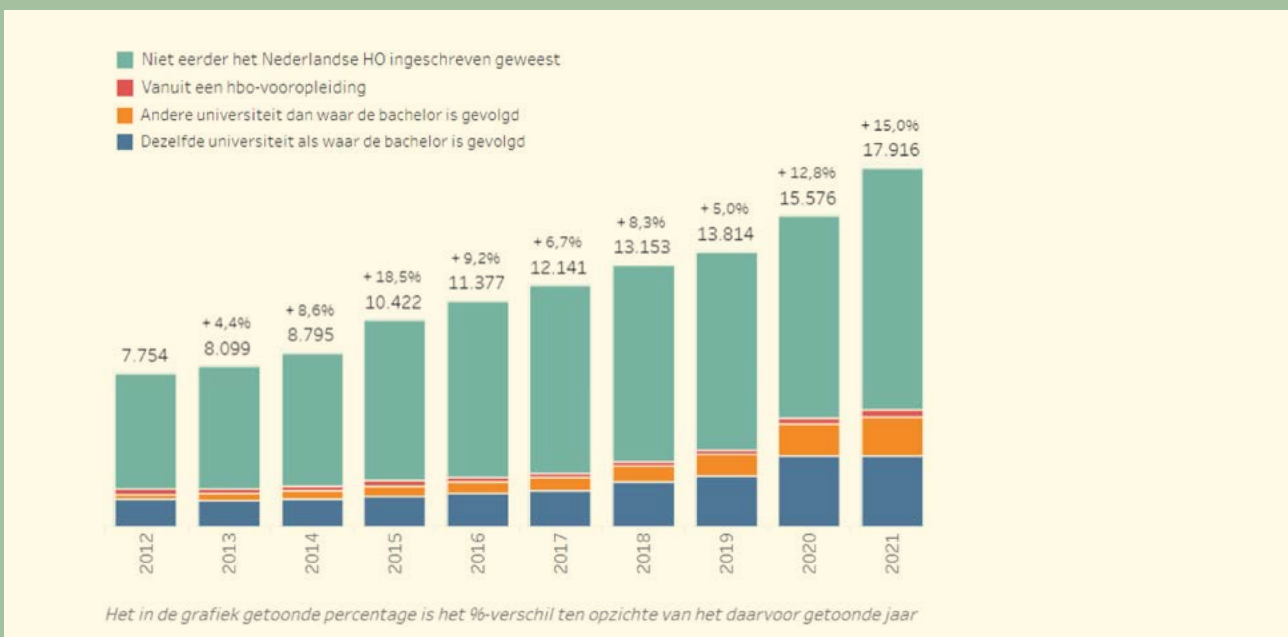
Figuur 16 Instroom studenten masteropleidingen universiteiten

Bron: website Universiteiten van Nederland

Ook hier is er een ander beeld ten aanzien van de internationale student. De instroom van deze groep is in tien jaar meer dan verdubbeld. Ook hier geldt dat zo'n 30 procent van de instroom inmiddels een internationale achtergrond heeft.

Figuur 17 Instroom internationale student masteropleidingen universiteiten

Bron: website Universiteiten van Nederland

Die instroomgetallen hebben een stevige impact op het aantal ingeschreven studenten. Op dit moment zijn al bijna 80.000 van de 340.000 ingeschreven wo-studenten buitenlands. Met een gemiddeld groeipercentage van 12 procent per jaar, wat een voorzichtige schatting is gelet op de voorgaande jaren, zal dit in 2025 al opgelopen zijn tot ruim 125.000 studenten.

Commissie-Veerman waarschuwde al in 2010 voor identiteitsvervaging

De vraag is aan de orde in hoeverre deze groei wenselijk is. De commissie-Veerman constateerde in 2010 al dat de Nederlandse universiteiten een enorme prestatie leverden om met relatief beperkte middelen en relatief hoge studentenvolumes internationaal toch te behoren tot de wereldtop. De verdere groei van de studentenvolumes zet deze positie echter onder druk. Tegelijkertijd zien we dat het huidige bekostigingssysteem, ook iets dat de commissie-Veerman al constateerde, de universiteiten blijft prikkelen om meer studenten aan te nemen. Tussen het verschijnen van het rapport Veerman in 2010, dat met grote instemming van politiek, werkgevers, hogescholen en universiteiten ontvangen werd, en nu (2022) is het volume van voltijdstudenten dat studeert aan de Nederlandse universiteiten met bijna de helft (45,9 procent) gegroeid. Daarbij moet overigens worden aangetekend dat het aantal deeltijd en duale studenten ruim is gehalveerd (van ruim 11.200 naar ruim 5.400).

Figuur 18 Groei aantal ingeschreven voltijdstudenten in het wo tussen 2010 en 2021

Bron: website Universiteiten van Nederland

Meer studenten aantrekken is binnen de kaders van de huidige financiering ook nodig om groei aan de onderzoekskant te kunnen realiseren. De impuls die minister Dijkgraaf¹⁹ biedt aan de universiteiten door structureel en tijdelijk meer docent-onderzoekers aan te nemen via de door hem beschikbaar gestelde beurzenprogramma's verandert niets aan de systematiek. Het zal juist een verdere groei aanjagen want het versterkt de cyclus die al decennialang aan de gang is. Bij verder ongewijzigd beleid valt te verwachten, gelet op de internationale populariteit van onze universiteiten, dat een verdere groei in het verschiet ligt.

Twee universiteiten erbij, twee hogescholen minder?

Resumerend: als we mogen aannemen dat de officiële prognoses van de overheid valide zijn, dan koersen we af op een situatie dat het hbo krimpt met de omvang van twee multisectorale hogescholen en er de facto twee universiteiten moeten worden bijgebouwd. Los van de vraag of dat qua volumeverhoudingen maatschappelijke wenselijk is, roept het ook meer indringend dan in 2010 de vraag van de commissie-Veerman op: zijn hogescholen én universiteiten in staat hun profiel te behouden?

Universiteiten zoeken het andere uiteinde van het spectrum op: worden beroepsgericht

Naast de groei – en misschien wel daar mee samenhangend – van de universiteiten is er ook een belangrijke tendens waarneembaar ten aanzien van de oriëntatie van de onderwijs- en onderzoeksprogramma's, die net als de groei druk zet op het systeem. De universiteiten worden door de samenleving steeds meer aangespoord om hun verantwoordelijkheid te nemen ten aanzien van de aansluiting op werkveld en samenleving. Het geeft overigens te denken, naar de mening van de commissie, dat universiteiten aangesproken worden op vragen waarop de hogescholen graag aangesproken *willen* worden. Het is heel belangrijk het achterliggende mechanisme scherp te krijgen. Of de kwaliteit en het potentieel van hogescholen komen in deze onvoldoende tot hun recht, of die kwaliteit krijgt – als gevolg van het alsmaar 'omhoog' kijken – onvoldoende erkenning. Dat is zowel een kritische vraag richting samenleving, als een zelfkritische vraag richting het hbo zelf.

Ook in inhoud van het onderwijs is dit zichtbaar. Hoewel het te prijzen is dat de universiteiten bij willen dragen aan het oplossen van tekorten op de arbeidsmarkt, is het wel de vraag of zij de juiste partner zijn om dat te doen of dat ze, mede gelet op hun eigen overladenheid, zich niet strikter zouden moeten houden aan het eigen profiel. De commissie meent een trend waar te nemen dat universiteiten die vraag beantwoorden met meer beroepsgericht onderwijs en een nadrukkelijker plaatsing van hun onderzoeks- en ontwerptaak in het kader van maatschappelijke vraagstukken.

¹⁹ Hoofdlijnenbrief Hoger Onderwijs en wetenschap van minister Dijkgraaf (OCW) aan de Tweede Kamer op 1 april 2022. (Kamerstuk 31288, nr. 951).

Universiteiten bieden 'alles' aan

Kijken we terug in de tijd, dan kende het hbo opleidingen die uniek waren in die zin dat ze geen vanzelfsprekende pendanten hadden in het wo. Bijvoorbeeld de opleidingen aan de Sociale Academie hadden geen verwante opleidingen aan de kant van de universiteit. De uniciteit van het aanbod van beroepsgerichte hbo-opleidingen was ooit in zekere zin groter. In combinatie met een cultuur waarin het statusverschil een minder belangrijke rol speelde, leidde dat tot een grote toestroom van studenten met een vwo-achtergrond naar het hbo. Zoals eerder gememoreerd was 25 procent van de instroom in het hbo ooit afkomstig van het vwo. Het spreekt voor zich dat het daarbij vooral ging om meer praktisch georiënteerde jonge mensen die bewust kozen voor de betreffende professie en, nogmaals, geen oneigenlijke dwang voelden om het hbo te passeren.

Inmiddels is een situatie, of beter gezegd, het gevoel ontstaan dat elke hbo-opleiding een verwante wo-pendant heeft. Deels is dat zo doordat universiteiten meer en meer beroepsgericht zijn gaan programmeren, maar voor een deel gaat het ook om wat de commissie *pseudo-verwantschap* noemt. De opleidingen psychologie of andere sociale wetenschappen zijn natuurlijk geen alternatief voor de opleiding Social Work. Verpleegkunde is een eigen discipline die natuurlijk echt anders is georiënteerd dan de opleiding Verplegingswetenschappen. Hetzelfde geldt voor de Academies voor Lichamelijke Opvoeding (ALO) in vergelijking met Bewegingswetenschappen. Maar ook opleidingen waarvan we oppervlakkig denken dat ze verwant zijn, zijn dat bij diepere analyse minder dan het lijkt. De opleiding Informatica in het hbo heeft verwante én unieke kenmerken in vergelijking met haar wo-pendant. Hbo-opleidingen zijn vaak uniek in hun kennisdomein, hun verbinding met de praktijk en de grondige voorbereiding op het functioneren daarin die zij bieden.

Veel opleidingen in het wo, die studenten zien als het 'betere' alternatief voor een opleiding het hbo, zijn geen beter alternatief vanuit het perspectief de arbeidsmarkt. Er zijn ook vraagtekens te stellen of het wel de beste optie is voor de studenten in kwestie. Daarmee hebben we een situatie laten ontstaan waarbij gestimuleerd wordt dat – bijvoorbeeld – de meer praktisch georiënteerde vwo'er eerder de studie zal vervolgen aan een universiteit dan aan een hogeschool. Met als risico dat we professionals opleiden die minder goed geëquipeerd zijn om hun professionele rol te vervullen dan wanneer deze student het hbo als een aantrekkelijk alternatief had gezien.

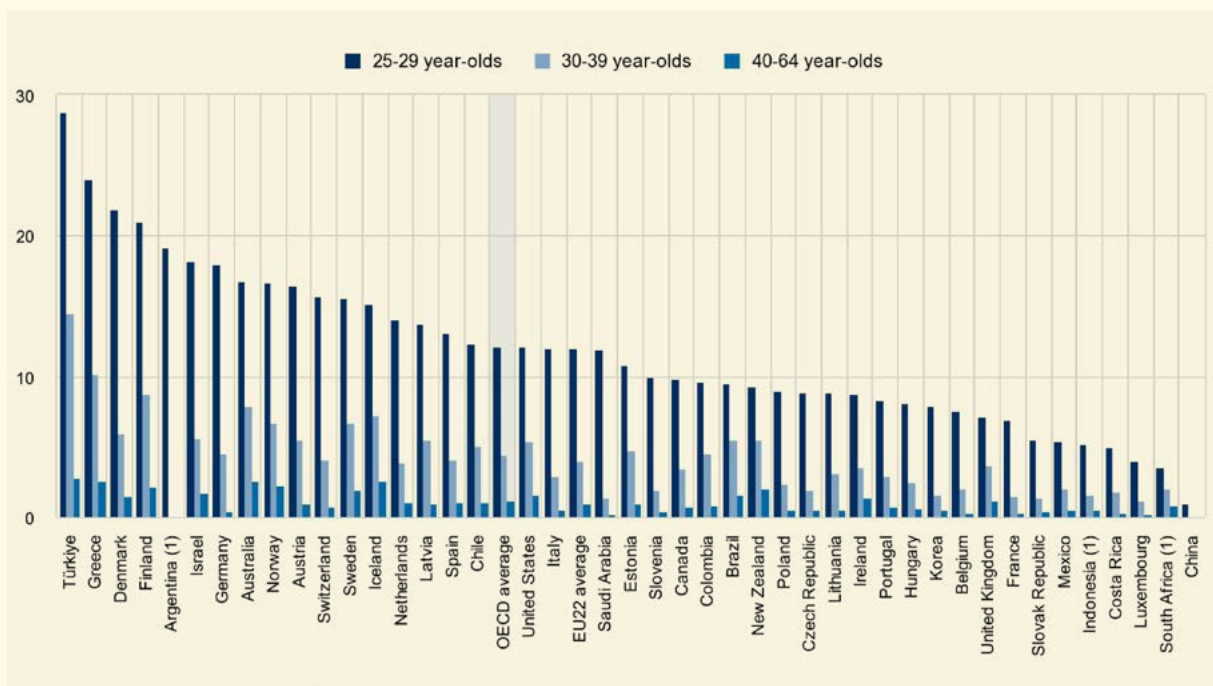
De simpele oplossing – vang het tekort van hbo'ers op de arbeidsmarkt op door wo-opgeleiden – miskent het unieke karakter van het beroepsonderwijs en het gegeven dat er geen sprake is van verwantschap tussen opleidingen, maar van pseudo-verwantschap. Daar komt bij dat het een relatief dure oplossing is, gezien de verschillen in bekostigingsniveaus. De commissie voorspelt dat als we deze trend niet weten te keren, hbo-onderwijs meer en meer gezien gaat worden als opmaat naar een universitaire, 'beroepsgerichte' opleiding, waarbij meer en meer studenten die stap zelfs al zullen willen zetten tijdens

de hbo-opleiding. De kloof wordt kortom groter. Eerder liet de commissie zien dat niet alleen de vwo'er over de schouder van het hbo naar het wo kijkt, maar ook steeds vaker de havist. Dat is maatschappelijk ongewenst. We zijn toe aan een nieuw paradigma: waarin het onderwijs écht talentgericht kan zijn zodat diversiteit in talent niet automatisch leidt tot een ongelijk toekomstperspectief.

3.6 Leven Lang Ontwikkelen

In tegenstelling tot veel andere landen is het Leven Lang Ontwikkelen in Nederland nog maar weinig ontwikkeld als het gaat om trajecten die opleiden tot een formele graad. De meeste hogescholen en universiteiten in Nederland, enkele uitzonderingen daargelaten, richten zich voornamelijk op jongeren die doorstromen vanuit mbo, havo en vwo en hebben beperkt specifieke arrangementen voor werkenden. Die beperkte deelname vertaalt zich in een relatief lage deelname aan hoger onderwijs vanaf 30 jaar en ouder.

Figuur 19 Percentage burgers dat als student is ingeschreven in het hoger onderwijs, ingedeeld naar leeftijdscohort

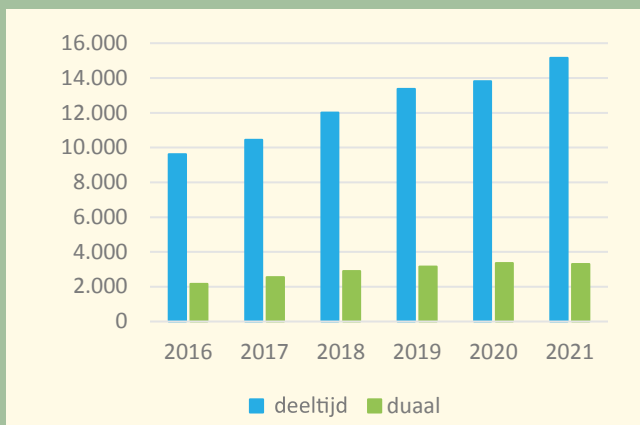
Bron: Education at a glance 2022. OECD

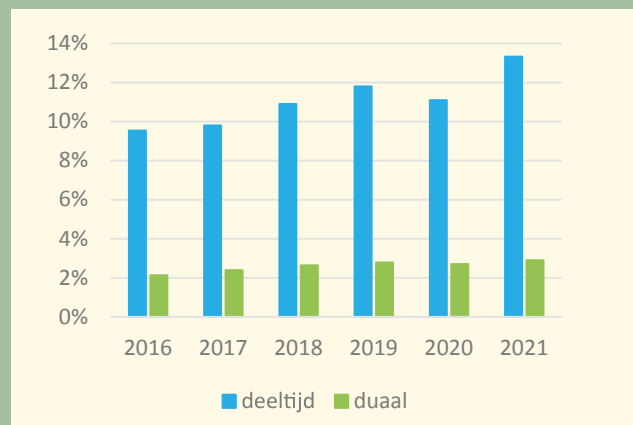
De deelname aan deeltijd- en duale opleidingen is een aardige indicator om te zien of volwassenen meer deelnemen aan het hoger onderwijs. Al dient daarbij aangetekend te worden dat zeker in het hbo ook initiële studenten soms kiezen voor een deeltijdopleidingen omdat zij ook zorgtaken hebben en/of inkomsten moeten genereren naast de studie. Bij de deeltijdbacheloropleidingen is de laatste jaren weer een stijging te zien. Ook zijn er mondjesmaat masteropleidingen ontwikkeld waarvoor werkervaring een vereiste is. Bij de universiteiten is er sprake van stabilisatie na een periode van flinke krimp tot 2015 van de deeltijd, zowel in de bachelor- als de masteropleidingen.

Die kleine stijging is het gevolg van goede ontwikkelingen die de laatste jaren plaatsvinden. Dat lijkt het effect van een sterkere flexibilisering van het onderwijs. Ook heeft een consortium van scholen met *FastSwitch* een hbo-breed model neergelegd voor werkenden die willen overstappen naar beroepen in de tekortsectoren. Hogescholen ontwikkelen in toenemende mate samen met het werkveld ook opleidingen in duale en deeltijdvarianten, zodat aan deze werkenden perspectief wordt geboden op een diploma in twee jaar tijd.

Figuur 20 Aantal deeltijd en duale studenten in het hbo

Figuur 21 Aandeel in de instroom van deeltijd en duaal in het hbo

Bron: 1 cijfer HO

Toch zijn deze aantallen veel te weinig om de al eerder beschreven grote, structurele problemen op de arbeidsmarkt het hoofd te kunnen bieden. Er kan nog maar weinig winst gehaald worden door meer jongeren door te laten stromen naar het hoger onderwijs. Of ze nu in het mbo, hbo of wo studeren, het aantal jongeren in Nederland zal afnemen. Maar 25 procent van de internationale studenten werkt na vijf jaar nog in Nederland.²⁰ 75 procent van hen heeft een baan, met name in de ICT en in het (hoger) onderwijs.

20 <https://www.trouw.nl/economie/internationale-studenten-in-nederland-worden-vaak-werknemer-in-krappe-sectoren-b1c7372e/>

Wat wel helpt is ervoor zorgen dat veel meer werkenden de komende jaren deel gaan nemen aan onderwijs via een Leven Lang Ontwikkelen. Dat moet over de hele waaier van de arbeidsmarkt gebeuren: mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt moeten beter gekwalificeerd raken. Werknemers met een startkwalificatie zullen zich tijdens de loopbaan verder moeten bekwamen om een hoger beroepsniveau te bereiken en mbo-opgeleiden zullen tijdens het werken de stap moeten maken naar het hoger onderwijs.

Human Capital-agenda's

Het goede nieuws is dat in de regio's werkgevers, overheid en hogescholen elkaar steeds vaker vinden in het definiëren van de *Human Capital-agenda's*, waar een Leven Lang Ontwikkelen een prominent onderdeel van vormt. Voor de vitaliteit van veel sectoren is het daarom van belang dat medewerkers zich met regelmaat blijven bij-, om- en opscholen. Dat vraagt meer dan de uitbouw van het aantal opleidingen. Het vraagt ook om goede afspraken tussen werkgevers en werknemers en een goede facilitering van de werkgever. En het vraagt om een cultuurverandering. Het volgen van een opleiding die leidt tot een formele graad is nu nog vooral voorbehouden aan degenen die al een bachelor- of mastergraad hebben. Gedurende hun loopbaan zijn zij vaak degenen die nog een vervolgstudie doen (vaak een deeltijd-master). Nog altijd maar weinig gediplomeerde mbo'ers, maar ook nog relatief weinig afgestudeerde hbo-bachelors, kiezen later in hun loopbaan voor een vervolgopleiding op respectievelijk Ad-, bachelor of masterniveau.

Hoewel het civiele effect van een Ad-, bachelor- of masterdiploma groot is en door veel werkenden gewenst, is de weg er naar toe vaak lang. Vooral werkenden op mbo-niveau zien er tegenop om een route van twee jaar (Associate degree) of zelfs vier jaar (bachelor) te moeten volgen. En toch hebben zij geen andere optie. De bekostigingsregels staan de hogescholen en universiteiten niet toe om het onderwijs op te knippen in deelcertificaten en die separaat aan te bieden. Het stapelen van bijvoorbeeld modules van een half jaar, wat voor veel werkenden aantrekkelijk is omdat er dan meer flexibiliteit ontstaat, is nu niet mogelijk.

Het (hoger) beroepsonderwijs heeft zelf ook te lang gearzeld die handschoen op te pakken. De focus ligt bij de meeste hogescholen op de initiële instroom: jonge mensen met een mbo-, havo- of vwo-diploma. De groep werkenden vraagt om een wezenlijk andere benadering van de hogescholen. Onderwijs in de avonden, het bieden van goede voorzieningen op die tijdstippen en een andere pedagogische en didactische benadering die recht doet aan de groep. Dat vraagt een grote inspanning. Nog teveel wordt deze niet gedaan en blijven deeltijdopleidingen een afgeleide van de voltijdopleidingen.

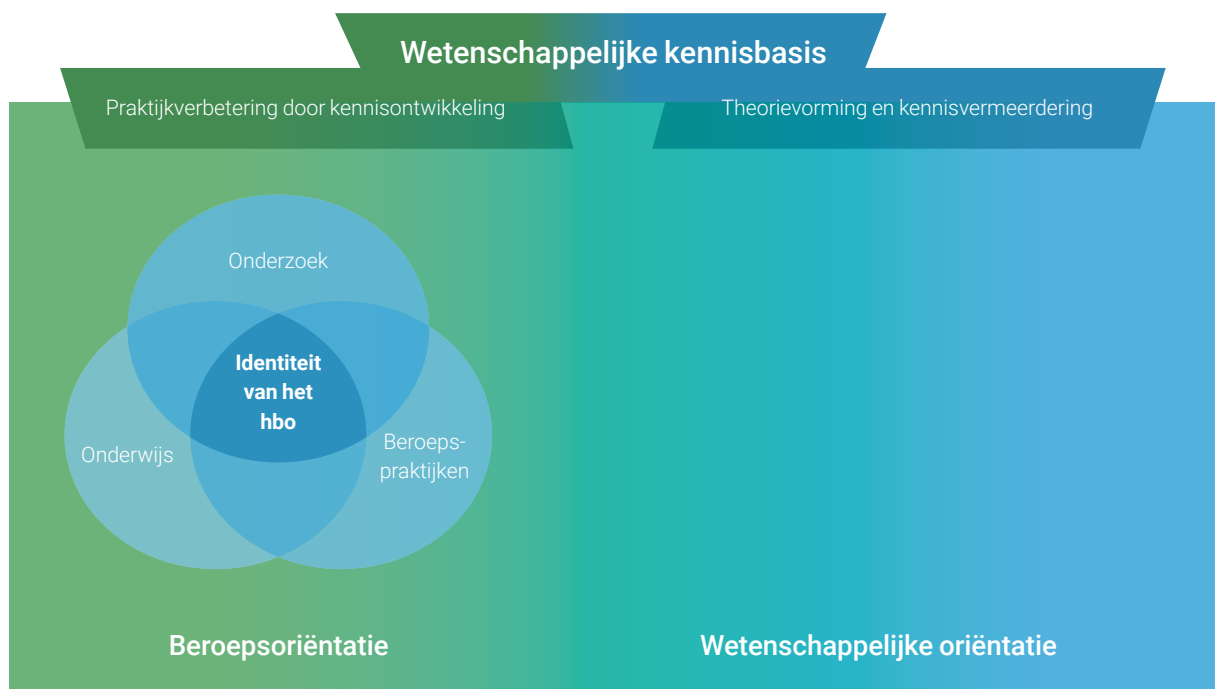
Het zijn niet alleen de hogescholen die een been bij mogen trekken. De situatie op de arbeidsmarkt is structureel gewijzigd. Tegelijkertijd lijkt bij werkgevers nog niet altijd het eigenbelang duidelijk van substantiële investeringen in het beroeps- en hoger onderwijs. Niet alleen om een aantrekkelijke werkgever te zijn, maar ook om ervan verzekerd te zijn dat ook

op termijn er geen risico's in het voortbestaan van bedrijven en maatschappelijke instellingen ontstaan als gevolg van onoplosbare tekorten. Nog teveel wordt door hen gekeken naar de overheid en de hogescholen. We zitten vast in klassieke denkschema's ten aanzien van waar de overheid over gaat en waar bedrijven en maatschappelijke organisaties over (zouden moeten) gaan. En hoewel de overheid middelen vrij maakt voor Leven Lang Ontwikkelen, is ook nog niet in staat werkgevers vanuit hun verantwoordelijkheid goed te betrekken bij dit vraagstuk.

3.7 Het belang van onderzoek

Uitbouw van het praktijkgerichte onderzoek: van 1000 bloemen bloeien naar zwaartepunten

Het praktijkgerichte onderzoek heeft de identiteit van het hbo versterkt. Kenmerkt het onderwijs zich door een sterke verbondenheid met de beroepspraktijk, in inhoud en vorm, zo is diezelfde beroepspraktijk, hier en nu, maar vooral ook met het oog op de toekomst uitgangspunt, inspiratie en object van onderzoek. In het besef dat onderzoek onderzoek is en wetenschap wetenschap. Met andere woorden: het onderzoek in het hbo is niet van een andere categorie vanwege strenge methodologische eisen en het koesteren van validiteit en betrouwbaarheid. Het onderzoek in het hbo zoekt haar kracht in de concrete, vaak regionaal verankerde verbinding met de beroepspraktijk én het onderwijs. Het is bijdragen aan de verbetering van de praktijk *door* kennisontwikkeling. En het is kennisontwikkeling en het ontwerpen van beroepsproducten en innovaties *in* en *met* die praktijk. De driehoek die daarmee ontstaat, met in het centrum de identiteit van het hbo, is wezenlijk.

De onderzoeksfunctie van het hbo heeft zich versterkt in de afgelopen jaren maar dat betekent niet dat onderzoek binnen alle sectoren van het hbo al even goed geworteld is. De hogescholen hebben, na een eerste fase waarin duizend bloemen mochten bloeien, veelal een strategie gekozen waarbij het onderzoek zich kon concentreren rondom bepaalde thema's. Op die manier konden zij meer focus en massa maken en kwaliteit in het onderzoek realiseren. Die concentratie heeft met name plaatsgevonden in domeinen waar het onderzoek van de hogescholen zich nadrukkelijk kon onderscheiden van dat van de universiteiten. Daarbij zijn er twee dominante richtingen:

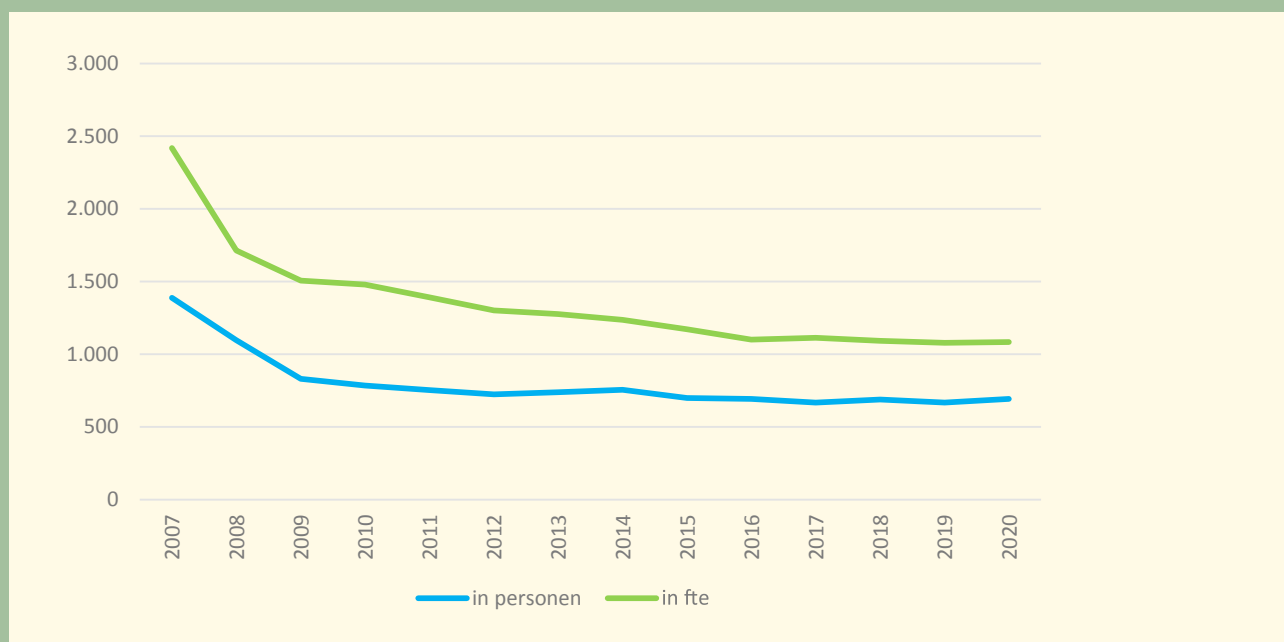
- Concentratie rond thema's die sterk verbonden zijn met beroepsuitoefening. Denk hierbij aan thema's als zorginnovatie, onderwijsonderzoek en het onderzoek in de kunstpraktijk waar een aantal kunsthogescholen zich inmiddels nadrukkelijk profileert.
- Concentratie rond thema's waarbij het onderzoek van lectoren in verregaande mate verweven is met het realiseren van direct bruikbare ontwerpen en innovaties in de beroepspraktijk. Met name in technische en technologische sectoren heeft dit type clustering plaatsgevonden.

Die ontwikkeling van onevenwichtige spreiding over de domeinen die het hbo bestrijkt kent nog een andere oorzaak. Hoewel onderzoek als wettelijke taak van het hbo al vanaf het ontstaan van de Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek (WHW) is benoemd, was de weerstand tegen de uitbouw van dat onderzoek aanvankelijk groot. Niet in de laatste plaats omdat er in het politieke en maatschappelijke debat vrees was dat een structurele en substantiële uitbouw van de onderzoeksfunctie zou leiden tot een vervaging van de binariteit. Dat de hogescholen last zouden krijgen van *academic drift*. De impact op de beroepspraktijk²¹ gaf de doorslag tot een geleide introductie van lectoraten in het hbo via de Stichting Kennisontwikkeling hbo, die met name bestuurd werd door werkveldpartijen. Gekoppeld daaraan werd een tweede geldstroom tot stand gebracht. Die was gericht op het direct bijdragen aan de beroepspraktijk en werd beheerd door het regieorgaan SIA, inmiddels onderdeel van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Hoewel dat hielp bij het introduceren van een benadering die onderscheidend was van die van de universiteiten, werd feitelijk niet onderkend dat het onderzoek een wezenlijke, zo niet onmisbare, betekenis heeft voor het onderwijs in de opleidingen van de hogescholen.

Praktijkgericht onderzoek heeft zich in de eerste twee decennia daardoor nog niet over de volle breedte gevestigd in het hart van de organisatie. Het onderzoek aan de hogescholen ontwikkelt zich in volume onvoldoende snel om het perspectief te bieden dat dit op afzienbare termijn wel gaat gebeuren. Gerelateerd aan de groei van de studentenaantallen is de omvang van het onderzoek sinds 2012 slechts beperkt toegenomen. Gemiddeld kent het hbo 1 lector per 700 studenten (in fte's 1 per 1050). Maar dat is een gemiddelde. Bij veel hogescholen fluctueert dat verhoudingsgetal per sector sterk.

21 VNO-NCW en HBO-raad. *De hogeschool als kennispoort*. Den Haag: 1999

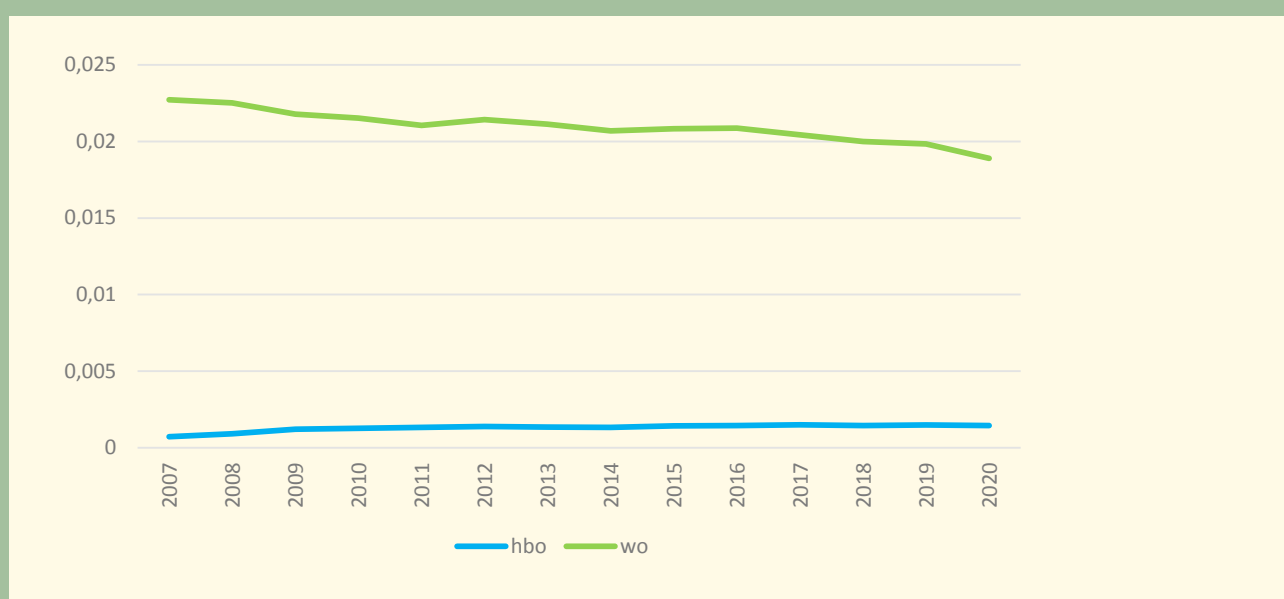
Figuur 23 Studenten per lector

Bronnen: brancherapporten Praktijkgericht Onderzoek 2016-2020. Vereniging Hogescholen

Een consequentie daarvan is ook dat het hbo nog altijd een zeer laag aantal gepromoveerde medewerkers kent ten opzichte van het wo. Gerelateerd aan studentenaantallen geeft dat het volgende beeld:

Figuur 24 Aantal gepromoveerde docenten per student in het hbo en het wo

Bronnen: Wetenschappelijk Onderwijs Personeel Informatie (WOPI) en Brancherapporten praktijkgericht onderzoek 2016-2020 Vereniging Hogescholen

In het wo is er één gepromoveerde medewerker per 50 studenten. In het hbo is dat één medewerker per 694 studenten.

Het belang van onderzoekend vermogen

De doelstelling die ten grondslag lag aan de lectoraatsgedachte geldt als nooit tevoren. Het hbo hoort *reflective practitioners* af te leveren, professionals die hun eigen handelen kunnen duiden en hun handelen steeds weer opnieuw weten aan te passen op basis van (zelf)kritische analyse van het uitoefenen van hun professie. Daar hoort waar mogelijk *evidence based* werken nadrukkelijk bij. Dat betekent dat die professionals moeten beschikken over een stevige kennis van onderzoeksmethoden, het vermogen om vraagstukken zelf goed te analyseren, oplossingen voor vraagstukken kunnen ontwerpen en moeten beschikken over een flexibel lerend vermogen: zelf begrijpen welke kennis er mist en het vermogen hebben zich deze kennis eigen te maken. Uiteraard, en dat is in de kern het belangrijkste, het vermogen het professionele handelen aan te passen aan de resultaten van die reflectie. Hbo-opleidingen bieden geen pakketjes kennis aan die toe te passen zijn, louter in de vorm van gefixeerde routines. Daarvoor is onze wereld te complex geworden. Een complexiteit die alleen maar zal toenemen.

De nog relatief beperkte rol van praktijkgericht onderzoek heeft niet alleen impact op de bacheloropleidingen. Juist de beroepsgerichte masteropleidingen hebben een stevig onderzoeksfundament nodig, waarbij dat onderzoek stevig verbonden is met de praktijk. En waarbij de lectoren en docenten die actief zijn in de masteropleidingen zelf een wezenlijke rol spelen in het realiseren van innovatie in het beroep en de praktijk.

Er is nog onvoldoende onderzoek in het hbo

De conclusie is duidelijk: het volume aan onderzoek binnen hogescholen is onvoldoende groot en daarmee mist hun onderwijs een noodzakelijke impuls in termen van richting geven, worteling in de actuele kennisontwikkeling en aanbrengen van de noodzakelijke onderzoekende houding bij de (startende) professionals. Bij sommige opleidingen is al een substantieel deel van de docenten betrokken bij onderzoek, maar bij vele gaat het nog om relatief kleine aantallen, en daarmee slechts kleine delen van de docentenpopulatie. Een situatie waarin elke docent met een aanstelling van substantiële omvang betrokkenheid heeft bij praktijkgericht onderzoek is in het hbo nog lang niet aan de orde.

3.8 De gevolgen van krimp

De tekortenproblematiek op de arbeidsmarkt raakt vakmensen én hogeschoolden

Een veelgehoorde vraag is of iedereen wel een hogere opleiding moet volgen? We hebben immers ook vakmensen nodig: in de bouw, in de zorg, bij de politie en in de horeca bijvoorbeeld. De makers en doeners. Zeker onder invloed van de vergrijzing neemt daar de druk toe, zoals ook het Aanvalsplan Arbeidsmarkttekorten Techniek, Bouw en Energie laat zien.²² Dat is niet te ontkennen, en dat doet de commissie ook niet. Maar de commissie accepteert de aanname achter die vraag evenmin. Want die wekt de suggestie dat het vraagstuk van de arbeidsmarkt de sectorgrenzen in het onderwijs niet overstijgt. Dat de arbeidsmarktproblematiek ophoudt bij de overgang mbo-hbo. Dat is een ontkenning van de omvang van het probleem. Er zijn over de hele linie grote tekorten: aan mbo-opgeleiden, aan bachelor-opgeleiden én aan masteropleidingen. En dat vraagstuk vraagt om een integrale benadering.

Zit er dan helemaal geen ruimte meer in de arbeidsmarkt? Toch wel. Ook al is het heel moeilijk om kwantitatieve behoeftes op de arbeidsmarkt te duiden, niet elk domein zal in gelijke mate getroffen worden door de problematiek van tekorten. ROA-rapporten laten sinds jaar en dag zien dat de knelpunten nu en in de toekomst vooral gelegen zijn in het onderwijs, de zorg, techniek en ICT en dat er minder knelpunten te verwachten zijn voor economische, administratieve en commerciële beroepen.²³ Terwijl de grootste sector in het hbo juist opleidt voor die laatste categorie.²⁴ Dat is een ongemakkelijk gegeven. En stelt de vraag hoe het hbo zich verhoudt tot dat kwantitatief gegeven. De commissie stelt vast dat het vraagstuk naar aanleiding van een verkenningsrapport²⁵ door de hogescholen is onderkend en in eerste instantie van een kwalitatief antwoord voorzien zal worden (met mogelijk een kwantitatief effect): onder andere door het zoeken naar verbindingen tussen deze opleidingen en de kennisdomeinen techniek, ICT en datascience.

Krimp van het hbo treft de vitaliteit van regio's in het hart

Krimp van het hbo zal ertoe leiden dat er een nog grotere spanning ontstaat op de regionale arbeidsmarkt. Immers: meer dan 80 procent van de afgestudeerden van de hogescholen blijft in de regio. Door de beschikbaarheid van voldoende hoog opgeleid personeel is het voor

22 Techniek Nederland, Koninklijke Metaalunie, WENB, Bouwend Nederland en FME. *Aanvalsplan Arbeidsmarkttekorten Techniek, Bouw en Energie*.

23 Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt. *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2026*. Maastricht: 2021.

24 Zie onderscheiden factsheets vereniginghogescholen.nl

25 Verkenningcommissie Hoger Economisch Onderwijs (HEO), *HEO met regie naar verantwoordelijkheid*, 2021

bedrijven aantrekkelijk zich te vestigen in regio's waar hoger onderwijs gevestigd is. Het is niet voor niets dat steeds meer regio's zonder hoger onderwijs proberen hogescholen aan zich te binden. De andere kant is natuurlijk net zo waar. Krimp leidt tot minder beschikbaar personeel en tot zeer hoge transactiekosten bij de werving van nieuw personeel. Schattingen laten zien dat in de techniek de kosten voor de werving van een werknemer met een bachelor- of masterniveau, kunnen oplopen tot ruim 20.000, soms wel 50.000 euro.

Een krimp in de studentenaantallen van ruim 10 procent, zoals nu in de prognoses is opgenomen, zal onherroepelijk leiden tot verschraling van het aanbod. Die krimp zal overigens de hogescholen niet evenredig treffen. Juist regio's die nu al kenmerken laten zien van demografische en economische krimp zullen hard geraakt worden. Daar waar jonge mensen al sinds een jaar of twintig wegtrekken slaat de ontgroening de komende jaren hard toe. Hogescholen in zulke regio's zullen gedwongen worden keuzes te maken: niet alles kan dan in stand worden gehouden. Hogescholen zijn juist in zulke regio's, waar de universiteit vaak letterlijk en figuurlijk ver weg is, niet alleen de belangrijkste opleiders, maar ook de belangrijkste kennispartners voor onderzoek en innovatie. Een verzwakking van de hogescholen betekent een aantasting van de regionale kennisinfrastructuur.

3.9 Het internationale perspectief

De Nederlandse hogescholen zijn in internationaal perspectief een afwijkende vorm van hoger onderwijs geworden, in de vrij strikt gedefinieerde rolverdeling ten opzichte van het wetenschappelijke onderwijs. Staatkundig hoeven we niet ver te gaan om te zien dat er nauwelijks een plek is in de wereld waar men het onderscheid strikter heeft verankerd dan Nederland: in het Caribisch deel van ons Koninkrijk bieden de drie universiteiten aldaar zowel hbo- als wo-programma's aan. In Nederland zelf heeft de Open Universiteit ooit die opdracht gekregen.

Binnen Europa hebben veel landen de uitgangspunten van de Bolognaverklaring overgenomen. Dat betekent onder meer dat zij het bachelor-mastersysteem hebben geïntroduceerd, externe kwaliteitszorg in de vorm van accreditatie hebben (door)-ontwikkeld en het Europese studiepuntensysteem (ECTS) hebben ingevoerd. En zij hebben de zogeheten Dublin-descriptoren naar het nationale systeem vertaald. Die descriptoren worden gebruikt om per niveau (*short cycle* (5), bachelor (6), master (7) en PhD (8)) de leerinhoud van opleidingen te staven.

Maar dat betekent niet dat de Europese landen een vergelijkbaar stelsel van hoger onderwijs hebben. Er zijn verschillende typen. Een deel van de Europese landen kent, buiten de universiteit, een relatief kleine sector van instellingen die opleiden voor vrij

specialistische, hoogwaardige beroepen, bijvoorbeeld in Scandinavië en Ierland. Hoewel dit onderwijs wordt aangeduid als hoogwaardig en gespecialiseerd, heeft het nog geen positie binnen het bachelor-masterstelsel en het daarmee samenhangende Europese kwalificatieraamwerk. Deze landen zoeken naar manieren om de instellingen die deze opleidingen verzorgen, beter te integreren in het hoger onderwijs.

Andere landen, zoals het Verenigd Koninkrijk, kennen een stelsel waarin het formele onderscheid tussen beroepsgericht en academisch verdwenen is. In de praktijk zijn er wel degelijk verschillen in het aanbod en de oriëntatie van onderwijs en onderzoek, maar juridisch hebben de traditionele en 'nieuwe' universiteiten gelijke rechten. Kwaliteit in onderwijs en onderzoek vormen in de kern de maatstaf voor wat een instelling wel of niet mag. Was dit aanvankelijk een lastige positie voor de zogeheten *new universities*, inmiddels is in het Verenigd Koninkrijk een veelkleuriger hoger-onderwijsstelsel ontstaan.

In een aantal, met name Duitstalige landen, kent men min of meer een binair onderscheid zoals wij dat hebben (zo bestaat de Duitse categorie Hochschulen uit Universitäten en Fachhochschulen) maar die laten zich niet in alle opzichten vergelijken met de Nederlandse universiteiten en hogescholen. Er is, bijvoorbeeld ten opzichte van Duitsland een aantal belangrijke verschillen:

- Bepaalde sectoren die in Nederland bij het hbo horen, zijn in Duitsland onderdeel van het universitaire subsysteem, bijvoorbeeld de *Pädagogische Hochschulen* en de *Kunsthochschulen*. Deze kunnen daarmee in vergelijking met hun Nederlandse pendanten beter profiteren van de inbedding in een omgeving waarin onderzoek een belangrijke rol speelt.
- De Fachhochschulen zijn, anders dan in Nederland, relatief klein. Zij verzorgen een beperkte set opleidingen die vaak opleiden tot zeer specialistische en hoogwaardige beroepen, relatief vaak in de techniek.
- Maar ook de Fachhochschulen, doen onderzoek, overigens niet noodzakelijk strikt gericht op de beroepspraktijk. Dat betekent ook dat het kwalificatieniveau van de docenten anders is. Relatief veel meer docenten en onderzoekers zijn gepromoveerd.

Je zou kunnen zeggen dat Nederland uniek is omdat het formeel de Bologna-verklaring heeft ingevoerd, maar materieel het hoger onderwijsstelsel er nog vrijwel hetzelfde uitziet als voor Bologna. Een relatief grote hbo-sector die voornamelijk *undergraduate*-opleidingen aanbiedt en een universitaire sector met weliswaar een groot aantal bacheloropleidingen, maar die nog steeds geen civiel effect hebben. De universiteiten zijn daarmee nog altijd relatief sterk gefocust op de *graduate* student. En vrijwel elke student komt naar de universiteit met de intentie de mastergraad te verwerven.

Door hun *undergraduate*-karakter hebben hogescholen nog beperkt mogelijkheden om a) over de volle linie onderzoek te verbinden aan de professie en b) die professies door te ontwikkelen tot op het masterniveau. Dat is anders dan bij de counterparts in bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk en in Duitsland die veel meer mogelijkheden hebben zich kwalitatief te ontwikkelen. De restrictieve opvatting in het publieke debat ten aanzien van de onderzoekstaak van hogescholen en de te late erkenning van het intrinsieke belang van praktijkgericht onderzoek voor het onderwijs komen hier samen. Tekenend daarbij is dat die hogescholen die wo-bachelors en -masters aanbieden, een situatie die de wet sinds de invoering van de bachelor-master-systematiek mogelijk maakt, tot op de dag van vandaag geen onderzoeksopslag in hun bekostiging ontvangen. Ondanks de toezegging van de minister, na een oproep van de Kamer om deze vorm van ongelijke behandeling op te heffen, om wetgeving op dit punt voor te bereiden, is dit probleem nog niet geadresseerd.²⁶

Het gevolg is dat Nederland feitelijk een heel eenzijdige 'output' van het hoger onderwijs heeft. Ruim 70 procent van alle studenten studeert voor een bachelordiploma, 20 procent doet een masteropleiding (het overgrote deel volgt een aansluitende master, al dan niet na een tussenjaar) en nog geen 5 procent zit in een Associate degree-opleiding. 3 procent is bezig met een promotietraject.

---

26 Kamerstuk 35925-VIII Nr. 24. Brief minister OCW aan Tweede Kamer van 10 november 2021.

— Zes vraagstukken

Het hbo staat er goed voor, maar de vraag is reëel of het hbo in alle opzichten gereed is om de grote uitdagingen van deze tijd tegemoet te treden én of het hbo daarvoor voldoende armslag krijgt. De samenleving heeft er belang bij dat het hbo zich kwalitatief verder ontwikkelt op een wijze die de beroepsgerichte identiteit van de sector versterkt. De vraag die de commissie wil beantwoorden is welke ontwikkeling van onderwijs en onderzoek nodig is om wél toekomstbestendig te zijn.

Zij adresseert die aan de hand van zes vraagstukken:

- Hoe weten we het hbo met zijn onderwijs én onderzoek zo in stelling te brengen dat het zijn bijdrage levert aan de vraagstukken van nu: de uitdaging die de arbeidsmarkt stelt en de grote transities? Daarbij zal het hbo een volwaardig en goed ontworpen aanbod van zowel Ad-, bachelor- als masteropleidingen moeten aanbieden.
- Wat het onderwijs betreft is ook de vraag hoe het hbo zijn aantrekkelijkheid over de volle breedte behoudt, waarbij het voor havisten en mbo'ers meer ruimte voor variatie gaat bieden en ook de vwo'er met een rijker aanbod kan herwinnen. Hoe zorgen we ervoor dat we alle studenten aanspreken op hun talent en dat het hbo gezien wordt als 'het hoogste goed'?
- Daarnaast gaat het om het realiseren van goede en aantrekkelijke routes de voor de havist, de vwo'er, maar ook voor mbo-doorstromers. Het is niet de bedoeling de laatste mbo'er naar het hbo te halen, maar om de optie voor de mbo'er open te houden de stap te zetten naar het hoger onderwijs. Of het nu om een Ad- of een bacheloropleiding gaat. Maar dat hoeft niet direct aansluitend.
- In het verlengde daarvan is de vraag hoe het hbo zijn positie ten aanzien van het Leven Lang Ontwikkelen kan versterken, ingebed in de (regionale) *Human Capital-agenda's*. Ook hier geldt dat principe van de grote sprong. Een stevige heroriëntatie van de sector op de doelgroep van werkenden zal gepaard moeten gaan met arrangementen vanuit de overheid – samen met de sociale partners – die het behalen van een diploma met een stevig civiel effect boven kortdurende cursorische trajecten stelt.

- Dat alles doet het hbo om zijn belangrijke rol in de regio krachtiger ontwikkelen te ontwikkelen. De commissie verkent hoe de hogescholen met het onderwijsaanbod en met hun onderzoeks- en ontwerpactiviteiten hun spilfunctie kunnen versterken en hun maatschappelijke bijdrage kunnen vergroten.
- En ten slotte zal de commissie proberen aan te geven onder welke randvoorwaarden de hoge ambities die zij het hbo toewenst, denkt te kunnen verwezenlijken.

— Het hbo in en van de toekomst

Hoe op te leiden in een onzekere en turbulente omgeving?

We staan aan de vooravond van grote transitieën. We zitten er eigenlijk al middenin. Wat ons te doen staat is helder. We zullen een oplossing moeten vinden voor de klimaatproblematiek, voor de vraagstukken rondom energie, bouw, de gezondheidszorg, het onderwijs. Waarbij de wijze waarop alle maatschappelijke en economische sectoren doordrenkt raken van ICT ons stellen voor grote veranderingen. En dat in een samenleving die fragmenteert en haar cohesie meer en meer verliest. Maar *hoe* we dat moeten gaan oplossen is niet bekend. Er is geen eenduidig concept. Er ligt niet een wetenschappelijke theorie klaar die 'slechts' vraagt om doorvertaling via het beroepsonderwijs naar al die (kleine) bedrijven en maatschappelijke organisaties. Veel oplossingen zullen ter plekke ontwikkeld moeten worden, waarbij de gestolde wetenschappelijke kennis een belangrijke input zal zijn, maar waarbij ook ter plekke, in die specifieke context, kennis, vaardigheden, werkwijzen, protocollen, technologieën en diensten ontwikkeld zullen moeten worden.

Die manier van werken strookt niet meer met de opvatting dat innovatieprocessen lineair van aard zijn, die lang dominant is geweest. Die manier van denken gaf een duidelijke ordening aan ons onderwijsmodel. De kraamkamer van vernieuwing is de wetenschap en de 'pakketjes kennis' die dat oplevert, worden via de universiteit zelf of 'lager gelegen' onderwijsvormen doorgegeven aan toekomstige professionals. Op basis van deze opvatting werd het normaal gevonden dat hogescholen louter een onderwijstaakstelling hadden. Dat zij de noodzakelijke professionele routines doceerden aan hun studenten. Dat beeld van innovatie is achterhaald en is vervangen door de breed gedragen idee dat innovatieprocessen *circulair* zijn. Kennis moet stromen vanuit de wetenschap, de praktijk, bedrijven en organisaties die het aangaat, met als centrale speler vaak de professional die op kruispunten staat – of moet staan – van dat dynamische en soms ook complexe spel. Moderne opvattingen over innovatieprocessen benadrukken ook het belang van leren. In een dynamisch systeem ontstaat innovatie op een grondslag van leren, door interactie van betrokkenen: het zijn circulaire processen en lerende systemen.²⁷

²⁷ Lundvall, B-Å. *National systems of innovation: towards a theory of innovation and interactive learning*, London: 2010.

En dat type professional leidt het hbo op. Juist het hbo is in staat om diepgaand de verbinding te leggen met bedrijven, maatschappelijke instellingen en overheden om die andere manier van werken daadwerkelijk te realiseren. De hogescholen moeten in die hechte verbinding hun studenten voorbereiden op hun toekomstige rol in zulke circulaire innovatieprocessen. En hun studenten de kans geven zich te laven aan onderzoek, onderzoeksmethodologie, het ontwerpen van producten, protocollen diensten en processen en hen helpen handelingsbekwaam te zijn in die complexe beroepspraktijk.

Het hoger beroepsonderwijs moet dus meer bieden dan het aanleren van een gefixeerde set kennis en op voorhand gedefinieerde vaardigheden. Dat wil overigens niet zeggen dat opleidingen niet meer mede gestut worden door een stabiele set van kennis, vakinhoudelijk, maar bijvoorbeeld ook rond vakken als wiskunde en taal. Het is én-én. Bestaande kennis geeft het fundament en geeft alumni de basis én zelfvertrouwen die onzekere wereld tegemoet te treden. De moderne professional zal aanvullend het vermogen moeten hebben gedurende zijn of haar loopbaan voortdurend nieuwe kennis op te doen. Niet in de laatste plaats omdat zij, in de alledaagse werkelijkheid van die beroepspraktijk, de sleutelrollen bezetten tussen de specialisten en de werkvloer. Adaptief en responsief zijn, zoals de commissie stelde in de analyse.

Een stevige professionele identiteit

De openheid en onzekerheid die gepaard gaan met het oplossen van complexe vraagstukken, een bijdrage leveren aan maatschappelijke uitdagingen en werken in veranderlijke omstandigheden, vragen om studenten met een sterk ontwikkelde professionele identiteit. Die het vermogen hebben om nieuwe kennis, vaardigheids- en houdingsaspecten en waarden te introduceren op de werkvloer en zo inhoudelijk richting kunnen aangeven. Die beschikken over veerkracht bij het omgaan met veranderingen. Zo worden innovaties aangewakkerd. Het is dus belangrijk dat studenten zowel weerbaar als wendbaar worden en zo leren omgaan met onzekerheid. En over zowel onderzoekend als ontwerpend vermogen beschikken, leren samenwerken over de grenzen van beroepen en culturen heen en over innovatief vermogen beschikken. Een sterke professionele identiteit vereist ook bewustzijn van eigen normen en waarden. En kritisch kunnen overdenken hoe het eigen referentiekader zich verhoudt tot maatschappelijke kwesties.

Onderdeel van die professionele identiteit is de daaraan verbonden *persoonsvorming*, vaak ook wel *Bildung* genoemd. Die krijgt betekenis en diepgang als in het onderwijsprogramma kennis en vaardigheden verweven worden met onderzoek, onderzoeks- en ontwerpvaardigheden, ethisch besef, maatschappelijke verantwoordelijkheid, zelfzorg, een empathische houding en begrip voor het belang

van democratisch burgerschap. Die verwevenheid is essentieel.²⁸ Juist in het hbo, met zijn sterke koppeling met de beroepspraktijk, gaat het om die integrale benadering, niet om een afgebakend vak.

De ontwikkeling van de onderzoekspraktijk heeft laten zien dat het onderzoek niet afleidt van maar juist bijdraagt aan die manier van opleiden. Het versterkt het professionele karakter van de bachelor- en masteropleidingen van de hogescholen. De opbrengsten van het onderzoek bieden inhoudelijke impulsen aan het onderwijs in de bachelor- en masteropleidingen. Door via stages, minoren en afstudeeropdrachten bij te dragen aan onderzoek, kan de student de sterke professionele identiteit ontwikkelen die als startende beroepsbeoefenaar nodig is.

Beroepspraktijk, onderwijs en onderzoek

Meer gemeenschapszin, samen optrekken en een transdisciplinaire inspanning om vraagstukken op te kunnen lossen is in onze tijd een must. Het hbo moet daarom nog meer dan nu de rol van spil in de (regionale) kennisinfrastructuur vervullen. Zowel de opleidingen op de verschillende niveaus als het onderzoek zijn sterk verbonden met de innovatiebehoefte van de partners uit het werkveld. Professionals uit de praktijk, docenten, onderzoekers en studenten zijn allen coproducten van onderwijs en onderzoek. Gezamenlijk vormen zij rijke leer-werkomgevingen en leergemeenschappen: in living labs, field labs, stadslabs, werkplaatsen of centres of expertise. Grenzen vervagen daarmee. *Binnen* en *buiten* de hogeschool vloeien in elkaar over. In deze rijke leeromgevingen komen studenten, docenten, onderzoekers, burgers, professionals en beleidsmakers samen.

Beroepsonderwijs houdt niet op bij de bacheloropleiding. De commissie constateert dat de toenemende complexiteit ook betekent dat er meer vakgebieden ontstaan die nadrukkelijk vragen om verdieping en specialisatie in de beroepen. Het hbo zal masteropleidingen moeten bieden om invulling te geven aan die behoefte. Tevens constateert de commissie dat de beschreven dynamiek vanzelfsprekend niet alleen het hbo raakt. De hogescholen zullen, in nauwe verbinding met het mbo nadrukkelijk moeten inzetten op de kwantitatieve en kwalitatieve groei van de Associate degree-opleidingen als een stevig professioneel vervolg op de mbo-4-opleiding om deze beroepsbeoefenaren ruimte te bieden voor de noodzakelijke professionele verdieping en specialisatie.

---

28 Bormans, M.J.G. & De Graaf, A. *Persoonlijkheidsvorming en 'Bildung' in het hoger beroepsonderwijs*. In: Essays over vorming in het onderwijs. Onderwijsraad: 2011

De hogeschool als gemeenschap

De hogescholen worden zo voor studenten, docenten en onderzoekers een aantrekkelijke en spannende werkomgeving waar de noodzakelijke vernieuwingen in de beroepspraktijk het uitgangspunt vormen van hun onderwijs, onderzoek en ontwikkelingsopgaven. Daarbij ervaren docenten en onderzoekers ruimte om carrière te maken op dat snijvlak van onderwijs, onderzoek en praktijk. Waarbij die carrièrepaden divers zijn en zich kunnen richten op de verschillende aspecten van goed onderwijs: onderwijsspecialismen, onderzoeksvaardigheden en in hybride constructies met de praktijk.

De hogescholen zullen daarbij moeten doordenken hoe zij hun organisatie inrichten om de randvoorwaarden te creëren om dat intensiverende samenspel met de beroepspraktijk goed vorm te geven. Die doordening betreft de wijze waarop onderwijs en onderzoek zijn georganiseerd, hoe de wendbaarheid kan worden vergroot om dat samenspel met de diverse praktijken waarvoor wordt opgeleid goed te laten verlopen en hoe het inhoudelijk leiderschap op de verschillende niveaus in de organisatie kan worden versterkt.

De positie in ons onderwijsstelsel

Als dat het wenkend perspectief is voor de hogescholen, dan is er nog wel werk aan de winkel. In de eerste plaats voor de hogescholen zelf. Deze ambitie vraagt een hele stevige kwalitatieve slag over de volle breedte van het hbo. Niet omdat de kwaliteit nu niet aan de maat is. Maar wel om kwalitatief zodanig te groeien dat de mantel van talentgericht hoger onderwijs, dat zich in oriëntatie anders weet dan het wo, maar zich qua niveau echt gelijkwaardig kan tonen, ook daadwerkelijk past. Die kwalitatieve slag raakt elk aspect van het hbo: het onderwijs, het onderzoek, de medewerkers, de organisatie en de aansturing.

Zo'n vitaal en toekomstbestendig hbo vormt het sluitstuk van een volwaardige beroepskolom dat een aantrekkelijk alternatief vormt voor de wetenschappelijke route. Om die ontwikkeling mogelijk te maken zullen niet alleen de hogescholen een flinke sprong moeten maken. Ook de overheid, politiek en sociale partners zullen dat moeten doen. In dit advies benoemt de commissie welke condities nodig zijn voor die sprong.

De waaiergedachte die minister Dijkgraaf hiervoor aanreikt is volgens de commissie een behulpzame metafoer om te komen tot een goede positionering van het hbo in het onderwijsstelsel. Net als de minister zoekt de commissie naar een manier van denken die minder de hiërarchie in het stelsel benadrukt en studenten via de algemeen vormende route en de beroepsonderwijsroute evenveel kansen en ontwikkelingsmogelijkheden bieden en zo het hoogst haalbare bereikbaar maken voor een ieder die zijn talenten wil en kan ontwikkelen. De commissie werkt verderop in dit advies een voorstel uit voor hoe die waaier kan worden opgevat om vervolgens de benodigde ontwikkelstappen voor de sector te beschrijven.

De zevenjaarsprong

De commissie realiseert zich dat de voorstellen die ze doet hard nodig zijn, maar deels ook verstrekkend zijn. De hogescholen zullen – opnieuw – een grote kwalitatieve sprong moeten maken. Ze acht het noodzakelijk om een aantal jaren de tijd te nemen om die veranderingen te realiseren. Een periode die enerzijds lang genoeg is voor de noodzakelijke aanloop, maar anderzijds voldoende snelheid waarborgt om tijdig en adequaat in te spelen op de veranderende vraag uit de omgeving. De commissie komt uit op een periode van zeven jaar.

— Adviezen

6.1 De unieke kracht van kwalificerende bachelor- en Associate degree-opleidingen

Beroepskwalificatie is de kerntaak van het hbo

De unieke kracht van het hbo is dat het bachelor- en Associate degree-opleidingen (Ad) aanbiedt die in zichzelf beroepskwalificerend zijn. Dat is dé kernkwaliteit van het hbo. De bachelor is dat altijd geweest, de Ad-opleidingen verwerven zich meer en meer die positie. De commissie is helder ten aanzien van deze opleidingen en hun kwalificerende functie: hogescholen moeten en zullen altijd dit als kerntaak hoog moeten houden. Om drie redenen:

- Zij zijn blijvend en eigenstandig van belang als beroepskwalificerende opleidingen;
- Zij vormen het vehikel waarmee de verbinding gemaakt wordt met het mbo – een verbinding die in de ogen van de commissie versterkt moet worden;
- De Ad- en bacheloropleidingen zijn, samen met de mbo-4-opleiding, de dragers van de toegankelijkheid van ons hoger onderwijs. Inclusiviteit en maatschappelijke emancipatie zijn nauw verbonden met deze onderwijstypen. De commissie vindt dat deze toegankelijkheid gekoesterd moet worden. Reden ook dat zij benadrukt dat programma's gericht op het vergroten van studiesucces met volle kracht voortgezet moeten worden.

Uitbouw van de Associate degree-opleidingen

We zullen alle niveaus binnen de beroepskolom moeten versterken. Dat is zowel noodzakelijk vanuit het perspectief van kansen voor doorstromers in beroepskolom, als voor de benodigde dynamiek op de arbeidsmarkt. We hebben immers meer mensen nodig die een startkwalificatie behalen (mbo-2), meer mensen die doorgroeien naar het middenkader- of specialistniveau (mbo-4) én meer mensen die doorgroeien naar het hbo.

De Ad vervult hierin een spilfunctie. Meer dan nu zal de Ad, zowel in het initieel onderwijs, als in het kader van leven lang ontwikkelen, een dubbele rol moeten waarmaken:

- De Ad moet functioneren als een stevige professioneel vervolg op de mbo-4-opleiding die tegelijkertijd een echte entree is in het hoger onderwijs. De daar aangeleerde vakkennis en generieke competenties dienen in de Ad verder te worden uitgediept. In programma's die in een innige relatie met het regionale werkveld worden ontwikkeld. De opleidingen versterken zo hun professionele gerichtheid, waarin theorie steeds gekoppeld wordt aan praktijkopdrachten die ontleend zijn aan reële vraagstukken binnen bedrijven en maatschappelijke organisaties. Zo wordt de Ad-student voorzien van een verdiepte generieke kennisbasis en van vermogens die de student ook in staat stelt om te oefenen in zelfstandigheid, methodisch handelen en het – zelfstandig en in teamverband - oplossen van nieuwe vraagstukken.
- Nu al kan worden geconstateerd dat de Ad-opleidingen, meer nog dan de bachelor-opleidingen, vaak van groot belang zijn om meer specifiek invulling te geven aan behoeften die er zijn in de regionale kennisinfrastructuur. Door hun scope en hun relatief korte duur (twee jaar) kunnen de opleidingen zich, onder de juiste condities, goed aanpassen aan de wensen van het werkveld in de regio. Door zich aan te passen aan die regionale 'couleur local' kan een Ad-opleiding in de ene regio een andere inhoud krijgen dan in een andere. Een Ad-opleiding logistiek in Breda krijgt daar dan een stevig focus mee op wegtransport, in Dordrecht op watervervoer en in Amsterdam bijvoorbeeld op 'last-mile'-vraagstukken in binnenstedelijk vervoer.

De Ad-opleidingen moeten daarbij wel steeds de balans zoeken, tussen het zijn van hoger onderwijs én zeer beroepsgericht, tussen generiek en specifiek. De opleidingen zullen nog meer dan nu een scherp civiel effect moeten krijgen, én het perspectief moeten bieden op doorstroom naar de bachelor.

De commissie acht het noodzakelijk dat de hogescholen vanuit die tweevoudige opdracht de positie van de Ad-opleidingen, op dat snijvlak van onderwijs, innovatie en beroepspraktijk verder aanscherpen. Daarbij is het goed om na te denken hoe het mbo en de beroepspraktijk veel nauwer betrokken kunnen worden bij deze nog relatief nieuwe vorm van hoger onderwijs. Daarbij kan invulling gegeven worden aan hechte samenwerkingsvormen waarbij de partners – hogescholen, mbo-instellingen en werkveldpartijen – ten aanzien van het aanbod van Ad-opleidingen, de inrichting er van en de aansluiting op zowel de mbo-4-opleiding als de bacheloropleiding, grote betrokkenheid ervaren.

Dat betekent ook dat landelijk de Vereniging Hogescholen, MBO raad, MKB-Nederland, VNO-NCW en koepelorganisaties in de maatschappelijke sectoren samen moeten zorgen voor meer erkenning én meer zichtbaarheid van dit kwalificatieniveau. Dat gebeurt te weinig en dat is een gemiste kans. Binnen de waaier van het beroeps- en hoger onderwijs kan de Ad juist een unieke rol vervullen. De commissie roept de partners op te komen tot een breed gedragen, goede positionering van dit opleidingstype. Dat kader moet ten minste de volgende elementen bevatten: 1) de randvoorwaarden voor een scherper en herkenbaarder civiel effect van de Ad-opleidingen en 2) een gezamenlijk gedragen beeld van de wijze waarop kenniscirculatie tussen mbo-instellingen, hogescholen, bedrijven en maatschappelijke organisaties verder aangejaagd kan worden en wat de rollen van practoren en lectoren daarbij zijn.

Modernisering van de bachelor

Modernisering van de professionele bacheloropleidingen is noodzakelijk. Daarmee is niet gezegd dat de structuur ervan helemaal op de schop moet, maar de commissie is wel van mening dat het huidige opleidingsaanbod moet worden aangepast om toekomstbestendiger te worden.

Om te beginnen adviseert de commissie aan de hogescholen om te toetsen of het bacheloraanbod, zoals zij dat nu kennen, voldoende is toegespitst op de vraagstukken die in het analysedeel van dit advies zijn geschetst. Er is daar gesproken over grote transities en elke opleiding zal de implicaties daarvan in tweeërlei opzichten moeten doordenken.

- 1 Is het programma voldoende toegesneden op de grote vraagstukken van nu en de (nabije) toekomst? Het beeld van het huidige aanbod is divers, dus de commissie waagt zich niet aan generieke oordelen, maar opleidingen zouden zichzelf de spiegel moeten voorhouden of ze qua inhoudelijk oriëntatie daar voldoende bij aansluiten.
- 2 Ons onderwijsaanbod is gereguleerd en ingedeeld in klassieke 'silo's'. Maar in hoeverre kunnen de grote vraagstukken nog worden beantwoord met opleidingen die inhoudelijk binnen die klassieke kokers zijn geprogrammeerd? Enkele voorbeelden: vraagstukken in de gezondheidszorg correleren vaak met armoede en sociale positie. Dat vraagt om onderwijs op het grensvlak van sociale opleidingen en gezondheidszorgopleidingen. De ontwikkeling rondom kunstmatige intelligentie moet verbonden worden aan ondernemerschap en bedrijfskundige toepassing. Het vraagstuk van de gebouwde omgeving kan alleen opgepakt worden als professionals de combinatie kunnen maken van bouwen, planning en kennis van de groene omgeving.

Hogescholen zullen daarbij meer dan thans een balans moeten vinden tussen een brede basis in de eerste twee jaren van de bacheloropleidingen en meer mogelijkheden om te *differentiëren* en te *variëren* in het derde en vierde jaar van de opleiding. Via differentiatie kunnen meer mogelijkheden worden gecreëerd voor afstudeerrichtingen en minoren die voortkomen uit de interactie met onderzoek en het werkveld. Variatie kan ontstaan door daarbij keuze te bieden tussen meer inhoudelijke verdieping of juist een stevige gerichtheid op praktische toepassing.

Ook vanuit de diverse behoeften aan verdieping en reflectie die studenten hebben is het belangrijk dat er meer wordt gedifferentieerd in de bacheloropleiding. Nu al zien we dat het praktijkgericht onderzoek van hogescholen zich bij uitstek leent voor het ontwikkelen van hoogwaardige minoren waarin studenten vanuit verschillende opleidingen werken aan concrete innovatievraagstukken uit de praktijk. De hogescholen zullen alleen én gezamenlijk dit aanbod moeten vergroten en versterken.

Om deze stappen succesvol te kunnen zetten, adviseert de commissie om de relatie met de praktijk te versterken. Daarbij zullen de bacheloropleidingen de komende jaren toe moeten groeien naar een situatie waar studenten in elke bacheloropleiding niet alleen een nadrukkelijke verbinding ervaren met de praktijk waarvoor zij worden opgeleid, maar ook met de *onderzoekende* en *ontwerpde vaardigheden* die binnen die praktijk nodig zijn om met kennis van zaken zelfstandig, methodisch en reflectief te handelen. Om zo te beschikken over het vermogen om zelf als professional nieuwe kennis op te doen en processen, protocollen, producten of diensten te ontwerpen.

Sterkere verbinding van het onderwijs in het hbo met de praktijk maakt ook extra aandacht nodig voor de aansluiting van havo op hbo. De commissie verwelkomt de stappen gericht op introductie van praktijkgerichte vakken in het havo en kan zich voorstellen dat die oriëntatie voor leerlingen in het vwo ook relevant kan zijn. Dit zou een bijdrage kunnen leveren aan de gewenste andere maatschappelijke waardering van beroepsonderwijs.

Dat betekent dat elke bacheloropleiding niet alleen sterk verbonden is met de praktijk, maar ook met relevant praktijkonderzoek. Een stevige gemeenschappelijke kennisagenda van opleidingen en onderzoekseenheden die aansluit op het opleidingsprofiel van de bacheloropleiding is daarvoor noodzakelijk. De overlap tussen onderwijs, onderzoek en praktijk zal daarbinnen moeten worden vergroot. Dat kan ook. Veel hogescholen beschikken reeds over stevige onderzoeksclusters waarbij het onderzoek ook aantoonbaar een rol speelt in de vormgeving van het onderwijs. Stages en praktijkopdrachten zijn daardoor relevant en brengen studenten in aanraking met onderzoeksmethoden die zij leren toepassen in weerbarstige praktijksituaties. Lectoren en docent-onderzoekers actualiseren en versterken de kennisbases van opleidingen met de resultaten van onderzoek. Het is zaak dat over de volle breedte van de bacheloropleidingen deze mechanismen worden versterkt.

Dualisering van het onderwijs

Niet alleen zijn aanpassingen nodig vanwege de noodzaak onderwijs, praktijk en onderzoek beter te vervlechten om antwoorden te geven op die grote uitdagingen. Ook vanuit het perspectief van structurele krapte en de noodzaak oplossingen te vinden voor de arbeidsmarkttekorten acht de commissie het noodzakelijk de samenwerking met de praktijk te versterken. De commissie adviseert daarom te streven naar een stevige groei van het *duale onderwijs*. In paragraaf 6.4. over Leven Lang Ontwikkelen komt de commissie daarop terug.

6.2 Naar een volwassen assortiment van masteropleidingen

De meeste masteropleidingen, ook die aan de Nederlandse universiteiten, kennen een professionele oriëntatie (naast de researchmasters uiteraard) in die zin dat zij een mate van specialisatie kennen en zich richten op een beroepsperspectief. Dat moet ook wel: slechts een beperkt deel van de afgestudeerde masterstudenten komt terecht in functies waarin de focus op onderzoek centraal staat. Het bijzondere aan de Nederlandse situatie is dat veel van deze masteropleidingen nu verzorgd worden door universiteiten. Hoewel dat historisch verklaarbaar is, is het de vraag of dit past bij de opbouw van ons Nederlandse hogeronderwijsstelsel.

Meer masteropleidingen

Het is vanuit meerdere perspectieven nodig om de hogescholen in staat te stellen hun assortiment aan masteropleidingen stevig uit te breiden. De complexe uitdagingen van deze tijd zullen een druk geven tot meer professioneel onderwijs op masterniveau, in een profilering die de bestaande disciplines zal overstijgen omdat het de basis vindt in de multidisciplinaire beroepspraktijk. De hogescholen zijn bij uitstek geëquipeerd dat assortiment te ontwikkelen, juist omdat zij in het hart van die ontwikkelingen zitten. Zij beschikken – nu al – door hun gerichtheid op de samenleving en de beroepenvelden daarbinnen, over stevige relaties met het werkveld. Dat biedt een uitstekende voedingsbodem voor de ontwikkeling van master-opleidingen die een zeer grote relevantie hebben voor de beroepspraktijk.

Een groter masteraanbod maakt de beroepskolom aantrekkelijker

Door een stevig en divers assortiment aan masteropleidingen te ontwikkelen, ontstaat er ook een beter doorstroomperspectief voor hbo-bachelor-afgestudeerden. Zij krijgen zo toegang tot masteropleidingen die goed en direct aansluiten (zonder het construct van doorstroomminoren of schakelprogramma's wat nu vaak werkt aan barrière voor getalenteerde hbo'ers) bij zowel hun vooropleiding als bij de beroepspraktijk.

Dergelijk masteraanbod vereist samenwerking tussen disciplines. Maar het dient ook vorm te krijgen door samenwerking tussen hogescholen die inhoudelijk complementaire kennis in huis hebben. Door vanuit die complementariteit te werken kunnen zij komen tot een gezamenlijk aanbod (bijvoorbeeld Joint Degree-programma's, samenwerking in één master met specialisaties per hogeschool, hogescholen die onderdelen verzorgen binnen elkaars opleiding). De consequenties hiervan en voorwaarden hiervoor gaan hogescholen de komende jaren ervaren in het kader van de cross-sectorale masters die momenteel worden ontwikkeld.

Kwaliteit aantoonbaar hoog en lectoren in de lead

De kwaliteit van de masteropleidingen die de hogescholen aanbieden moet evident en aantoonbaar hoog zijn. Het advies van de commissie is om hen aan de meest strenge kwaliteitscriteria en -procedures te binden opdat zij een stevige, op kwaliteit en reputatie gebaseerde plek in het bestel innemen. De 'aansturing' van deze masters zal gevormd moeten worden in een samenwerking van onderwijs en onderzoek binnen de hogeschool. Lectoren moeten vanuit hun inhoudelijk leiderschap positie kunnen innemen. Het behoeft geen betoog dat investeren in infrastructuur en omvang van praktijkgericht onderzoek daarom in het bijzonder belangrijk is voor de masteropleiding én dus voor de praktijk.

Tegelijkertijd zijn juist de masteropleidingen ook een bron voor het doen van praktijkonderzoek. Masteropleidingen hebben via dat onderzoek de potentie om uit te groeien tot hoogwaardige, en daarmee aantrekkelijke, kennisnetwerken die hogescholen samen met hun werkveldpartners ontwikkelen. Anders gezegd: de mogelijkheid om direct aan de praktijk gekoppeld onderzoek en kennistoepassingen te verbinden aan hoogwaardige opleidingen zal enorme impulsen bieden aan de vitaliteit van regio's. Het uiteindelijke masterassortiment per hogeschool zal gekoppeld moeten zijn aan het profiel van de hogeschool, de onderzoeksportefeuille van de hogeschool en de samenwerking met het werkveld. Door op die manier het aanbod te laten groeien, groeit het organisch mee met de vraag uit de omgeving.

De commissie acht het mogelijk dat binnen een periode van zeven jaar een assortiment ontwikkeld wordt dat op termijn gaat leiden tot een situatie waarbij nadien 25 procent van de instroom in het hbo een instroom op masterniveau is.

6.3 Aantrekkelijkheid van het hbo

In de analyse is aangegeven dat de vwo'er in afnemende mate kiest voor een opleiding in het hbo. Is de oplossing niet dat we moeten proberen de vwo'er terug te krijgen naar de hogeschool? Het is een vraag die overigens niet alleen binnen hogescholen leeft, maar ook binnen universiteiten, omdat men daar vaak het gevoel heeft dat sommige van hun studenten beter zouden floreren in de meer beroepsgerichte omgeving van een hogeschool. De commissie wil graag bevorderen dat hogescholen aantrekkelijk gevonden worden door vwo'ers. Maar wél binnen een bredere ambitie, die ook de mbo'er. Ad-afgestudeerde en de havist betreft. Dus zij herformuleert de vraag als volgt: "Hoe maken we het hbo aantrekkelijk voor jongeren – en in toenemende mate ouderen – die daar het beste hun talent kunnen ontdekken, ontwikkelen en benutten?".

Het maken van passende studiekeuzes

Ten eerste is het heel belangrijk dat er de juiste kennis over het hbo bestaat en dat talent van de studiekeuzer centraal staat bij het maken van studiekeuzes. In het hbo zijn er veel ontwikkelingen gaande waar scholieren, hun ouders en de docenten in het toeleverend veld (mbo en vo) vaak nog onvoldoende weet van hebben om te komen tot een goede keuze. Je zou kunnen zeggen dat het maatschappelijk narratief over het hbo niet strookt met de werkelijkheid. Het is de ervaring van veel mensen in het hbo dat mensen met meer afstand tot de sector vol bewondering reageren met "Wist niet dat jullie dat deden". Het hbo wordt vaak als 'schools' gezien. Waar dat zeker in veel gevallen in vergelijking met het wo zal kloppen, zijn er steeds meer onderwijsvormen en -concepten in het hbo te vinden waar juist in groeiende mate vaardigheden als het nemen van regie worden verwacht zodat de hbo-student goed wordt voorbereid op een maatschappij waarin dit soort vaardigheden steeds harder nodig zijn.

Ten tweede gaan hbo-studenten – gemiddeld gezien - sneller met de opdrachtgevers uit het werkveld samenwerken dan vaak wordt gedacht. Hierdoor wordt er al snel praktijkervaring opgedaan en worden er ook andere vaardigheden dan alleen de beroepsvaardigheden ontwikkeld. Eerder had de commissie het over persoonsvorming. Door de combinatie van theorie met deze praktijkervaring krijgt deze gestalte. Een student ontwikkelt hierdoor veel meer weerbaarheid en wendbaarheid. En daarmee loopbaan- en levensvaardigheden. Bovendien krijgt de student door het interdisciplinair samenwerken en ontwerpen in en met de praktijk meer voeling waarvoor hij studeert.

Het zou ten slotte helpen om voor het hbo te kiezen (wanneer passend) als de *mindset* in het onderwijs al vanaf het vo en mbo (en ook hbo en wo) wat meer gericht zou zijn op een Leven Lang Ontwikkelen en wat dit echt betekent voor de toekomst als werknemer of zelfstandige. In het onderwijs moeten we af van het gevoel van 'nu of nooit' studeren.

Leren gaat in de wereld van nu altijd door, je studeert – informeel en formeel – een leven lang. Dus doorgroei naar een hoger niveau kan altijd nog.

Bovenstaande ontwikkelingen zouden wat meer bekendheid mogen krijgen bij scholieren, hun ouders, schooldecanen, het toeleverend veld en andere relevante partijen, waardoor er niet voor de 'hoogste' plek (wo) wordt gekozen, maar voor de meest passende plek (dus vaker het hbo).

Maatwerk en keuze tijdens de studie

De hogescholen zullen meer ruimte moeten bieden voor een flexibele inrichting van programma's. Dat betekent dat bij het (her)ontwerp van de structuur en vormgeving van het onderwijsaanbod de individuele student (in plaats van een cohort) als uitgangspunt wordt genomen.²⁹ Meer specifiek: flexibilisering verandert klassieke onderwijsprogramma's in leerroutes die studenten op één of meerdere aspecten kunnen personaliseren. Een flexibel en talentgericht onderwijsaanbod biedt studenten de keuzemogelijkheid om hun eigen leerroute te bepalen ten aanzien van tempo, inhoud, plaats, tijd, didactiek en begeleiding. Studenten die bijvoorbeeld een hoger tempo verkiezen zouden op deze manier een versnelling kunnen doormaken. Anders gezegd: studenten moeten meer keuzes kunnen maken voor verdieping en/of verbreding van hun leerroute in het hbo. En ze moeten overigens ook goed bij die keuzes worden begeleid. Dit vereist maatwerk en een persoonlijke aanpak. Niet alleen voor vwo'ers maar voor alle studenten opdat de maatschappij al deze talenten kan verzilveren. De commissie adviseert wel dit vorm te geven in georganiseerde vormen van maatwerk. Het gaat nooit lukken het onderwijs zo te flexibiliseren dat voor elk individu een unieke route ontworpen gaat worden.

Doorstroom naar de master

Er ligt ook een relatie met de vorige paragraaf waarin een ambitie is geformuleerd ten aanzien van het masterassortiment in het hbo. Wat momenteel scholieren nog tegen kan houden om naar het hbo te gaan, is dat het onduidelijk is welke doorstroommogelijkheden er zijn na het behalen van hun hbo-bachelor. Naast het feit dat de huidige mogelijkheden niet transparant zijn, is het ook vaak zo dat er (te) weinig doorlopende studieroutes van bachelor naar master beschikbaar zijn. Honderd van de achthonderd masteropleidingen waren hbo-studenten.³⁰

29 Gijsbertse, D. P., Van Klink, H. A., Machielse, C., & Timmermans, J. H. (Red.). *Hoger beroepsonderwijs in 2030: Toekomstverkenningen en scenario's vanuit Hogeschool Rotterdam*. Hogeschool Rotterdam Uitgeverij: 2020.

30 Trouw (2018). *Universiteiten maken het hbo'ers lastig: Eén op de acht weert ze in masters*. <https://www.trouw.nl/nieuws/universiteiten-maken-het-hbo-ers-lastig-een-op-de-acht-weert-ze-in-masters-b920c6f8/>

Net als op de meer funderende onderwijsniveaus is het van belang dat de soms te ver doorgesloten differentiatie wordt gecorrigeerd. Voor het hoger onderwijs betekent dat niet alleen meer ruimte voor professionele masteropleidingen, maar ook voor de keuze van studenten om in de overgang van bachelor naar master ook de overgang te maken van professioneel georiënteerd naar wetenschappelijk georiënteerd. En nadrukkelijk ook vice versa. Het is een veelgehoorde opvatting, juist ook in wo-kring, dat veel studenten zich beter thuis zouden voelen in een opleiding met een op de professe gericht profiel. Door meer ruimte te maken voor onderwijseenheden in de bacheloropleidingen, zoals minoren, die voorsorteren op zo'n overstap naar een meer professionele of een meer academische master, kunnen hogescholen en universiteiten gezamenlijk de ruimte vergroten.

Consequentie daarvan is dat hogescholen (en ook de universiteiten) ook in de master een meer flexibele inrichting zouden moeten kiezen in hun onderwijs. Waarbij er meer keuzemogelijkheden ontstaan voor verdiepende en verrijkende onderdelen, zowel in de professionele als academische oriëntatie.

De commissie stelt tot slot dat de hogescholen hun eigen identiteit en het daarbij behorende profiel van de hbo-opleidingen beter moeten uitdragen. De bovengenoemde drie oplossingsrichtingen zouden er mede voor kunnen zorgen dat het hbo niet als *lager* dan het wo maar als *anders* wordt gezien en dat het een plek is waar veel van onze jongeren kunnen floreren op een manier die ze zelf niet voor mogelijk hadden gehouden.

6.4 Leven Lang Ontwikkelen

De grote transitie waar onze samenleving voor staat, en de nijpende tekortenproblematiek op de arbeidsmarkt, maken dat de er een grote opdracht ligt om het onderwijs sterker te richten op werkenden in het kader van een Leven Lang Ontwikkelen. Dit geldt voor het hele beroepsonderwijs. Voor de commissie is het helder dat de hogescholen, gelet op hun sterke inbedding in de regio, flexibele programma's die onderdeel uitmaken van diplomagerichte trajecten, en de intense verbinding van onderwijs, onderzoek en werkveld, hier een belangrijke publieke opdracht hebben. Zij zullen hier een belangrijke bijdrage aan moeten leveren en prioriteit moeten geven aan verdere uitbouw van het aanbod.

Voor werkenden zullen alle vormen van eindonderwijs – beroepsonderwijs, Associate degree, bachelor én master – daarom aantrekkelijker moeten worden. In de eerste plaats kunnen hogescholen aansluiten bij al in gang gezette impulsen voor intensivering van de samenwerking tussen hogescholen en werkgevers zoals het eerder genoemde succesvolle initiatieven als *FastSwitch*. Met het Groiefondsproject LLO Katalysator

ontstaan er nieuwe mogelijkheden voor de hogescholen om samen met de mbo-instellingen en universiteiten in te haken op de grote transities, met de energietransitie als eerste opdracht. Deze initiatieven helpen bovendien om de werelden van hogescholen en werkvelden nog verder te laten integreren.

Arrangementen voor het volgen van modules

In de analyse heeft de commissie al vastgesteld dat veel werkenden opzien tegen een twee- of vierjarig opleidingstraject. Het zou daarom goed zijn om meer ruimte te maken voor het stapelen van modules. Dat vraagt van de overheid dat zij wettelijk de ruimte maakt om modules die behoren toe een geaccrediteerde opleiding afzonderlijk aan te bieden met overheidsbekostiging, zodat dit mogelijk wordt. Daarbij kan aangesloten bij de ontwikkeling rondom leerwegaafhankelijk onderwijs (zoals *micro credentials*) zodat het tevens mogelijk wordt om reeds opgedane werkervaring te beoordelen in het licht van de opleiding. Tevens staat de commissie positief tegenover de gedachte van aanvullende leerrechten die werkenden in staat stellen hun positie op de arbeidsmarkt te onderhouden en te verbeteren. De commissie stelt voor dat de Vereniging Hogescholen hierin het voortouw neemt en met OCW, UNL, MBO Raad en de werkgeversorganisaties in gesprek gaat.

Meer dualisering

Juist door de praktijk letterlijk en figuurlijk meer plaats in de opleidingen te bieden, en deze *gedualiseerd* aan te bieden, ontstaan er aantrekkelijke mogelijkheden voor werkenden om zich op te scholen. Waarbij casuïstiek uit de eigen organisatie het vertrekpunt vormt van onderwijs en voor het vinden van antwoorden op complexe vraagstukken uit de eigen organisatie of het eigen netwerk van de student. Een concept dat kan werken voor mensen in de initiële fase van hun opleiding, maar ook op het moment dat mensen later in hun loopbaan, 'terug naar school' willen.

De commissie realiseert zich dat de hogescholen niet alleen verantwoordelijk zijn voor het aanbod van zulke duale opleidingen. Dat is een zaak van hen en van werkgevers. De commissie neemt wel waar dat de bereidheid van werkgevers om dat gesprek te voeren, onder druk van de krappe arbeidsmarkt enorm toegenomen is. Zij stelt vast dat in alle regio's *Human Capital-akkoorden* worden gesloten die als effect hebben dat de werelden van de hogescholen en werkgevers steeds dichter bijeen gebracht wordt. Deze akkoorden scheppen daarmee de voorwaarden voor grootschalige dualisering van het onderwijs. De commissie acht het wenselijk en haalbaar dat over zeven jaar zeker 30 procent van alle studenten in het hbo – geheel of in de eindfase van de opleiding – een duaal traject zouden moeten volgen.

De commissie adviseert de Vereniging Hogescholen deze beweging in te bedden in een landelijk akkoord hierover met werkgevers. Daarbij zou het goed zijn om voor de verschillende sectoren te komen tot gekwantificeerde ambities en ook samen met deze partners en de overheid te bekijken welke randvoorwaarden en aanvullende facilitering nodig zijn om die ambities te realiseren. Een belangrijk punt daarbij is het opnieuw scherp definiëren van de duale route. Zo kunnen bepaalde trajecten voor zij-instromers ook de gedaante aannemen van duaal onderwijs. Nu nog is deze route ingeweven in een serie afspraken en contracten tussen werkgevers, scholen en studenten. Ontbureaucratisering van de duale variant zal helpen om het volume in deze opleidingen te vergroten.

Expliciete aandacht voor de doelgroep van werkenden

De commissie is ook van mening dat veel hogescholen nog ruimte hebben om meer expliciet invulling te geven aan de wensen en behoeften van de doelgroep van werkenden. Een veel steviger positionering van onderwijs voor werkenden vraagt ook in de facilitering stevige stappen. Zodat werknemers in een goede pedagogische context kunnen leren en kunnen beschikken over de benodigde voorzieningen. Dat kan zo simpel zijn als zorgen voor goede bereikbaarheid en goede cateringfaciliteiten wanneer de werknemer-student na een lange werkdag 's avonds aankomt bij de onderwijslocatie.

Het is voor werkenden van groot belang dat er meer herkenbaarheid is. Al eerder zijn er pogingen gedaan om het aanbod voor werkenden gezamenlijk te positioneren. Dat is niet makkelijk, maar het is wel noodzakelijk om te streven naar herkenbaarheid, waarbij duidelijk wordt dat het aanbod van de publieke hogescholen, door de directe koppeling aan onderzoek en beroepspraktijk, een meerwaarde heeft ten opzichte van veel privaat aanbod.

6.5 Hogere beroepsopleidingen kunnen niet meer zonder praktijkgericht onderzoek

Spil in de (regionale) kennisinfrastructuur

Eerder al constateerde de commissie dat het praktijkgericht onderzoek een belangrijke bijdrage levert aan de versterking van de rol van hogescholen in de (regionale) kennisinfrastructuur. Zowel de opleidingen op de verschillende niveaus als het onderzoek zijn sterk geworteld in de regio. Ze zorgen voor het opleiden van talent, kennisontwikkeling voor een steeds complexer wordende samenleving en voor innovatie van onder andere het mkb. De commissie vindt het van groot belang dat hogescholen deze regionale functie versterken. Voor de innovatiebehoefte van partners uit het werkveld, de vitaliteit van regio's en voor het

opleiden van studenten in aansluiting op de regionale vraag naar arbeidskrachten. De paradox is echter dat er nauwelijks ruimte is in de bekostiging voor hun rol in regionale kennisecosystemen. Extra financiering is vaak projectmatig en tijdelijk van aard.

Onderzoek dient het onderwijs

Praktijkverbetering is niet de enige hoofdfunctie van het onderzoek aan hogescholen. Te weinig is in de afgelopen jaren onderkend dat het praktijkgericht onderzoek niet alleen van groot belang is voor de beroepspraktijk, maar ook voor het onderwijs zelf. En met de toenemende onzekerheid en de daaruit voortvloeiende noodzaak om onderwijs te ontwerpen dat studenten voorbereid op zelf kunnen vormgeven aan die beroepen, wordt de noodzaak tot het verbinden van onderwijs, praktijkgericht onderzoek en beroepspraktijk steeds groter.

Hoewel de keuze voor focus en massa in de afgelopen jaren heel begrijpelijk, en zelfs verstandig is geweest, past het in een toekomstig hbo niet meer om te denken over hoger beroepsonderwijs zonder dat daar een stevige onderzoekscomponent in zit. Waarbij de vormgeving van die onderzoekscomponent binnen Ad- en bachelor- en masterprogramma's overigens ingegeven zal moeten zijn vanuit de behoeften van de beroepspraktijk. Anders gezegd: de rol van het praktijkgericht onderzoek is het aanbrenge van kennis, vaardigheden en gedragingen die studenten in staat stellen om onderzoekend, flexibel, adaptief en ontwerpgericht te handelen.

Hogescholen zullen zelf, gezamenlijk en ieder voor zich, opnieuw de samenhang tussen onderwijs, beroepspraktijk en het praktijkgericht onderzoek moeten definiëren. Waar het aanbrenge van focus en massa nu nog wel eens heeft geleid tot situaties waarin het onderzoek van de hogeschool zeer relevant is voor de praktijk, maar slechts beperkt kan worden aangewend voor het onderwijs, zullen beide meer in onderlinge samenhang, en in samenhang met de ontwikkeling van de praktijk, vormgegeven moeten worden.

Dat betekent dat het hbo toe moet naar een nieuwe normativiteit. Over zeven jaar moet er sprake zijn van Ad- en bachelor- en masteronderwijs, dat naar inhoud van de curricula én naar aangeleerde kennis en vaardigheden stevig is verbonden met het praktijkgerichte onderzoek. Anders gezegd: elke hogeschool zal de slag moeten maken naar een situatie waarin onderzoek over de volle breedte van het onderwijsaanbod een rol speelt.

Uitbreiding onderzoek noodzakelijk voor de beroepspraktijk en voor het onderwijs

De commissie acht het mede in dat licht noodzakelijk dat de hogescholen de ruimte krijgen hun onderzoek substantieel uit te breiden. Niet alleen omdat het de inmiddels breed erkende wezenlijke functie vervult voor de praktijk, maar ook vanwege het wezenlijke belang voor het onderwijs zelf. Het doel moet zijn dat in elke Ad-, bachelor en master-opleiding, onderzoek een rol speelt. Dat heeft als implicatie dat het volume aan onderzoek moet groeien. Als indicatie daarvoor formuleert de commissie de ambities dat over zeven jaar, de verhouding lector – student, *één op 350* zou moeten zijn. Let wel, dat is een streefwaarde, waar niet mee gezegd is dat het slechts gaat om het uitbreiden van het aantal lectoraten, maar ook de daarmee gepaard gaande onderzoekinfrastructuur. Daarvoor moet naar de bekostiging gekeken worden (de eerste geldstroom) en moeten hogescholen in gelijke mate als universiteiten toegang hebben tot onderzoeksmiddelen en -fondsen (tweede geldstroom).

Een sterkere integratie van onderzoek en onderwijs dient gelijke tred te houden met het verder versterken met de verwevenheid met de beroepspraktijk. De commissie acht het daarom van belang dat de Vereniging Hogescholen het voortouw neemt bij de ontwikkeling van een concrete agenda voor de verdere versterking van de regionale functie van hogescholen, gericht op de bijdrage die de hogescholen daarbij kunnen leveren met hun onderwijs en onderzoek. Op die manier kan de vitaliteit van de regio's verder worden bevorderd.

Uitdaging: professionalisering

De commissie beseft dat die benadering grote consequenties heeft. Het betekent in de eerste plaats dat onderwijs en onderzoek meer samen moeten komen in de competenties van docententeams. Niet elke docent hoeft onderzoek te doen in de praktijk. Maar in elk team zal wel een substantieel deel van de docenten als promovendus of praktijkdeskundige moeten participeren in onderzoek en de vertaalslag kunnen maken naar het onderwijs. Dat heeft gevolgen voor het kwalificatieniveau van docenten, voor een meer integrale organisatie van onderwijs en onderzoek dat nadrukkelijk in open verbinding staat met de beroepspraktijk en voor het creëren van loopbaanperspectieven voor docenten.

6.6 Kwalificatie en professionele ontwikkeling

De hogescholen hebben de afgelopen jaren fors geïnvesteerd in het kwalificatieniveau van hun docenten en onderzoekers. In 2008 was 57 procent van de mensen gekwalificeerd op minimaal het masterniveau. Dat percentage ligt de laatste jaren boven de 75 procent. Dat is een knappe prestatie en een noodzakelijke ontwikkeling in het licht van de ambitie jonge mensen af te leveren met een onderzoekende en ontwerpende houding en zodanig opgeleid dat zij een solide basis aan kennis en vaardigheden koppelen aan voldoende kennis van onderzoeksmethoden.

De commissie is – los van de waardering voor de progressie die gemaakt is – van mening dat een volgende stap gezet moet worden. Voor het bacheloronderwijs – maar ook voor het Ad-onderwijs, vanwege de hechte relatie met het bacheloronderwijs – moet de masterkwalificatie de norm zijn. De hogescholen moeten streven naar het benaderen van 100 procent op een termijn zeven jaar. Elke student die studeert aan een bacheloropleiding verdient les van iemand die zelf minimaal als master afgestudeerd is. De commissie kiest bewust voor de formulering ‘benaderen van’. Zij onderstreept dat kenmerkend voor het hbo is dat er altijd docenten van buiten komen die een bijzonder gewaardeerde rol vervullen binnen het onderwijs omdat ze door hun werkervaring veel kennis van de beroepspraktijk hebben. Vandaar dat de commissie niet kiest voor 100 procent als harde norm. Er moet altijd ruimte zijn om zulke docenten, ook al beschikken zij niet over het masteropleiding, een rol te laten vervullen.

Voor de masteropleidingen moet de norm zijn dat het docententeam voor een substantieel deel bestaat uit collega’s met een PhD of een PD. Dus zouden de hogescholen zichzelf de doelstelling mee moeten geven om op termijn een docenten- en onderzoekersbestand te hebben dat voor minimaal 15 procent bestaat uit gepromoveerde medewerkers (het percentage is nu 10 procent) Deze doelstelling moet eveneens bereikt zijn binnen zeven jaar, gerekend vanaf nu. Uiteraard moet deze ambitie in samenhang gezien worden met de ambitie om het aanbod aan professionele masters aan de hogescholen fors uit te breiden en de rol van het praktijkgerichte onderzoek verder te versterken.

De derde cyclus

De commissie is blij met de pilots die nu worden gestart met de professional doctorate (PD)-trajecten. De commissie heeft zich de vraag gesteld of er redenen zijn hogescholen ook op de langere termijn het *ius promovendi* te onthouden. Het principiële antwoord, ook in internationaal perspectief, is nee. Dat is zeker zo in het licht van de relatief recente verruiming van het *ius promovendi* binnen universiteiten. Als een lector een dubbel-aanstelling bij een universiteit zou hebben – hetgeen vaak voorkomt – en gepromoveerd is – hetgeen bijna altijd het geval is – dan zou de lector op titel van de aanstelling bij een

universiteit meer rechten hebben dan op titel van de aanstelling bij de hogeschool. Terwijl lectoren daar vaak grote en succesvolle onderzoeksgroepen leiden. Kijkend naar het volume en de kwaliteit van het onderzoek dat binnen hogescholen verricht wordt, is het antwoord meer gevarieerd. De onderzoekinfrastructuur is nog niet overal van dien aard dat het nu als een generieke regel ingevoerd kan worden. Dus stelt de commissie voor om nu de ervaringen op te doen met de invoering van de PD – die ook qua oriëntatie goed bij het hbo past – om vervolgens na de periode van zeven jaar de resultaten ervan te evalueren en conclusies te trekken met betrekking tot de doorontwikkeling van de derde cyclus.

Carrièrepaden

Een bijkomend effect, dat niet te overschatten is om het hbo aantrekkelijk te houden voor talentvolle medewerkers, is dat er binnen het hbo bij een doorgroei in de derde cyclus, meer ontwikkelpaden ontstaan voor docenten en onderzoekers om zich op de inhoud door te ontwikkelen. Juist in het hbo, waar complexe praktijkvraagstukken de grondslag vormen voor promotietrajecten en deze bij uitstek plaatsvinden op dat snijvlak van beroepspraktijk, onderzoek en onderwijs, biedt de derde cyclus een uitdagende en relevante mogelijkheid voor professionele ontwikkeling.

De commissie constateert overigens dat de ambitie die zij formuleert, minimaal 15 procent van de docenten en onderzoekers is gepromoveerd, niet louter gehaald kan worden uit de 'eigen' trajecten aan de hogescholen. Dat betekent dat ook gewerkt moet worden aan de beeldvorming rondom werken in het hbo. Voor veel jonge, aan de universiteit gepromoveerden is voorzetting van de carrière aan een hogeschool in eerste instantie geen optie. Simpelweg omdat – ook hier – vanwege dat beeldvormingsaspect men het hbo niet in het vizier heeft als plaats waar men ook als docent-onderzoeker aan de slag kan. De ervaring leert echter dat, zodra men in dienst treedt bij hogescholen, vaak in een rol die onderwijs, onderzoek én beroepspraktijk combineert, de hogescholen inspirerende werkomgevingen blijken te bieden. Met onderwijs en onderzoek dat er toe doet, omdat het wortelt in reële en complexe vraagstukken.

6.7 Structuur en cultuur van de hogescholen

De hogescholen zullen niet alleen moeten investeren in de kwaliteit van hun docenten en onderzoekers. Zij zullen zichzelf ook de vraag moeten stellen in hoeverre er sprake is van een cultuur in hun organisaties waarin er ook echt ruimte is voor docenten en onderzoekers om hun rol te pakken.

Om dat punt nader toe te lichten is het goed terug te gaan in de geschiedenis van het hbo. Anders dan de universiteiten kennen de hogescholen, mede als gevolg van de fusiegolven vanaf de jaren 90 waarin de grote multisectorale hogescholen ontstonden, een sterk ontwikkelde stuurkolom. Waarin de top van de organisatie stevig greep had op de ontwikkeling van het onderwijs, het onderzoek en de borging ervan. Dat had ontegenzeggelijk goede kanten: vanuit die sterke centrale sturing waren de hogescholen in staat om snel een emancipatieslag te maken tot volwaardig hoger onderwijs. De ontwikkeling van een goede kwaliteitszorg, de snelle uitrol van praktijkgericht onderzoek en allerlei vormen van landelijke afstemming over onderwijsinhouden zijn mogelijk geweest door die centrale sturing.

Daar staat tegenover dat die stevige wijze van sturing in toenemende mate als beperkend wordt ervaren. Zeker binnen hogescholen die al sterk de transitie ervaren van onderwijsinstelling naar kennisinstelling ontstaat er soms spanning tussen de inhoudelijk-strategische afwegingen over zaken op het snijvlak onderwijs-onderzoek-beroepspraktijk die vaak lager in de organisatie gemaakt moeten worden, en de vaak sterk op de ontwikkeling van de hogeschool als geheel gerichte strategievorming en sturing. De wijze waarop opleidingen en onderzoekscentra zich verbinden met de omgeving vraagt om een sterkere inhoudelijke component in de sturing, waarbij de meer inhoudelijke afwegingen en beslissingen op een niveau in de organisatie genomen worden waar die inhoud ook aanwezig is. Hiërarchie is hierbij van betekenis. De moderne hogeschool is een platform waarin (clusters van) onderwijs en onderzoek ruimte moeten kunnen ervaren om, binnen de kaders van de instelling, zelfstandig te komen tot inhoudelijke afspraken met werkveldpartners.

Daarbij komt vervolgens om de hoek kijken dat hogescholen, in het licht van een ontwikkelperspectief waarin onderzoek over de volle breedte van de opleidingen beter wordt verbonden met het onderwijs, zichzelf de vraag moeten stellen hoe zij dat onderzoek organiseren binnen de instelling. Tot op heden hebben veel hogescholen de keuze gemaakt om het onderzoek apart van het onderwijs te organiseren. Die keuze was en is begrijpelijk: door het af te zonderen kreeg het specifieke aandacht en daarmee de kans zich te ontwikkelen. Maar als het streefbeeld is dat het onderzoek over de volle breedte beter geïntegreerd raakt met zowel het onderwijs als met de praktijk, dan zullen de hogescholen ook moeten kijken hoe zij het onderzoek veel nadrukkelijker een plaats geven in het hart van de organisatie, in verbinding met het onderwijs.

Dat leidt allereerst tot de vraag wat de rol van lectoren en docent-onderzoekers is in het onderwijs. Waar zij nu nog relatief vaak letterlijk en figuurlijk naast het onderwijs staan, zouden zij veel meer hun rol moeten pakken in de kern van het onderwijs. Lectoren en docent-onderzoekers verdienen in het model dat de commissie nastreeft een nadrukkelijker positie als *cultuurdragers* van niet alleen het onderzoek, maar ook het onderwijs van hun organisatie-eenheid. Elke hogeschool zou daarom na moeten denken over de vraag hoe het onderzoek anders, en meer in samenhang met het onderwijs, georganiseerd kan worden.

Als de rol van onderwijs en onderzoek in verbinding met de praktijk centraler komt te staan, dan is ook de vraag aan de orde hoe de inhoud een steviger positie kan krijgen in de aansturing van de hogeschool als geheel. Een andere, steviger invulling van het inhoudelijk leiderschap is nodig. Het ontbreken daarvan heeft impact op de kwaliteit van de discussie en op de kwaliteit waarmee hogescholen binnen hun netwerken invulling geven aan onderwijs, onderzoek en innovatie.

De commissie acht het van groot belang dat de hogescholen de komende tijd, in nauwe samenspraak met docenten, lectoren en onderzoekers, invulling geven aan een inrichting en aansturing van de organisatie waarin onderwijs en onderzoek sterker verweven raken. Zij acht het noodzakelijk dat als onderdeel van dat gesprek bezien wordt hoe lectoren en (hoofd)docenten een nadrukkelijker rol kunnen spelen in het bepalen van de inhoudelijke koers. De commissie kan zich voorstellen dat hogescholen daarbij keuzes maken die passen bij het karakter en het profiel en de ambities van de hogeschool.

Een dergelijke verandering is niet alleen nodig, het biedt ook een goede kans. In een samenleving waarin publieke en private organisaties op voet van gelijkheid samenwerken bij het uitrollen van gezamenlijke missies³¹, kan de positie en professionaliteit van hogescholen nog aan kracht winnen. Door inhoudelijk leiderschap steviger te beleggen op die plekken in de organisatie waar die samenwerking ook daadwerkelijk plaatsvindt, zullen de hogescholen effectiever hun rol kunnen invullen en waar nodig de leidende rol vervullen die past bij de spilfunctie die zij vaak vervullen op dat snijvlak van onderwijs, onderzoek en praktijk.

Zulk inhoudelijk leiderschap vraagt om een democratische participatieve organisatiecultuur waarin open en kritisch met elkaar invulling gegeven wordt aan de strategie. Om dat decentraal goed te laten functioneren, zeker als de hogescholen toegroeien naar een betere organisatorische integratie van onderwijs en onderzoek, is het ook zaak dat het inhoudelijk leiderschap meer expliciet dan nu een rol krijgt in de hogere lagen van de organisatie, tot en met het College van Bestuur.

De commissie realiseert zich dat hogescholen opereren in een context van intern en extern toezicht. Indien de hogescholen inhoudelijk leiderschap een steviger plek willen geven, dan verdient ook de rol en positie van de Raden van Toezicht aandacht. Deze interne

31 Mazzucato, M. *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism*, Allen Lane. New York: 2021.

toezichthouders hebben de afgelopen jaren bij veel hogescholen een stevige professionaliseringsslag ingezet. Dat heeft met name geleid tot een aangescherpt toezicht op kwaliteit en bedrijfsvoering. Het zou goed zijn om in de komende jaren ook nadrukkelijk in de dialoog tussen bestuurders en toezichthouders aandacht te besteden aan waardenoriëntatie, profiel en positie, en de maximalisering van de maatschappelijke relevantie. De commissie beveelt de Vereniging Hogescholen aan om hierover met de Vereniging van Toezichthouders Hogescholen (VTH) de dialoog te starten.

6.8 Noodzaak tot versterkte dialoog met werkgevers

Hogescholen en werkgevers vinden elkaar goed in de regio's. Hogescholen en werkgevers vinden elkaar ook steeds beter aan de landelijke tafels. De commissie juicht dat intensieve contact zeer toe, acht dat zelfs noodzakelijk in de ontwikkeling van het hbo dat zij voorstaat. Zij zou graag de volgende thema's willen agenderen voor dat overleg.

Overleg over de arbeidsmarkt

Het eerste thema gaat over een gedeelde analyse over hoe de arbeidsmarkt van de toekomst er uit ziet. In dit advies gaat de commissie uit van het gegeven dat de arbeidsmarkt van nu en de toekomst anders opgeleide professionals vraagt. Dat alumni niet alleen pakketjes kennis en vaardigheden in huis moeten hebben, maar ook de bagage om zich te verstaan met de inherente onzekerheden en uitdagingen die de moderne samenleving kent. Weerbaar en adaptief zijn. Dat is de belangrijkste reden om te bepleiten dat de hogescholen meer speelruimte krijgen zich door te ontwikkelen zoals de commissie bepleit. Juist omdat hogescholen daarbij hun beroepsgerichte oriëntatie eerder willen versterken dan verzwakken is het belangrijk dat hogescholen in deze beweging samen op blijven trekken met bedrijven en maatschappelijke organisaties. Het hbo en zijn partners hebben een gedeeld beeld nodig van de probleemanalyse én de oplossingsrichtingen om effectief het tekortenvraagstuk aan te kunnen pakken. Zoals de commissie eerder al opmerkte: een integrale aanpak werkt. Ieder voor zich niet.

Een tweede thema is het vraagstuk van overspannenheid van de arbeidsmarkt. Eerder constateerde de commissie reeds dat de knelpunten op de arbeidsmarkt zich niet in gelijke mate voordoen in alle sectoren. In het publieke debat klinkt soms, met name vanuit het werkveld, de roep tot een beperking van de keuzevrijheid van studenten. Maar tegelijkertijd is de vrije keuze van studenten een diep in de Nederlandse samenleving verankerde waarde. Inmiddels is er wel scheefgroei.

Dat is een lastig dilemma, waar ruwe oplossingen niet bij passen, zoals het geïsoleerd instellen van numerixi. De commissie sluit echter niet uit dat dat instrument gebruikt moet gaan worden. Het hoger onderwijs kent ook al opleidingen die hier gebruik van maken. Naast numerixi kennen we bovendien capaciteitsbeperkingen op basis van andere overwegingen, zoals bijvoorbeeld in het kunstonderwijs. De commissie vindt wel, dat als er instroombeperkingen worden ingesteld, deze ingepast moeten zijn in een heldere, gemeenschappelijke strategie die het talent van studenten centraal stelt. Dat betekent dat het kwantitatieve vraagstuk van de arbeidsmarkt altijd gezien moet worden in relatie tot de kwalitatieve aanpak: zie de voornemens in het economisch domein van het hbo om die opleidingen meer te doordrenken met techniek, ICT en datascience.

Van belang blijft dat jonge mensen gestimuleerd worden te kiezen voor de sectoren waarvan we weten dat die, vanuit economisch perspectief, maar ook gelet op de eigen talenten, kansrijk zijn. Een open dialoog hierover, gebaseerd op de goede, feitelijke informatie van zowel de *ist-situatie* als de *soll-situatie*, moet gevoerd worden.

Een derde thema is uiteraard het doordenken hoe hogescholen en werkgevers kunnen samenwerken in de modernisering en doorontwikkeling van het gehele assortiment (Ad, bachelor, master). Daarbij vraagt de commissie vooral aandacht voor haar advies over *dualisering*. Dat verdient aandacht omdat het zowel voor de lange als voor de korte termijn kansen biedt in een overspannen arbeidsmarkt. Vooral ook om doorstromers vanuit havo, mbo, en vwo de mogelijkheid te bieden om werken en leren te combineren. In het overleg zou bepaald moeten worden welke condities geschapen moeten worden voor succesvolle implementatie van duaal onderwijs voor deze groep. Dualisering voor jonge studenten is een opgave voor het onderwijs, maar zeker ook voor werkgevers. Want hoe geef je deze jonge werknemers dan in plek in de organisatie en in het functiehuis? En welke arbeidsvoorwaarden passen daarbij? De commissie denkt dat het belangrijk is dat in dat kader de student binnen het bedrijf een goede positie moet kunnen hebben als junior-medewerker.

Ten slotte, dit rapport brengt nog eens de omvang en urgentie in beeld van de problematiek op de arbeidsmarkt, nu en nog verder versterkt in de toekomst. Breed in de samenleving, de minister voorop, is het besef doorgedrongen dat we die trend moeten willen keren door het beroepsonderwijs beter in positie te brengen en van een grotere waardering te voorzien. Dat laatste zal altijd een illusie blijven als die waardering zich niet ook breder vertaalt in de arbeidsvoorwaarden. Een principiële opvatting over wat we in Nederland belonen en waar die beloning een uitdrukking van is, is meer dan ooit aan de orde. Zolang 'hoger' onderwijs automatisch beter betaalt³², zal er een druk blijven om 'zo hoog mogelijk' onderwijs te genieten. Zolang de keuze voor bepaalde beroepen financieel niet loont, moeten we niet vreemd staan te kijken dat onvoldoende mensen die keuzen maken.³³ In sommige sectoren, zoals het onderwijs zelf, begint dat besef door te dringen. Voor andere is het urgent dat het ook daar gebeurt.

32 Van der Meer, P. H. (2011). *Educational credentials and external effects: A test for the Netherlands*. *Research in Social Stratification and Mobility*, 29(1), 107-118

33 Dijkman, S., Fouarge, D., Montizaan, R., & Steens, S. (2021). *Rendement van bachelor en master diploma's (No. 004)*. Maastricht

De waaier doordacht: naar een rijk geschakeerd spectrum van hoger onderwijs

7.1 Het onderwijsstelsel onder de loep

De commissie adviseert vanuit de basale gedachte dat het noodzakelijk is van het hoger onderwijs een meer open systeem te maken, zodat hogescholen en universiteiten de speelruimte ervaren om vanuit een scherp profiel hun onderwijs en onderzoek kunnen ontwikkelen. Met als uiteindelijk doel de door de minister geambieerde waaier, waarin opleidingen met een uiteenlopend profiel gelijkwaardig aangeboden worden aan jonge mensen. Die wens roept natuurlijk een tweetal vragen op.

Het voortgezet onderwijs in relatie tot het middelbaar beroepsonderwijs

De eerste vraag is: zou deze manier van denken niet ook van toepassing verklaard moeten worden op het voortgezet onderwijs in relatie tot het beroepsonderwijs? En dat in combinatie met een debat over de wenselijkheid van vroege selectie? Het is in Nederland een wat beladen debat geworden, ook vanwege de kramp dat we het sinds enig moment niet meer gepast vinden te denken in grote stelselontwerpen. Misschien is het moment gekomen dat grote stelseldebat nog eens op te pakken, waarbij we durven kijken naar hoe we het hoger onderwijs georganiseerd hebben. En durven kijken naar hoe we het voortgezet onderwijs in relatie tot het beroepsonderwijs georganiseerd hebben. Wellicht is ook daar een meer open benadering passend, omdat hier bij uitstek de vermeende aantrekkelijkheid van het algemeen vormend onderwijs ten opzichte van het beroepsonderwijs speelt.

De verhouding havo-vwo

De tweede vraag gaat over de verhouding havo-vwo. Verdient die niet evenzeer doordienking (niet alleen de vijfjarigheid ten opzichte van de zesjarigheid)? En is het terecht dat het zo lastig is te switchen tussen havo en vwo? Weer een uitdrukking van dat Nederlandse

kenmerk van gefixeerde systemen, terwijl jonge mensen wellicht willen genieten van wat aan beide zijden geboden wordt? Een groot vraagstuk, zo realiseert de commissie zich, maar wel een waar we gezien de uitdagingen voor staan, mee aan de slag zullen moeten.

De commissie stipt het slechts aan en werkt het niet uit vanwege haar specifieke opdracht, maar geeft de hogescholen wel het advies mee haar eigen positiebepaling steeds in een logische samenhang te zien met hoe het onderwijs als geheel georganiseerd en gestructureerd is.

7.2 Beeldvorming en feiten

Zonder structuurmaatregelen en zonder een betere positionering van het (hoger) beroepsonderwijs, zal de waaiergedachte moeite hebben tot zijn recht te komen. Hoewel we sinds de invoering van het bachelor-systeem in Nederland geen formeel onderscheid meer kennen tussen wo-niveau en hbo-niveau, is dit onderscheid in ons dagelijks taalgebruik nog altijd aanwezig. Dat is deels perceptie, deels gebaseerd op werkelijkheid:

- De instroomeisen aan de hbo-bachelor zijn toegespitst op de havist en de mbo'er. Die aan de wo-bachelor op de vwo'er. Dat betekent dat de havist die naar de universiteit wil dat niet kan tenzij deze kiest voor a) de stapelroute van het vwo die twee jaar extra kost of b) via de hbo-propedeuse de sprong maakt naar de entree in de wo-bachelor. Voor de (v)mbo'er is nu de stap naar de universiteit een zeer lastige. Degenen die die route doorlopen moeten beschikken over een stevig uithoudingsvermogen: vier jaar vmbo, vervolgens drie of vier jaar mbo en daarna de hbo-propedeuse. Gelet op de entree in het hoger onderwijs kan dus nog altijd feitelijk worden geconstateerd dat *instromen* in de universitaire bachelor een hoger niveau vereist dan instromen in het hbo.
- Veel vwo'ers ervaren de stap naar het hbo daarom als weinig aantrekkelijk. Want als je je vwo-diploma hebt, waarom dan niet doorstromen naar het hoogst mogelijke niveau? In de analyse hebben we al geconstateerd dat er sprake is van opwaartse druk in de samenleving.
- Een veelgehoorde redenering is dat de vwo'er daarmee een voorscot neemt op een kortere bachelorfase (drie jaar) dan op de hogeschool. Anders gezegd: de totale duur van het vwo-wo-bachelortraject verschilt niet zoveel van het havo-hbo-bachelortraject of het (v)mbo-hbo-bachelortraject. Maar die zienswijze laat buiten beschouwing dat twintig jaar na de invoering van de bachelor-masterstructuur de wo-bachelor nog altijd niet of nauwelijks kwalificeert voor de arbeidsmarkt. Afgestudeerde wo-bachelors kiezen, voor hun uiteindelijke beroepskwalificatie, vrijwel zonder uitzondering voor een aansluitende (al dan niet na een tussenjaar) masteropleiding. Terwijl het feit dat de bachelor in het hbo wel beroepskwalificerend is, de vierjarigheid legitimeert, aangezien

de beroepsgerichtheid een effect heeft op de wijze van programmering, de vorm en de inhoud van het onderwijs. En dus op de tijdsduur. Waarmee niet gezegd is dat versnelling op meer individuele basis, niet mogelijk moet zijn.

- Maar het belangrijkste argument is dat de wo-master het beste perspectief geeft op een mooie loopbaan en bijbehorend salaris. Analyses van het ROA laten zien dat wo-masters met afstand het meest verdienen. Dus waarom zou je, als je je kansen op de arbeidsmarkt zo goed mogelijk wilt houden en streeft naar een wo-master, een route kiezen via het hbo die langer duurt, minder facilitering kent in termen van studiefinanciering en slechts beperkt doorstroomkansen biedt naar die master?

7.3 De waaier omvat het wo, het hbo én het mbo

Intensivering van de samenwerking mbo en hbo

Eerder in dit advies hebben we, ook in het licht van deze waaiergedachte, benoemd dat het belangrijk is dat de hogescholen in samenspel met het werkveld en de mbo-instellingen de doorstroommogelijkheden van mbo naar hbo versterken. Door samen te investeren in goede, kansrijke doorlopende leerlijnen. En bovenal door een grotere betrokkenheid te realiseren van het mbo bij het fors uitbreiden van Ad-opleidingen, die daarmee nadrukkelijk kunnen functioneren als een verdiepend vervolg op de vakopleiding en als opstap naar het behalen van de bachelorgraad.

Daarnaast zullen mbo-docenten en practoren, die vanuit de aard van het beroepsgerichte karakter van zowel mbo als hbo, vaak in dezelfde netwerken opereren, een steviger rol moeten gaan spelen in de innovatienetwerken. Zodat zij de kennistoepassingen die in die netwerken worden ontwikkeld, kunnen doorvertalen naar het onderwijs en de kennis en faciliteiten in die netwerken beter ter beschikking van het onderwijs komen te staan.

Het vraagstuk hoe het mbo een stevige plek kan krijgen in de waaier ligt buiten het bereik van de vraagstelling van de commissie. Het hbo kan daarbij wel een stevige rol vervullen doordat zij sterk verbonden is met het mbo, zodra zij de open ruimte van het hoger onderwijs betreedt.

7.4 Het hbo én het wo moeten bewust positie (kunnen) kiezen

Als we als doel hebben een hoger onderwijs, waarin universiteiten en hogescholen sterker vanuit een duidelijk profiel hun positie gaan kiezen op wat eerder het spectrum genoemd is en zich niet verliezen in een strijd om de student, met een mogelijk identiteitsvervagend effect, moeten we ook goed naar de randvoorwaarden kijken waarbinnen de universiteiten en hogescholen opereren.

Bekostiging

Een thema dat doordenking behoeft is de wijze van bekostigen van hogescholen en universiteiten. De opwaartse druk in het (hoger) onderwijs wordt mede veroorzaakt door de financiële afhankelijkheid van studentenaantallen. Anders gezegd, als universiteiten niet het financiële comfort zullen voelen om minder hard te groeien, wellicht zelfs te krimpen, dan zal de bekostiging minder studentafhankelijk moeten worden. Dat is ook in het belang van hogescholen – en inmiddels erkend door de overheid – om hen minder kwetsbaar te maken voor krimp. Onderdeel van de oplossing is natuurlijk het meer werken met vaste voeten, maar te overwegen is ook, met name aan de universitaire kant, om te gaan werken met vormen van capaciteitsbekostiging.

Heldere profilering en duidelijke keuzes

De commissie hecht eraan dat er binnen de waaier van beroeps- en hoger onderwijs meer gelijkwaardigheid en meer kans op doorstroom is tussen de verschillende lamellen van de waaier. Maar dat mag er niet toe leiden dat de diversiteit in het aanbod van typen beroepsonderwijs en hoger onderwijs afneemt. Het is belangrijk voor de wetenschapsontwikkeling, het werkveld en voor studenten dat die diversiteit wordt geborgd én versterkt. De commissie heeft in haar analyse al geconstateerd dat er de laatste jaren, in toenemende mate, sprake is van scheefgroei waarbij vooral de universiteiten ervoor kiezen om meer opleidingen aan te bieden met een sterk beroepsgericht karakter.

De analyse van de commissie-Veerman, die er in 2010 al voor pleitte dat hogescholen en universiteiten scherpe keuzes (op verschillende niveaus, te beginnen bij de instelling) zouden maken ten aanzien van hun profiel, en vervolgens consequent invulling zouden moeten geven aan onderwijs en onderzoek passend bij dat profiel, is in dat kader nog altijd relevant. De commissie stelt vast dat de noodzaak van versterken van de relatie tussen het profiel van de instelling en de ontwikkeling van het activiteitenportfolio nog steeds van wezenlijk belang is voor een toekomstbestendig onderwijsstelsel. Zij constateert dat, ondanks de gedragen adviezen van de commissie-Veerman op dit punt, hier geen brede uitvoering aan is gegeven.

De commissie stelt voor om de werkwijze van zowel de NVAO als die van de CDHO aan te scherpen zodat de samenhang tussen profielkeuze en onderwijs- en onderzoeksportfolio wordt versterkt.

Profilering

De commissie stelt voor dat de minister veel sterker dan nu het geval is gaat inzetten op een vorm van accreditatie waarbij de instellingen scherp worden uitgenodigd hun profiel te doordenken en daar naar te handelen. (In accreditatie-jargon, instellingen moeten sterker aangesproken worden op 'standaard 1'.) Daarbij maken de instellingen helder hoe zij hun positie zien in de internationale, nationale en regionale context, wat de relatie is tot de wetenschappelijke disciplines die behoren tot het domein van de instelling en hoe zij hun positie innemen ten opzichte van de beroepspraktijk. Het is voor de commissie vanzelfsprekend dat hogescholen in hun profiel focussen op hun rol ten aanzien van beroepspraktijken en universiteiten zullen kiezen voor hun positie ten aanzien van de disciplines. Eerder werd het beeld gebruikt van hogescholen die blijvend dicht op de huid van de samenleving zouden moeten willen opereren. Die aanpak biedt ook ruimte voor variëteit zodat hogescholen en universiteiten met een heel eigen karakter, zoals bijvoorbeeld de kunsthogescholen en de technische universiteiten, meer ruimte ervaren hun identiteit in een passend profiel uit te drukken.

NVAO

De NVAO kijkt bij opleidingsaccreditatie naar de onderwijsvisie van de opleidingen. Dit is de net al genoemde 'standaard 1' van het accreditatieprotocol. Maar daarbij wordt door de beoordelende panels nog weinig de link gelegd met het profiel van de instelling. De commissie stelt voor om deze verbinding nadrukkelijk aan te brengen. Zij stelt voor dat in het accreditatieprotocol, of dit nu straks instellings- of opleidingsaccreditatie is, de validiteit van de onderwijsvisie in het licht van het profiel van de instelling als expliciet toets-element wordt opgenomen als onderdeel van die eerste standaard. In termen van sturing en randvoorwaarden zouden daar vervolgens consequenties aan verbonden moeten worden.

CDHO

Niet alleen vanuit de perspectieven van kwaliteit en diversiteit in het stelsel is een scherper invulling geven aan de instellingsprofielen relevant, maar ook vanuit het perspectief van een doelmatige besteding van middelen. De CDHO toetst nu op behoefte (maatschappelijk, arbeidsmarkt en/of wetenschappelijk) en op mogelijke overlapping met reeds bestaand aanbod, maar toetst niet op de passendheid van het voorgestelde aanbod in het licht van het profiel van de instelling. Ook het CDHO-toetsingskader zou op dit punt moeten worden aangepast.

Door in de CDHO-toetsing de relatie *profiel-aanbod* centraal te stellen ontstaat er ook de mogelijkheid instellingen meer planningsvrijheid toe te staan mits nieuw aanbod zich goed verhoudt tot de drie dimensies die in het profiel tot uiting moeten komen (internationaal-regionaal, relatie tot de beroepspraktijk, relatie tot de academische disciplines).

7.5 Op zoek naar een nieuwe taal

Als we op zoek gaan naar een meer gelijke waardering van opleidingssoorten, dan moeten we in eerste instantie kijken naar de taal die we hanteren. De begrippen 'hoger' en 'lager' zijn namelijk in de kern niet alleen cultureel bepaald, ze komen ook voort uit de officiële typologieën die we hanteren. Het mbo sluit af met een niveau-4 opleiding, de Ad-opleiding noemen we officieel (ook internationaal) een niveau-5 opleiding, etc. En het hoogst haalbare is een niveau-8 opleiding, de PhD (en straks de PD). Daarmee zit al in de taal waarmee we opleidingen aanduiden een vorm van hiërarchie en daarmee ook met de instituties die de betreffende opleidingen verzorgen. Als we dat toespitsen op het hoger onderwijs, dan zijn hogescholen internationaal perspectief '*universities*' die dominant niveau-5 en niveau-6 opleidingen aanbieden, met een vleugje niveau-7. Universiteiten bestrijken de niveaus 6 tot en met 8. De hiërarchie die opgesloten ligt in de aanduiding van de opleiding verplaatst zich daarmee naar een hiërarchie in instituties.

De commissie adviseert overheid en gezamenlijke instellingen om snel te komen tot afspraken over classificaties van opleidingen, en van instellingen die deze opleidingen verzorgen, die wegstappen van de genoemde eenzijdige hiërarchie en veeleer proberen te komen tot classificaties die uitdrukking geven aan de rijkdom van kenmerken en profielen van opleidingen en instellingen.

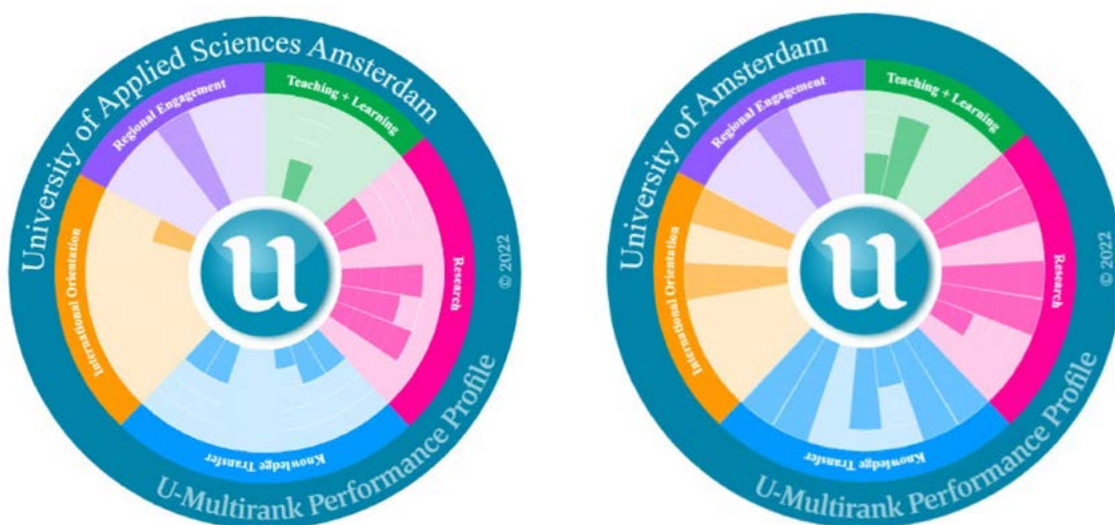
De invoering van het bachelor-masterstelsel is een uitdrukking van de wens om in Europa te komen tot meer harmonisering van het (hoger) onderwijs. De introductie van de niveaus vijf tot en met acht ging gepaard met de ontwikkeling van generieke beschrijvingen van competenties die op die verschillende niveaus aangeleerd moesten worden (de zogeheten Dublin-descriptoren).

De harmonisatie had nog een effect. Binnen Europa probeerde men te komen tot geobjectiverde manieren om kenmerken van *universities* te beschrijven om ze zo onderling te kunnen vergelijken en te kunnen ranken. Zulke *rankings* bestonden al wel maar waren gebaseerd op kenmerken die pasten bij de al gevestigde *research universities*, zoals het aantal publicaties, de relatieve omvang van het onderzoek ten opzichte van het onderwijs. Zulke klassieke *rankings* waren, en zijn (ze bestaan nog steeds) niet behulpzaam in de positionering van andere *universities* dan de *research universities*. Als je een ander profiel hebt, dan heb je heel veel van die dingen juist niet. Maar wat je wel hebt, bijvoorbeeld een

sterke regionale verbinding, een grote toegankelijkheid, een succesvolle bijdrage aan de cohesie van de samenleving, een bijdrage aan de inclusiviteit van die samenleving en/of een sterk teaching & learning-profiel, dat komt niet aan de orde.

Op zoek naar betere, niet-hiërarchische classificaties

Deze omissie werd onder meer gezien door de ontwikkelaars van U-MultiRank³⁴, een groep van Europese onderzoekscentra op het terrein van hoger onderwijs (waaronder CHEPS van de Universiteit Twente en CWTS van Universiteit Leiden) onderzoekers die in opdracht van de Europese Commissie een classificatiesystematiek heeft ontwikkeld dat meer recht deed aan meer verschillende kenmerken van hoger-onderwijsinstellingen. Hoewel de naam anders doet vermoeden, is U-Rank niet gericht op het maken van geobjectiveerde ranglijsten van instellingen, maar biedt het de mogelijkheid om instellingen te vergelijken op grond van een diverse set kenmerken. Visueel brengt U Rank dat tot uitdrukking in diagrammen waarin per kenmerk de score op dat kenmerk wordt weergegeven. Hoewel U Rank meer recht doet aan de 'hbo-achtigen' (in Nederland, maar ook daarbuiten), is het nog verre van volmaakt. De verschillen tussen research universiteiten en andere zijn zo groot in termen van bekostiging voor masters en onderzoek, dat ook U Rank steeds weer het (voor)oordeel bevestigt dat research universiteiten beter zijn. Zelfs op typische 'hbo'-thema's als teaching & learning en inclusiviteit.

Figuur 25

Ter illustratie: de scores van de Hogeschool van Amsterdam (links) en de Universiteit van Amsterdam (rechts) op de kenmerken die U-Rank hanteert ten aanzien van onderwijs, onderzoek en de verbinding met de regio.

(Legenda: ■ International Orientation, ■ Regional Engagement, ■ Teaching + Learning, ■ Research, ■ Knowledge Transfer)

Bron: U Rank

34 <https://www.umultirank.org/about/u-multirank/the-consortium/>

De discussie speelt wereldwijd. Ook het Amerikaanse hoger onderwijs, hoewel in zijn opbouw heel anders dan het Europese, zoekt naar classificatiemodellen die meer recht doen aan de diversiteit. De daar leidende Carnegie classification³⁵ is op dit moment bezig met een herontwerp. Dat vanuit het besef dat de nu, reeds in de jaren 70 ontwikkelde classificatie, nog ontworpen is met als belangrijkste doel van de universiteiten om mensen op te leiden tot het doctoraatsniveau. Om recht te doen aan de diversificatie van doelgroepen én van doelstellingen is men op dit moment bezig met een grondige herziening van deze classificatiesystematiek.

De commissie adviseert de hogescholen zelf het gesprek met de overheid en de universiteiten aan te gaan om te bevorderen dat in gezamenlijkheid gewerkt gaat worden aan de modernisering van de wijze van classificeren: op zoek te gaan naar een nieuwe taal die niet-hiërarchisch van aard is en recht doet aan alle kenmerken die een instelling van hoger onderwijs de moeite waard maakt.

---

35 <https://carnegieclassifications.acenet.edu>

— Epiloog

De commissie doet voorstellen die de hogescholen beter in stelling zullen brengen de opgaven van deze tijd tegemoet te treden. Het is een ambitieus programma. Zij stelt voor een periode van zeven jaren te nemen om dat programma volledig tot ontwikkeling te brengen. Het advies is in eerste instantie gericht aan de hogescholen zelf, maar de commissie adviseert de hogescholen die ontwikkeling door te maken in nauwe samenwerking met werkgevers, overheid en onderwijspartners.

De positie die de commissie inneemt in de discussie omtrent binariteit is helder: de commissie streeft naar een gevarieerd stelsel van hoger onderwijs. Zij wil de rijkdom aan variëteit eerder vergroten dan verkleinen en in die zin de binariteit versterken. Zij claimt echter ook gelijke kansen voor het (hoger) beroepsonderwijs. En als we die stap zetten, dan zullen we zien dat het typisch Nederlandse, en steeds meer als geforceerd en beklemmend aanvoelende onderscheid in regels en rechten, tussen universiteiten en hogescholen, grotendeels verdwenen zal zijn. Een gelijk speelveld, kortom, opdat gelijk gewaardeerde variëteit kan ontstaan.

Dan hebben we in Nederland krachtige, goed geprofileerde instellingen van hoger onderwijs die zich bewegen op het eerder genoemde spectrum van meer research georiënteerd tot meer professioneel georiënteerd. En alle rijke schakeringen daar tussenin. Oneigenlijke statusverschillen zullen verdwijnen. Waardoor in het pallet van het *hoogst bereikbare goed* voor jonge mensen het beroepsonderwijs een prominente plek zal gaan krijgen.

De commissie presenteert een perspectief voor alle hogescholen. Doorslaggevend is niet de schaal van de instelling of het specifieke karakter. Doorslaggevend is het ambitieniveau de stap te willen zetten die eerder een *kwantumsprong* is genoemd. Uiteraard zal het voor alle instellingen betekenen dat zij doordenken hoe zichzelf te versterken opdat die ambities waargemaakt kunnen worden. Het betekent iets voor de strategie die zij voor zichzelf formuleren en de keuzes die als gevolg daarvan gemaakt worden. Het kan ook betekenen dat hogescholen hun krachten gaan bundelen, de samenwerking zoeken met het middelbaar beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs.

Dit perspectief vraagt om verdere uitwerking. De commissie is optimistisch dat die uitwerking er gaat komen. De laatste maanden verschijnen diverse strategische plannen van instellingen waaruit blijkt dat delen van dit advies al onderdeel zijn van de strategische oriëntatie van hogescholen. De samenleving stelt ons voor een uitdaging, legt een handschoen voor ons klaar. De commissie hoopt een perspectief geschetst te hebben hoe die handschoen op te pakken.

Bijlage 1

Samenstelling Commissie Positionering Hoger Beroepsonderwijs

Voorzitter

Ron Bormans Voorzitter College van Bestuur (Hogeschool Rotterdam)

Leden

Saniye Çelik Lector Diversiteit & Inclusie (Hogeschool Leiden)

Stephan Corporaal Lector Human Capital (Hogeschool Saxion)

Migchiel van Diggelen Lector Design-Based Education
(NHL Stenden Hogeschool)

Marleen Goumans Lector Samenhang in de Ouderenzorg en directeur
Kenniscentrum Zorginnovatie (Hogeschool Rotterdam)

Evelyne Meens Senior-onderzoeker Studie(keuze)succes
(Fontys Hogeschool)

Sebastian Olma Lector Cultural & Creative Industries (Avans Hogeschool)

Margie Topp Lector Kunststoftechnologie (Hogeschool Windesheim)
en winnaar Deltapremie

Nico de Vos Lector Participatie en Stedelijke Ontwikkeling en
Directeur Kenniscentrum Sociale Innovatie
(Hogeschool Utrecht)

Secretaris

Erwin van Braam Directeur Education, Research & Information Management
(Breda University of Applied Sciences)

Toehoorder

Ron Minnée Directeur Vereniging Hogescholen

Vereniging Hogescholen
Prinsessegracht 21
2514 AP Den Haag
Telefoon (070) 312 21 21

verenighogescholen.nl
[@Ver_Hogescholen](https://twitter.com/Ver_Hogescholen)

Realisatie
Vereniging Hogescholen

Vormgeving
WIM Ontwerpers

November 2022

